

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СПАДЩИНА
Богдана Лепкого

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Ternopil National Economic University
Ternopil Regional Centre of Taras Shevchenko Scientific Society

Nadia BILYK

BOHDAN LEPKY'S

Cultural Heritage

Monograph

TERNOPIL
NAVCHALNA KNYHA – BOHDAN

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Тернопільський обласний осередок Наукового товариства ім. Шевченка

Надія БІЛИК

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СПАДЩИНА БОГДАНА ЛЕПКОГО

Монографія

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 168.522
ББК 71.0:63.3 (4УКР) 6
Б 61

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор *Леся Алексієвець*
доктор історичних наук, професор *Іван Зуляк*
доктор історичних наук, професор *Оксана Гомотюк*

Рекомендовано до друку

Вченою радою Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 6 від 12 квітня 2013 року)

*Видання цієї книги здійснене завдяки фінансовому сприянню
Канадського інституту українських студій
(з вічного фонду ім. родини Ремезів)*

Білик Н.

Б 61 Культурологічна спадщина Богдана Лепкого : монографія /
Надія Білик. — Тернопіль : Богдан, 2013. — 184 с. : іл.

ISBN 978-966-10-3513-2

У монографії комплексно досліджено культурологічну спадщину Богдана Лепкого. Розглянуто творчість митця у біографічному та історико-культурному контексті. Із залученням архівних матеріалів і документів простежено роль Богдана Лепкого в утвердженні національної самосвідомості українців, у збереженні та популяризації культурного надбання українського народу. Проаналізовано культурологічну концепцію Б. Лепкого, її вияв у творчості митця.

Видання розраховане на широке коло читачів, що цікавляться творчістю Богдана Лепкого та українською культурою.

УДК 168.522
ББК 71.0 : 63.3 (4УКР) 6

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

ISBN 978-966-10-3513-2

© Н. Білик, 2013
© Навчальна книга – Богдан, 2013

ПЕРЕДМОВА

Серед когорти подвижників національно-державного відродження України ХХ століття, творча спадщина яких набуває сьогодні особливого значення, вирізняється постать Богдана Лепкого (1872–1941). В історії української культури та громадсько-політичного життя Б. Лепкий займає одне з найвизначніших місць як письменник, вчений, критик, видавець, публіцист, промовець, декламатор, педагог, художник, мистецтвознавець, культурно-просвітній і громадсько-політичний діяч, внесок якого у справу піднесення національної свідомості українського народу може дорівнювати спадщині таких представників доби модерного націотворення, як Михайло Грушевський чи Іван Франко.

Оцінюючи доробок Богдана Лепкого, сучасник митця Павло Лисяк писав: «Богдан Лепкий — це людина, яка усе своє життя віддала беззастережній службі нашої національної ідеї, яка тому має для неї безсмертні заслуги, які вже перейшли до нашої історії і з її скрижалів ніколи вимазані не будуть. Власне творчій праці й заслугам таких наших передовиків, як Богдан Лепкий і йому подібних, завдячуємо теперішній стан нашого національного розвитку, отже, форму і зміст сучасного українства»¹.

Діяльності Богдана Лепкого були притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної вагомій ділянки громадсько-культурного життя, в якій він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. Продовжуючи духовні традиції української інтелігенції у справі служіння народові, Б. Лепкий проголосив своїм кредо «добро української культури»². Як зазначив Зенон Кузеля, «лиш у культурній праці» Богдан

¹ Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1972–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 43. (Тут і далі цитати подаємо за правилами сучасної орфографії та пунктуації зі збереженням особливостей, притаманних авторській мові — Н. Б.).

² Лист Б. Лепкого до М. Павлика [від 28 листопада 1912 р.] // Журавлі повертаються...: з епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Упор., авт. передм., прим. і комент. В. Качкан. — Л., 2001. — С. 419.

Лепкий бачив «запоруку дальшого розвитку нації та здійснення свого й нашого ідеалу — державної самостійности»³. Тобто національна культура, на переконання митця, повинна відігравати визначальну роль у процесі консолідації всіх членів українського суспільства.

Сьогодні на відстані часу ми вкотре прагнемо досягнути велич духовного подвигу митця, намагаючись оцінити його внесок у розвиток української культури. Однак ще рано говорити про повне й об'єктивне дослідження спадщини діяча, оскільки не розкрито всі грані таланту Богдана Лепкого. Йдеться про його доробок як письменника, педагога, вченого, публіциста, промовця в контексті культурологічної проблематики. Творча спадщина митця віддзеркалює світогляд автора і є важливим джерелом у вивченні його інтелектуальної біографії. Зокрема культурологічна концепція Б. Лепкого, основи якої закладено на межі XIX–XX століть, допомагає зрозуміти переломний період у новітній історії України, оскільки містить цінні коментарі про вагомні події в житті українського громадянства.

Метою монографічного дослідження є аналіз культурологічної спадщини Богдана Лепкого. Для виявлення особливостей складових обраної проблеми визначено такі завдання:

- дослідити формування та становлення культурологічної концепції Б. Лепкого, з'ясувати вплив української духовної еліти на цей процес;
- проаналізувати основні напрями культуротворчої діяльності Б. Лепкого;
- розглянути творчість митця у біографічному та історико-культурному контексті;
- простежити прояви головних рис української ментальності в творах письменника;
- розкрити роль Б. Лепкого в утвердженні національної самосвідомості українців;
- висвітлити внесок Б. Лепкого у справу збереження та популяризації культурного надбання українського народу в світі;
- визначити місце культурологічної спадщини Б. Лепкого в контексті гуманітарної науки XXI ст.

³ Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 39.

Актуальність дослідження зумовлена суспільним значенням поста-ті Богдана Лепкого, відсутністю спеціальної праці про культурологічну спадщину діяча, важливістю введення до наукового обігу архівних джерел, що дозволять достовірно реконструювати невідомі досі сторінки життя Б. Лепкого та системно проаналізувати його культурологічний доробок.

Видання монографії є складовою проекту «Культурологічна спадщина Богдана Лепкого», підтриманого Канадським інститутом українських студій Альбертського університету.

Практична важливість дослідження визначається тим, що його ре-зультати можуть бути використані у роботі над монографіями, присвя-ченими Б. Лепкому, при написанні підручників з культурології й історії української культури, при вивченні спецкурсу «Українська культуроло-гічна думка» у вищих навчальних закладах України, при створенні му-зейних експозицій.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із провідних напрямів культурології є біографістика, що вивчає роль антропологічного фактора в історії культури. Досліджуючи складність поєднання творчості й повсякденності, вчені прагнуть проникнути в творчу лабораторію митця, через життя визначної постаті відтворити історичну добу. Однак вирішення духовних проблем сьогодення не зводиться до простої реставрації культурних надбань попередніх епох, воно потребує переосмислення досвіду інтелектуальної еліти. Звідси випливає важливість вивчення культурологічної спадщини Богдана Лепкого.

Тема наукової студії не була в історіографії безпосереднім об'єктом вивчення. Певною мірою вона представлена у зарубіжній, радянській і сучасній українській літературах.

Дослідження багатогранної діяльності Б. Лепкого у своєму розвитку пройшло три етапи. *Перший етап* охоплює період з другої половини 90-х рр. XIX ст. до початку 60-х рр. XX ст., для якого характерні публікації сучасників митця, написані в науково-популярному чи публіцистичному стилях. Помітний масив в історіографії склали праці літературознавців.

Вивчення творчості Б. Лепкого розпочалося відразу після виходу в світ перших збірок його творів, які прихильно оцінили не лише читачі, а й критики. Зокрема, Л. Турбацький у передмові до першого видання прози назвав «писання» митця «не штукою для штуки, а штукою для життя» [1, с. 3]. Однак, згодом М. Євшан [2], а за ним С. Єфремов [3], аналізуючи ранню лірику Б. Лепкого, охарактеризували її автора як поета «безнадії», «споминів» та «кволого безсилля», створивши своєрідне кліше, що впродовж багатьох років з'являлося поряд з іменем письменника.

На початку XX ст. вийшли друком праці про перекладацьку діяльність Б. Лепкого. Першою оприлюднена розвідка І. Франка [4], в котрій проаналізовано переклад польською мовою «Слова о полку Ігоревім»,

наголошено на його значимості для поляків і українців. У місячнику «Świat Słowiański» опубліковано рецензії польських дослідників [5], які дали високу оцінку перекладам української прози.

У контексті окресленої проблематики інтерес становить серія ювілейних публікацій про Б. Лепкого. Цінною є стаття Л. Цегельського [6], в якій висвітлено участь письменника в українському русі. Німецька письменниця А.-Ш. Вуцькі [7] підмітила своєрідну «духову й душевну атмосферу творів митця», домінування «національних почувань» українців.

З нагоди 50-річчя від дня народження та 25-ліття літературної діяльності письменника видавництво «Українське слово» в Берліні видало ювілейну збірку творів Б. Лепкого з присвятами сучасників під назвою «Золота Липа». Нарис З. Кузелі [8], близького родича ювіляра, можна вважати першою спробою біографії митця, оскільки наведено значну кількість унікального фактологічного матеріалу, простежено формування поглядів діяча, нащадка священничого роду. Також варто виділити «присвяти» К. Трильовського про Б. Лепкого — соратника В. Липинського і барда національно-визвольних змагань та О. Луцького про Б. Лепкого — амбасадора українства серед поляків [9, 10]. Факт причетності авторів до описаних подій не зменшує наукової вартості публікацій.

Видавництво «Українська накладня» в Берліні на знак пошани до ювіляра опублікувало двотомник його «Писань» з передмовою В. Сімовича (Василя Верниволі) [11]. У нарисі вчений наголосив на недостатньому дослідженні творчого доробку митця. Проаналізувавши поетичну спадщину, критик назвав Б. Лепкого типовим «культурником», «народником», «небоевою» натурою, ідею любові до України визнав провідною в творчості.

До 60-ліття від дня народження Б. Лепкого редакція місячника «Дзвони» присвятила ювілярові окреме видання, зміст якого становили вірші-«присвяти» та наукові статті [12]. Серед останніх привертає увагу розвідка Х. «Зблизька і здалека», в якій підкреслено вплив хліборобської ідеології на творчість письменника, проведено паралелі між романом Б. Лепкого «Мазепа» та історичними студіями В. Липинського. Праця М. Козака стала першою спробою вивчення наукової спадщини вченого.

З нагоди ювілею Б. Лепкого опубліковано статті М. Рудницького, М. Степняка, В. Дорошенка, М. Голубця [13] про місце митця в тогочасному літературному процесі. У студії Є.-Ю. Пеленського [14] виділено провідні мотиви поезії Б. Лепкого: «природа», «любов», «спогади». Критик відкинув означення «поет безсилля» як «надто невірне» й запропо-

нував називати Б. Лепкого «попросту — ліриком». Вчений підкреслив, що почуття громадянського обов'язку зобов'язало Б. Лепкого писати «на вимогу дня», звідси випливає «виховна вартість» епопеї «Мазепа».

Енциклопедичною щодо висвітлення діяльності Б. Лепкого в період Першої світової війни та визвольних змагань 1915–1925 рр. є стаття З. Кузелі [15]. Своєрідним доповненням до неї стали спогади О. Кузелі [16], в яких наголошено на ролі митця серед української еміграції в Берліні.

Публікація історичних повістей про гетьмана І. Мазепу зумовила появу низки критичних статей. Так, Є. Бунда [17], проаналізувавши стиль та образну систему твору, слушно відзначив, що роман містить яскравий вияв настроїв сучасників. Однак, надто категоричною є характеристика образу Мазепи — «більше філософа, ніж гетьмана». Певна ідеалізація героя зумовлена метою дати приклад політика та патріота, речника національної ідеї. Найбільш критичним був виступ М. Рудницького [18], дослідник серед недоліків твору назвав ліризм, переобтяженість розмовами, незнанням автором епохи, водночас відзначив завдання Б. Лепкого: «бути виховником». Польський вчений М. Здзеховський дослідив проблему українсько-російських взаємин у рецепції Б. Лепкого, прийшов до висновку про історичну приналежність України до Європи [19].

У колективному дослідженні Б. Гнаткевича, Л. Лепкого, І. Німчука «Українські Січові Стрільці» [20] йдеться про патріотичну лірику Б. Лепкого, її зв'язок з пісенною творчістю УСС. Завершує огляд прижиттєвих видань про Б. Лепкого книга П. Карманського «Українська богема» [21], в якій сучасник подав таку характеристику діяча: «найбільш популярна постать на галицькому ґрунті». П. Карманський змалював портрет Богдана (Бодя) Лепкого — «аристократа духа», ідейного натхненника «Молодої Музи».

Низка публікацій, які фрагментарно охоплюють питання письменницької, наукової, культурно-просвітньої та суспільно-політичної діяльності, з'явилася впродовж кількох років після смерті Б. Лепкого. У спогадах М. Козака та Р. Купчинського [22] йдеться про Лепкого-промовця, Д. Горняткевичу належить стаття [23] про малярську спадщину митця, К. Кузик дослідив тему «Б. Лепкий і музика» [24]. Розвідки про наукову діяльність Б. Лепкого подали В. Дорошенко й Л. Луців [25].

За редакцією Є.-Ю. Пеленського вийшов друком збірник «у пошану пам'яті поета», де вміщено публіцистичні та науково-популярні статті сучасників Б. Лепкого. Зокрема П. Лисяк подав життєвий і творчий шлях митця в контексті української ідеї [26]. М. Голубець проаналізував

діяльність письменника, промовця, викладача, амбасадора українства у світі [27]. У збірнику перевидано студії В. Дорошенка, Д. Горняткевича, Є.-Ю. Пеленського, поміщено бібліографію спадщини Б. Лепкого [28].

У радянський період твори видатного діяча українського національного відродження були піддані гострій критиці. Стаття В. Державіна «Історична белетристика Б. Лепкого» [29], в якій рецензент звинуватив автора «Мазепи» у «войовничому націоналізмі», стала приводом до заборони творів митця в УРСР. На сторінках енциклопедій та академічних видань з історії української літератури ім'я Б. Лепкого якщо й згадували, то лише з означенням «буржуазний», трафаретною стала характеристика «поет безнадії», «естет-індивідуаліст» тощо. [30]. Винятком була стаття Ю. Бойка [31], опублікована в окупованому гітлерівцями Харкові, — автор дав високу оцінку націотвірній багатогранній діяльності Б. Лепкого.

За умов, коли в радянській історіографії ім'я Б. Лепкого та його твори піддавались ідеологічним тавруванням, центр лепкознавчих досліджень перемістився в українську діаспору. Особливо цінною є наукова студія М. Климишина [32], вчений виступив за «належну» оцінку лірики Б. Лепкого, назвав поета «співцем воюючої України», підкреслив його роль у національному освідомленні воїнів УПА.

Висвітленню релігійних поглядів Б. Лепкого присвячено статтю о. І. Ліщинського [33], в якій проаналізовано вплив греко-католицького середовища на формування особистості діяча. Про єдність концептів «Україна» та «Бог» у світогляді Б. Лепкого йдеться у праці П. С. «Духовний борець за Християнську Україну» [34].

Із середини 60-х рр. ХХ ст. до проголошення української незалежності в історіографії тривав *другий етап*. Характерною рисою є поява лепкознавчих праць у США та Канаді, приурочених до ювілеїв Б. Лепкого, водночас зростає питома вага наукових студій, але дослідження не стали систематичними. Так, до 80-річчя з дня народження митця в «Популярній бібліотеці “Америки”» видано розвідку В. Безушка [35]. Л. Білецький написав ґрунтовну передмову до видання повісті Б. Лепкого «Під тихий вечір» [36]. Ім'я письменника представлено в підручниках В. Радзиковича «Українська література ХХ ст.» та М. Семчишина «Тисяча років української культури» [37], останній зокрема характеризує митця як «естета-індивідуаліста». У монографії В. Витвицького про М. Гайворонського [38] згадується Б. Лепкий — автор стрілецької пісні. Проблема «Б. Лепкий і М. Шашкевич» досліджували С. Шах і М. Марунчак [39] тощо.

До 100-річчя від дня народження Б. Лепкого опубліковано науково-популярні статті Г. Гарасевич, Р. Завадовича, Я. Слаутича [40], їх автори підкреслили роль митця у формуванні національної свідомості українців. Однак, джерельна база цих досліджень не розширилась.

Традиційним стало видання пам'ятних чисел ілюстрованого місячника «Екран» (США), на сторінках якого вперше оприлюднено фотографії та документами з архіву Лепких [41].

Важливою подією в популяризації спадщини Б. Лепкого стала урочиста академія в Чикаго (1973), на якій д-р Р. Смик виголосив доповідь про життєвий і творчий шлях митця [42]. Опікун спадщини письменника презентував виставку документів з архіву Б. Лепкого, згодом її побачили мешканці інших міст США й Канади. Тоді ж у Нью-Йорку організовано наукову конференцію за участю В. Лева, Д. Горняткевича, С. Карпинського, М. Кобринської.

Значним у лепкіані став доробок В. Лева, праця вченого «Богдан Лепкий: життя і творчість» [43] — перша монографія про Б. Лепкого, його життя, творчу й наукову спадщину. Автор опрацював мемуари Б. Лепкого «Казка мого життя», пояснення митця до «Писань», спогади сучасників, документи з архіву діяча, що зберігається в США. Завдяки широкій джерельній базі створено біографічну студію, що не втратила цінності донині. Більшу частину праці присвячено літературній творчості Б. Лепкого, систематизовано науковий доробок вченого. У додатках подано родовід Лепких, бібліографії; видання ілюстроване малюнками Б. Лепкого та фотографіями.

До лепкознавчих студій слід віднести спогади родичів митця — брата Левка та сина Лева-Ростислава Лепких, студентів Б. Лепкого в Яггелонському університеті — Ю. Геника-Березовського, О. Яворської-Копач, Б. Остап'юка та ін. [44], — які відкривають для шанувальника творчості Б. Лепкого генезу багатьох творів, зокрема епопеї «Мазепа».

Зі здобуттям Україною незалежності зріс інтерес до постаті Б. Лепкого серед української діаспори. Так, у Мюнхені перевидано низку наукових праць Б. Лепкого, у післямові О. Горбач окреслив «літературознавчу методу» вченого [45]. Про співпрацю Б. Лепкого з українськими еміграційними установами йдеться в збірнику «Українці в Берліні. 1918–1945» [46].

У квітні 1992 р. Комісія Українознавства НТШ в Канаді провела в Торонто наукову конференцію з нагоди 120-ліття від дня народження

Б. Лепкого. Серед доповідей привертають увагу дослідження О. Яворської-Копач про «Начерк історії української літератури» вченого та А. Стебельської [47] про переклад поеми Т. Шевченка «Катерина» польською мовою.

Великі заслуги для увіковічення пам'яті Б. Лепкого належать відомому українському меценатові д-ру Р. Смику. Його внесок у лепкіану — це чотири збірники статей, документів і фотографічних оглядів під назвою «Повернення Україні Богдана Лепкого», які він зібрав, упорядкував і видав у Чикаго впродовж 1995–1998 рр. [48].

Таким чином, огляд українознавчих студій діаспори свідчить про фрагментарність (за винятком монографії В. Лева) висвітлення життєвого шляху та діяльності Богдана Лепкого, відсутність широкої джерельної бази досліджень.

Окремо варто виділити вивчення доробку визначного діяча української культури вченими Польщі. Незважаючи на вплив радянської тоталітарної системи, вони зверталися до спадщини Б. Лепкого в контексті українсько-польських взаємин. Йдеться про студії М. Якубця з історії української літератури, — вченому належить стаття про Б. Лепкого у «Польському біографічному словнику» [49], яка вирізняється високим рівнем інформативності, широкою джерельною базою, до якої введено матеріали з Архіву Ягеллонського університету (Краків), польську пресу.

Із середини 60-х рр. постать Б. Лепкого перебуває у колі наукових зацікавлень літературознавця М. Сивіцького, якому лише у 1983 р., через ідеологічні перешкоди, вдалося захистити дисертацію на тему «Богдан Лепкий — рання творчість». Дослідник написав низку статей про популяризаторську діяльність Б. Лепкого [50]. До проблеми «Б. Лепкий і поляки» звертались В. Мокрий та З. Солак [51], останній, досліджуючи участь М. Здзеховського в «Слов'янському клубі», згадує Б. Лепкого як члена наукового товариства.

З проголошенням незалежності України в розвитку історіографії проблеми розпочався *третій етап*, позначений творчою співпрацею українських та польських учених. Керівництво Польської Академії Наук у Кракові в жовтні 1991 р. з нагоди 50-ліття від дня смерті Б. Лепкого організувало наукову сесію. Загальний огляд доповідей свідчить про зацікавлення дослідників поезією й романом «Мазепа» Б. Лепкого, його внеском в популяризацію української літератури серед поляків [52].

Зміна політичних орієнтирів в Україні сприяла вивченню історії українського національного культурно-державного відродження за-

галом, спадщини визначних діячів зокрема. Першими ім'я Б. Лепкого повернули із забуття краєзнавці Тернопільщини. Серед подвижників української культури варто назвати Н. Волинець, котра доклала чимало зусиль для створення першого в світі музею письменника (1995) у м. Бережанах Тернопільської області. За ініціативи В. Подуфалого відкрито Музей родини Лепких у с. Жуків Бережанського району, меценатом обох проектів став д-р Р. Смик.

Спадщина Б. Лепкого привернула увагу літературознавців. На сторінках української преси з'явилися перші публікації про митця. Їх автори — М. Жулинський, Ф. Погребенник, Р. Лубківський, І. Лозинський та ін. — повертали ім'я й твори письменника українському народові. Вихід друком історичної прози зумовив дискусію Є. Волошка й М. Сивіцького [53] про «білі плями» в українській культурі. У монографії М. Жулинського «Із забуття в безсмертя» [54] було проголошено про необхідність нищення стереотипів минулого, окреслено низку завдань лепкознавства, серед них — оприлюднення архівних документів. Так, Р. Горак на основі метрикальних книг, що зберігаються в архівах м. Львова, дослідив родовід Лепких [55].

Публікації збірок поезії та прози Б. Лепкого заклали основи наукових досліджень. Зокрема, варто виділити доробок М. Ільницького — автора передмов до перших видань творів митця в Україні [56]. Спираючись на студії В. Сімовича та Є.-Ю. Пеленського, дослідник обґрунтував, що лірика найповніше розкриває особливості вдачі письменника. Зазначимо, що в основу двотомника творів Б. Лепкого (1991) покладено «Писання» (1922).

Вагомий внесок у лепкіану належить Ф. Погребеннику, йдеться про дослідження «Богдан Лепкий», «“Чуєш, брате мій...”: пісні братів Лепких» [57] та впорядкування наступного двотомника творів Б. Лепкого (1997) [58].

В Україні видано монографію М. Сивіцького «Богдан Лепкий: життя і творчість» [59]. Польський дослідник використав матеріали з архівів Кракова й Варшави, досліджуючи роль митця в зміцненні українсько-польських взаємин того часу. У книзі передруковано бібліографії, укладені Є.-Ю. Пеленським, З. Кузелею та В. Левом.

Важливим етапом у вивченні спадщини Б. Лепкого слід вважати конференції, приурочені ювілеям діяча. Так, з нагоди 120-річчя від дня народження митця наукові заходи відбулися в Тернополі та Івано-Франківську (1992), згодом опубліковано праці учасників [60]. Огляд доповідей свідчить, що об'єктом дослідження виступає письменницький доробок Б. Лепкого. Не

можна оминати увагою регіональні науково-практичні конференції, організовані музеєм Б. Лепкого в м. Бережанах (директор Н. Дирда).

Широкий потік публікацій у пресі був приурочений 125-літтю від дня народження Б. Лепкого. Серед них варто виділити статті Ф. Погребенника, Д.-Л. Іванціва та Б. Головина про співпрацю митця з товариством «Просвіта» [61]. Розсекречення архівів і ліквідація «спецфондів» дозволили значно розширити проблематику досліджень, водночас зросла увага до взаємин Б. Лепкого з діячами української культури.

Восени 1997 р. у Києві й Тернополі відбулися наукові конференції, присвячені ювілею Б. Лепкого. Огляд опублікованих доповідей свідчить, що дослідники звертаються до ширшого кола питань у порівнянні з попередніми студіями, однак, домінуючим залишається літературознавчий аспект [62]. Серед них привертає увагу праця Т. Литвиненко, присвячена аналізу історіософської концепції Б. Лепкого в пенталогії «Мазепа» [63]. Окремо виділимо виступ Р. Гром'яка, в якому охарактеризовано літературно-критичну діяльність Б. Лепкого [64].

Творчість Б. Лепкого стала об'єктом дослідження у дисертаціях з царини філології. Першою оприлюднено роботу В. Соколової, в якій проаналізовано епопею «Мазепа» в контексті світової культури [65].

Упродовж 1995–2012 рр. з'явилися друком праці автора книги, в яких з'ясовано місце Б. Лепкого в українському національному відродженні, його роль у контексті українсько-польських культурних і суспільно-політичних взаємин на межі XIX–XX ст. [66]. У монографії «Богдан Лепкий в духовній історії України» проаналізовано процес становлення національно-патріотичних поглядів діяча, джерелом дослідження стали епістолярна спадщина, публіцистика та промови митця, які вперше залучено до наукового обігу. Відсутність праці про життя та багатогранну діяльність Б. Лепкого через призму української національної ідеї, про роль діяча у поглибленні інтеграції України у світовий культурний процес обумовила вибір теми дисертаційного дослідження «Роль Богдана Лепкого та його творчості в українському національному відродженні». Зміст дисертації оприлюднено на сторінках монографії «Богдан Лепкий: життя і діяльність». Дослідження останніх років присвячено аналізу культурологічної концепції діяча, її вияву в художніх творах, публіцистиці, наукових студіях тощо.

На початку XXI століття вийшли друком монографії літературознавців О. Царик, Н. Лупак, О. Костецької [67], дисертації дослідниць були виконані під науковим керівництвом професора Р. Гром'яка. Вагомий внесок

у лепкіану професора М. Ткачука, зокрема вчений розглянув поезію та новелістику письменника в контексті модерністського міфомислення [68].

Огляд новітньої літератури дає підстави стверджувати, що Тернопільщина є центром лепкознавчих студій. Підтвердженням цьому виступають опубліковані твори письменника, монографії, бібліографічні покажчики, приурочені ювілеям Б. Лепкого міжнародні наукові конференції [69], організовані працівниками музею Богдана Лепкого в м. Бережанах урочисті академії тощо.

Джерелами до написання книги про культурологічну спадщину Б. Лепкого послужили різноманітні за походженням, змістом та характером опубліковані й неопубліковані матеріали, які можемо розділити на такі групи: епістолярій; документи державних, політичних та культурно-освітніх інституцій; автобіографії, мемуари Б. Лепкого; спогади сучасників митця; періодичні видання; поетичні й прозові твори Б. Лепкого; публіцистика і промови Б. Лепкого; наукові праці Б. Лепкого; бібліографічні видання тощо.

Необхідною для комплексного дослідження обраної тематики є група джерел — архівні матеріали, які зберігаються в Україні, Польщі, США. Важливі відомості містяться в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України в м. Києві; Центральному державному історичному архіві України у м. Львові; відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України; Державному архіві Львівської області; відділі рукописів Ягеллонської бібліотеки в м. Кракові; Архіві Ягеллонського університету в м. Кракові, бібліотеці Польської Академії Наук у м. Кракові; Обласному комунальному музеї Богдана Лепкого в м. Бережанах. До роботи залучено матеріали з архівів Р. Смика (м. Чикаго, США) та родини Беньковських (м. Краків, Польща).

Архів родини Лепких нині зберігається у Науковому товаристві ім. Шевченка (м. Нью-Йорк, США) — цими документами ми не змогли скористатись. Значна частина матеріалів була втрачена в роки Першої та Другої світових воєн. Зрозуміло, що це зумовило певну фактологічну нерівномірність у висвітленні окремих періодів життя Б. Лепкого. Проте, на основі віднайдених документів, мемуарів вдалося, до певної міри, відтворити маловідомі сторінки діяльності митця.

Важливим джерелом у з'ясуванні поглядів Б. Лепкого є листування. Частину епістолярію опубліковано, зокрема видано листи діяча до О. Барвінського, В. Гнатюка, К. Студинського, О. Кульчицької, В. Сімовича, М. Коцюбинського, А. Жука, В. Щурата, В. Стефаника та ін. [70]. До роботи залучено листи до Б. Лепкого, які опублікував Р. Смик [71].

Автор праці вводить до наукового обігу епістолярій Б. Лепкого, що зберігається в особистих фондах українських та польських письменників, вчених, громадських діячів, із якими митець підтримував тісні взаємини. У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України зберігаються листи Б. Лепкого до В. Доманицького (Ф. 47), І. Левицького (Ф. 78), В. Лукича (Ф. 61), О. Маковея (Ф. 59); у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові — листи до Я. Весоловського (Ф. 381), Я. Гординського (Ф. 384), А. Крушельницького (Ф. 361), М. Павлика (Ф. 663), Й. Скрутеня (Ф. 376), К. Студинського (Ф. 362); у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України — листи до О. Барвінського (Ф. 11), В. Гнатюка (Ф. 34), О. Маковея (Ф. 66), Є.-Ю. Пеленського (Ф. 70), В. Щурата (Ф. 535), М. Кічури (Ф. 3), В. Стефаника (Ф. 9). Не можна оминати увагою матеріали відділу рукописів Ягеллонської бібліотеки, де зберігаються листи Б. Лепкого до В. Оркана (Ф. 8569, 8619, 8642, 8691, 8678, 8692), Я. Вагхолза (Ф. 171). В архіві родини Беньковських міститься кореспонденція Б. Лепкого з М. Лазар-Беньковською.

Особливе місце займають документи тогочасних українських наукових, культурно-освітніх та суспільно-політичних організацій, редакцій, видавництв, з якими співпрацював діяч. У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України автографи Б. Лепкого зберігаються у фонді «Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові» (Ф. 64); у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові важливими для дослідження є збірки фондів: «Загальноукраїнська культурна рада» (Ф. 391), «Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові» (Ф. 309); «Редакція журналу “Нові шляхи”» (Ф. 311), «Товариство “Прогресу” у Львові» (Ф. 348), «Українська бесіда» (Ф. 524), «Українське студентське товариство “Січ”» (Ф. 834). У роботі використано матеріали з фонду «Університет ім. Яна Казимира у Львові» (Ф. 26) Державного архіву Львівської області, де йдеться про навчання Б. Лепкого; з фонду «Барвінські» (Ф. 11) відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України — про участь Б. Лепко-

го в діяльності «Християнсько-суспільної партії». Вперше до наукового обігу введено матеріали фонду «Союз визволення України, м. Відень» (Ф. 4405) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України про співпрацю діяча з еміграційною організацією українців, серед документів виявлено рукописну збірку творів митця.

Для написання праці використано матеріали Архіву Ягеллонського університету, в якому містяться особисті фонди викладачів закладу, в тому числі професора Б. Лепкого (Ф. S II 619; Д XII, XV), де зберігаються біографічні відомості, матеріали про науково-педагогічну діяльність тощо.

Джерельну основу дослідження суттєво доповнили документи з архіву родини Лепких, які Р. Смик передав для музею Богдана Лепкого у м. Бережанах. Тут містяться ксерокопії автографів творів і листів митця, його грамоти, фотографії, першодруки творів тощо.

Окрему групу джерел складає мемуарна література, що послужила висвітленню життя та діяльності Б. Лепкого. Йдеться про спогади діяча під назвою «Казка мого життя», а також його мемуарні студії [72]. Важливим джерелом для дослідження обраної теми стали спогади сучасників: колеги, друзі, близьких — В. Безушка, Ю. Геника-Березовського, М. Голубця, Д. Горняткевича, М. Зорія, Д.-Л. Іванціва, П. Карманського, М. Климишина, М. Козака, О. Корчака-Городиського, Г. Крука, О. Кузеля, Р. Купчинського, Л. Лепкого, Л.-Р. Лепкого, І. Ліщинського, П. Львовича, Г. Лужницького, О. Луцького, Я. Михальчишина, Б. Остап'юка, В. Сімовича, Р. Смика, К. Трильовського, А. Чайковського, М. Чайковського, О. Яворської-Копач [9, 16, 21, 22, 23, 27, 33, 44, 61, 73]. При опрацюванні матеріалів враховано передумови їх написання, авторський суб'єктивізм в оцінюванні подій.

У дослідженні було використано записані автором спогади племінника діяча д-ра Р. Смика (США) та проф. В. Беньковського (Польща), які близько знали Б. Лепкого в 30–40-х рр. XX ст.

У процесі пошукової роботи було опрацьовано десятки українських періодичних видань XIX–XX ст.: «Базар» (США), «Вістник Союзу визволення України» (Відень), «Гомін України» (Канада), «Дзвони» (Львів), «Діло» (Львів), «Життя і знання» (Львів), «Жінка» (Львів), «Екран» (США), «Літературно-науковий вістник» (Львів), «Літопис політики, письменства і мистецтва» (Берлін), «Нове слово» (Берлін), «Новий час» (Львів), «Ілюстровані вісті» (Краків), «Краківські вісті» (Краків), «Крутка» (Краків), «Руслан» (Львів), «Świat Słowiański» (Краків), «Наш прапор» (Львів), «Національна політика» (Львів), «Нова Україна» (Харків), «Нове слово» (Бер-

лін), «Новий шлях» (Канада), «Новий час» (Львів), «Нові дні» (Зальцбург), «Овид» (США), «Свобода» (США), «Слово “Просвіти”» (Київ), «Українське слово» (Берлін), «Український магазин» (Франція), «Християнський шлях» (Німеччина), «Шлях» (Зальцведель, Німеччина) та ін.

Цінним джерелом стала бібліографія спадщини Б. Лепкого, складена З. Кузелею, Є.-Ю. Пеленським, В. Левом та ін. [74].

Огляд літератури дає підстави стверджувати, що ще не достатньо розкрито всі грані таланту Богдана Лепкого, насамперед його доробок як письменника, вченого, педагога, публіциста, промовця в контексті культурологічної проблематики. Творча спадщина віддзеркалює світогляд автора і є важливим джерелом у вивченні його інтелектуальної біографії. Зокрема культурологічна концепція Б. Лепкого, основи якої закладено на межі XIX–XX століть, допомагає зрозуміти переломний період у новітній історії України, оскільки містить цінні коментарі про вагомні події в житті українського громадянства. Звідси випливає актуальність дослідження культурологічної спадщини діяча.

Список використаних джерел

1. Турбацький Л. Переднє слово / Л. Турбацький // Лепкий Б. З села. — Чернівці, 1898. — С. 3–4.
2. Євшан М. Богдан Лепкий. Елементи його творчості / М. Євшан // Українська хата. — 1909. — Ч. 7. — С. 396–407.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. — Ляйпціг, 1919. — Т. 2. — С. 262.
4. Vivus. З поля нашої поезії / [І. Франко] // Літературно-науковий вістник. — 1906. — Кн. 3 — Т. 33. — С. 588–594.
5. Grzymała-Siedlecki A. M. Kociubyński / A. Grzymała-Siedlecki // Świat Słowiański. — 1907. — № 35. — С. 305; Demiańczuk J. «Młoda Ukraina». Wybór nowel / J. Demiańczuk // Świat Słowiański. — 1909. — № 9. — S. 50–53.
6. Цегельський Л. Богданови Лепкому в пятьдесятлітні роковини його уродин / Л. Цегельський // Базар. — 1922. — Ч. 2. — С. 19–22.
7. Вуцькі А.-Ш. Богдан Лепкий в німецькій літературі / А.-Ш. Вуцькі // Свобода. — 1922. — 15 листопада. — С. 4.
8. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
9. Трильовський К. Богданови Лепкому — поздоров / К. Трильовський // Золота Липа. — С. 107–113.
10. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові / О. Луцький // Золота Липа. — С. 102–107.
11. Верниволя В. Богдан Лепкий (нарис літ. діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці) / [В. Сімович] // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — С. I–XXVII.
12. Ратич В. Сфери творчості Богдана Лепкого / В. Ратич // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 66–80; Х. Здалека і зблизка / Х. // Там само. — С. 84–90; Козак М. Головні моменти наукової діяльності Богдана Лепкого /

М. Козак // Там само. — С. 80–84. 13. Рудницький М. «Молода Муза». (З нагоди свята Б. Лепкого у Львові) / М. Рудницький // Діло. — 1933. — Ч. 37. — С. 2; Степняк М. Поети «Молодої Музи» / М. Степняк // Червоний шлях. — 1933. — Ч. 1. — С. 165–180; Дорошенко В. Богдан Лепкий. (З нагоди 60-ліття) / В. Дорошенко // Життя і знання. — 1932. — Ч. 15. — С. 433–434; Голубець М. Богдан Лепкий / М. Голубець // Наш прапор. — 1933. — Ч. 18–21. — С. 2. 14. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий / Є.-Ю. Пеленський. — Л., 1933. — 15 с. 15. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7, 8 липня. — С. 3–4. 16. Кузеля О. Неділі в Лепких / О. Кузеля // Український магазин. — 1953. — Ч. II. — С. 8. 17. Бунда Є. Творчий зеніт Богдана Лепкого / Є. Бунда // Літературні вісті. — 1927. — № 9. — С. 2–5. 18. Рудницький М. Богдан Лепкий // Від Мирного до Хвильового / М. Рудницький. — Л., 1936. — С. 273–281. 19. Zdziechowski M. Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Lepkiego // Widmo przyszłości. Szkice historyczno-publicystyczne / M. Zdziechowski. — Wilno, 1939. — S. 201–208. 20. Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / за ред. В. Гнаткевича, Л. Лепкого, І. Німчука. — Л., 1935. — С. 126–130. 21. Карманський П. Бодь // Українська богема / П. Карманський. — Л., 1936. — С. 39–43. 22. Козак М. Спогади / М. Козак // Краківські вісті. — 1941. — Червень. — С. 2; Купчинський Р. Жмут споминів про Богдана Лепкого / Р. Купчинський // Ілюстровані вісті. — 1941. — Ч. 8. — С. 2–3. 23. Горняткевич Д. Богдан Лепкий як маляр / Д. Горняткевич // Ілюстровані вісті. — 1941. — Ч. 8–9. 24. Кузик К. Богдан Лепкий і музика / К. Кузик // Краківські вісті. — 1942. — Ч. 261–271. 25. Дорошенко В. Наукова і науково-популярна діяльність Богдана Лепкого / В. Дорошенко // Краківські вісті. — 1942. — Ч. 163. — С. 2–3; Луців Л. Богдан Лепкий як історик літератури / Л. Луців // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 157. — С. 3. 26. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 42–46. 27. Голубець М. Життєвий шлях Б. Лепкого / М. Голубець // Там само. — С. 8–12. 28. Бібліографія // Там само. — С. 47–77. 29. Державин В. Історична белетристика Б. Лепкого / В. Державин // Критика. — 1930. — Кн. 5. — С. 27–48. 30. Історія української літератури: у 8 т. — К., 1968. — Т. 5. — С. 441–443; Українська радянська енциклопедія: в 12 т. — К., 1981. — Т. 6. — С. 129. 31. Бойко Ю. Богдан Лепкий / Ю. Бойко // Нова Україна. — 1942. — Ч. 250. 32. Климишин М. Лірика Богдана Лепкого / М. Климишин. — Мюнхен, 1948. — 58 с. 33. Ліщинський І. Релігійність Богдана Лепкого (спогад) / І. Ліщинський // Нові дні. — 1946. — Ч. 29. — С. 2. 34. П. С. Духовний борець за Християнську Україну / С. П. // Християнський шлях. — 1946. — 21 липня. — С. 2–3. 35. Безушко В. Богдан Лепкий / В. Безушко. — Філадельфія, 1952. — 21 с. 36. Білецький Л. Поет туги і смутку / Л. Білецький // Лепкий Б. Під тихий вечір. — Вінніпег, 1953. — С. 5–16. 37. Радзикович В. Українська література ХХ ст. / В. Радзикович. — Філадельфія, 1952. — С. 67–72; Семчишин М. Тисяча років української культури / М. Семчишин. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. — С. 383. 38. Витвицький В. Михайло Гайворонський: життя і творчість / В. Витвицький. — Нью Йорк, 1954. — С. 22–24, 78–80. 39. Шах С. Рік 1941. Богдан Лепкий. Сильвестр Лепкий // У 150-ліття уродин о. Маркіяна Шашкевича /

С. Шах. — Мюнхен, 1961. — С. 74–83; Марунчак М. Лепкий — Шашкевичеві / М. Марунчак // Шашкевичіана. — Вінніпег, 1964. — Ч. 3. — С. 64–66. 40. Гарасевич Г. Богдан Лепкий. У соті роковини з дня народження / Г. Гарасевич // Овид. — 1974. — Ч. 3. — С. 5–9; Завадович Р. У сторіччя народження Богдана Лепкого / Р. Завадович // Церковний вісник. — 1972. — Ч. 22. — С. 5–6; Славутич Я. Поезія Богдана Лепкого / Я. Славутич // 36. наук. праць на пошану Є. Вертипороха. — Торонто, 1972. — С. 100–108. 41. Богдан Лепкий // Екран. — 1963. — Ч. 11–12; Сторіччя Богдана Лепкого // Екран. — 1973. — Ч. 67–68. 42. Смик Р. У 100-ліття з дня народження Б. Лепкого / Р. Смик // Матеріали академії. — Чикаго, 1972. — С. 3–9. 43. Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість / В. Лев. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — 399 с. 44. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» / Л. Лепкий // Лепкий Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220; Лепкий Л.-Р. Причинки до генези трилогії «Мазепа» / Л.-Р. Лепкий // Овид. — 1961. — Ч. 2. — С. 24–28; Генік-Березовський Ю. Богдан Лепкий — професор університету / Ю. Генік-Березовський // Слово пламенем взялося: мистецтво живого українського слова: зб., присвяч. пам'яті мистця-декламатора Ю. Геніка-Березовського в двадцятиліття його смерті. — Торонто, 1972. — С. 154–163; Яворська-Копач О. Незабутня постать / О. Яворська-Копач // Новий шлях. — 1986. — Ч. 28–29. — С. 2; Остап'юк Б. Моє знайомство із славним поетом галицького Поділля / Б. Остап'юк // Альманах УНС на рік 1987. — Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1986. — С. 175–183. 45. Горбач О. Б. Лепкого «Начерк історії української літератури» / О. Горбач // Лепкий Б. Начерк історії української літератури. — Мюнхен, 1991. — С. 1–13. 46. Українці в Берліні, 1918–1945. — Торонто, 1996. 47. Яворська-Копач О. Богдан Лепкий — історик української літератури / О. Яворська-Копач // Гомін України. — 1992. — № 6. — С. 2; Стебельська А. Шевченкова «Катерина» в перекладі Богдана Лепкого / А. Стебельська // Гомін України. — 1992. — № 7. — С. 3–4. 48. Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 1 — 330 с.; Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 2. — 404 с.; Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1997. — Кн. 3. — 401 с.; Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Соборна Україна, 1998. — Кн. 4. — 270 с. 49. Jakóbiec M. Literatura ukraińska / M. Jakóbiec // Dzieje literatur europejskich. — W., 1989. — Т. III. — S. 532–533; Jakóbiec M. Lępkij (Lepki) Bohdan Nestor / M. Jakóbiec // Polski słownik biograficzny. — Kraków, 1973. — Т. XVIII. — S. 34–53. 50. Siwicki M. Bohdan Lepki. (W setną rocznicę urodzin) / M. Siwicki // Slavia Orientalis. — 1972. — R. XXI. — Nr. 4. — S. 439; Сивіцький М. Краківський амбасадор української культури / М. Сивіцький // Церковний календар. — 1972. — С. 118–134; Siwicki M. Krakowski ambasador kultury ukraińskiej. O Bohdanie Lępkim / M. Siwicki // Znak. — 1985. — R. 37. — Nr. 6. — S. 89–98. 51. Mokry W. Kultura i literatura ukraińska jako obiekt zainteresowań i badań naukowych w Krakowie // Ruch Literacki. — 1983. — R. 24. — Z. 3–4. — S. 229; Sołak Z. Marian Zdziechowski i Klub Słowiański // Studia historyczne. — W., Kraków, 1987. — Z. 2. — R. XXX. — S. 219–239. 52. Sesja poświęcona działalności

naukowej i literackiej Bohdana Łepkiego w 50-tą rocznicę śmierci // *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. — Kraków, 1993. — Т. I-II. 53. Волошко Є. Треба говорити голос. (Про білі плями в українському літературознавстві) / Є. Волошко // *Вітчизна*. — 1988. — № 4. — С. 174–181; Сивіцький М. Білі плями і міцностійкий трафарет / М. Сивіцький // *Вітчизна*. — 1989. — № 2. — С. 147–150. 54. Жулинський М. Богдан Лепкий // *Із забуття в безсмертя: сторінки призабутої спадщини* / М. Жулинський. — К., 1990. — С. 81–85. 55. Горак Р. Трагедія Богдана Лепкого / Р. Горак // *Дзвін*. 1990. — № 10. — С. 71–86. 56. Ільницький М. М'якість колориту, ніжність почуття / М. Ільницький // *Лепкий Б. Вибране*. — Л., 1990. — С. 5–18; Ільницький М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...» / М. Ільницький // *Лепкий Б. Твори: у 2 т.* — К., 1991. — Т. 1. — С. 5–29. 57. Погребенник Ф. Богдан Лепкий / Ф. Погребенник. — К., 1993. — 64 с.; Погребенник Ф. «Чуєш, брате мій...»: пісні братів Лепких / Ф. Погребенник. — Т., 1996. — 52 с. 58. Лепкий Б. Твори: у 2 т. / Б. Лепкий. — К., 1997. 59. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість / М. Сивіцький. — К., 1993. — 375 с. 60. Богдан Лепкий — письменник, учений, митець: матеріали наук. конф., присвяч. 120-річчю від дня народж. Б. Лепкого. — Ів.-Ф., 1992. — 162 с.; Богдан Лепкий — видатний український письменник: зб. статей та матеріалів урочистої академії, присвяч. 120-річчю від дня народж. письменника. — Т., 1993. — 194 с. 61. Погребенник Ф. Визначний письменник-просвітянин. (До 125-річчя від дня народження Богдана Лепкого) / Ф. Погребенник // *Слово «Просвіти»*. — 1997. — Листопад. — С. 11; Головин, Б. Богдан Лепкий і «Просвіта» / Б. Головин // *Русалка Дністрова*. — 1998. — Ч. 4. — С. 10–11; Іванців Д.-Л. Краківські стежки / Д.-Л. Іванців // *Слово «Просвіти»*. — 1997. — Ч. 2. — С. 12. 62. Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст.: матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника. — Т., 1998. — 388 с. 63. Литвиненко Т. Нерозкрита грань великого таланту. (Деякі аспекти історіософської концепції пенталогії Б. Лепкого «Мазепа») / Т. Литвиненко // *Там само*. — С. 228–233. 64. Гром'як Р. Літературно-критична діяльність Богдана Лепкого // *Давне і сучасне* / Р. Гром'як. — Т., 1997. — С. 211–217. 65. Соколова В. Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б. Лепкого «Мазепа»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / В. Соколова; Одеський держ. ун-т ім. І. Мечникова. — О., 1997. — 16 с. 66. Лиса Н. Богдан Лепкий в духовній історії України / Н. Лиса. — Чикаго; Т., 1996. — 56 с.; Лиса Н. Богдан Лепкий і українська національна ідея / Н. Лиса // *Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія*. — Т., 1997. — Вип. VI. — С. 211–215; Лиса (Білик) Н. Богдан Лепкий і «Слов'янський клуб» у Кракові / Н. Лиса (Білик) // *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. — Т., 1998. — Вип. VII. — С. 187–193; Білик-Лиса Н. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу / Н. Білик-Лиса. — Т., 1999. — 144 с.; Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Н. Білик. — Т., 2001. — 172 с. 67. Царик О. Богдан Лепкий і Владислав Оркан: дружба митців і творчий діалог / О. Царик. — Т., 2000. — 136 с.; Лупак Н. Літературно-музичне буття образу Мазепи / Н. Лупак. — Т., 2007. — 200 с.; Костецька О. Жанрова система прози Богдана Лепкого в рецепції літературної крити-

ки 30–40-х років XX ст. / О. Костецька. — Т., 2004. — 73 с. 68. Ткачук М. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого / М. Ткачук. — Т., 2005. — 128 с. 69. Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: матеріали міжнарод. наук. конф. — Т., 2007. — 388 с.; Матеріали Міжнарод. наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки», присвяч. 140-річчю від дня народж. Б. Лепкого // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство. — Т., 2012. — Вип. 36. — 331 с. 70. Дзьобан О. Листи Богдана Лепкого до Василя Щурата / О. Дзьобан // Записки НТШ. — Праці філол. секції. — Т. ССXXI. — Л., 1990. — С. 341–347; Журавлі повертаються...: з епістолярної спадщини Б. Лепкого. — Л., 2001. — 920 с.; Коцюбинський Ю. Чуєш, брате мій! (До стосунків Б. Лепкого з М. Коцюбинським) / Ю. Коцюбинський // Українська мова і література в школі. — 1993. — № 2. — С. 53–55; Листи Богдана Лепкого до Володимира Гнатюка // Тернопіль. — 1991. — № 3. — С. 56–57; № 4. — С. 53–54; Листи Б. Лепкого до В. Стефаніка // Лепкий Б. Присвяти Василю Стефанікові. — Т., 1997. — С. 83–88; У півстолітніх змаганнях: вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1914). — К., 1993; Поет і художник: з листів Б. Лепкого до О. Кульчицької // Україна. — 1991. — № 14. — С. 14–16. 71. Листи до Богдана Лепкого / видав Р. Смик. — Чикаго, 1996. — 78 с.; Листи Митрополита А. Шептицького до Б. Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 387. 72. Лепкий Б. Казка мого життя / Б. Лепкий. — Ів.-Ф., 1999. — 300 с.; Лепкий Б. Гарно було... / Б. Лепкий // Альманах українського студентського життя. — Краків, 1931. — С. 11–18; Лепкий Б. Поет про свою дружину / Б. Лепкий // Жінка. — 1937. — Ч. 21–22. — С. 5. 73. Безушко В. З розмови з Богданом Лепким, автором «Мазепи» / В. Безушко // Діло. — 1930. — Ч. 6. — С. 5; Климишин М. Спомин про Богдана Лепкого / М. Климишин // Гомін України. — 1992. — 6 травня. — С. 2; Корчак-Городиський О. Вакаційні мандри // Спогади / О. Корчак-Городиський. — Чикаго, 1987. — С. 19–21; Крук Г. Моя дорога до різьби / Г. Крук // Українці в Берліні. 1918–1945. — Торонто, 1996. — С. 229–245; Лепкий Л. Дещо про молодість Богдана Лепкого / Л. Лепкий // Лепкий Л. Твори. — Т., 2001. — С. 154–164; Львович П. Професор Богдан Лепкий / П. Львович // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 215–219; Лужницький Г. Богдан Лепкий і театр: жмуток спогадів з приводу вистави історичної драми «Батурин» в Українському театрі м. Львова / Г. Лужницький // Львівські вісті. — 1941. — Ч. 26. — С. 5; Остап'юк Б. Богдан Лепкий в Тернополі в 1929 р. / Б. Остап'юк // Тернопіль. — 1991. — № 4. — С. 52; Сімович В. Богдан Лепкий / В. Сімович // Наші дні. — 1942. — Ч. 8. — С. 7; Смик Р. Праця для грядущих поколінь / Р. Смик // Лежить на серці доля України: зб. на пошану Р. Смика. — Т., 2003. — С. 61–64; Чайковський А. «Як я пізнався з ювілятом» / А. Чайковський // Золота Липа. — С. 98–102; Чайковський М. Про Богдана Лепкого (жменька спогадів) / М. Чайковський // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 273–279. 74. Бібліографія / склав В. Лев // Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість. — С. 331–370; Бібліографія / склав Є.-Ю. Пеленський // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — С. 47–77; Кузеля З. Бібліографія писань Богдана Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа. — С. 229–253.

РОЗДІЛ 2

ПОСТАТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Богдан Лепкий і греко-католицьке клерикальне середовище

Значну роль у формуванні української національної ідентичності відіграв Богдан Лепкий. Митець уособив новий тип українця-патріота, який сформувався в Галичині в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Жити, працювати, творити для України було гаслом його покоління. Духовна спадщина Б. Лепкого становить певну епоху в поступі українства, тому з'ясування її витоків має науково-практичне значення. Саме греко-католицьке клерикальне середовище заклало основи подвижницької діяльності митця на ниві українського національно-державного відродження; у співпраці з представниками духовної еліти слід шукати генезу творчості письменника.

Демократичні реформи австрійського уряду в середині ХІХ ст., насамперед, надання греко-католицькій церкві рівного статусу з римокатолицькою та низка практичних заходів підняли освітній та громадський рівень греко-католицьких священнослужителів. Позбувшись польських нав'язувань, греко-католицька церква перебрала на себе роль української національної церкви. Як зазначив І. Лисяк-Рудницький, «східний обряд проводив чітку демаркаційну лінію, що відділяла його вірних від поляків, які належали до латинського обряду; а підлеглість Римові творила заборолу проти російського впливу» [1, с. 157]. Це сприяло тому, що греко-католицька церква почала постачати провідників для національного руху, який очолили саме священники. «Фактом

велетенського значення було те, що греко-католицьке духовенство творило сімейну та квазідідичну верству, яка своїм стилем побуту нагадувала дрібну шляхту. У пізніші часи, під кінець століття, цю церковну гегемонію почали відчувати як незадовільну з погляду потреб модерного суспільства; на цьому ґрунті зростало невдоволення, що вилилося в сильну антиклерикальну течію. Але світська інтелігенція, що ступенево перейняла провід національної справи, складалася у великій мірі з синів священичих родин» [1, с. 157]. Після розпаду народовського руху на різні політичні течії на початку ХХ ст. чітко виділився правий консервативний напрям, представники якого пропагували ідеї клерикального середовища.

Яскравим прикладом у цьому контексті є постать Богдана Лепкого, одного з корифеїв українського національно-державного відродження. Богдан-Нестор Лепкий народився 4 листопада 1872 р. у селі Кривеньке на Тернопільщині в сім'ї греко-католицького священика Сильвестра Лепкого та Домни Глібовицької. 9 листопада у Крегульці, «в домі діда, маминого батька, о. Михайла Глібовицького, його хрестили і там вписали у метрику» [2, с. 9]. Новонародженого назвали Теодором-Нестором: перше ім'я дали на честь діда по батькові, друге свідчило, що син був старшим у родині. А Богдан — український відповідник імені Теодор.

Головну роль у становленні особистості Б. Лепкого відіграв його батько. Сильвестр Лепкий, закінчивши у Львові теологічний факультет університету та духовну семінарію, належав до найосвіченіших людей свого часу. Після висвячення в 1871 р. о. Сильвестр «пішов на завідателство до Ялинковатого, в глибоких стрийських горах. З Ялинкуватого перенісся до Кривенького, а потім до Крогульця на місце тестя» [3, арк. 10]. Через кілька років переведений на парохію в Поручин, а потім у Жуків, що на Бережанщині.

Сильвестр Лепкий був відомий як публіцист та письменник, який публікував свої твори в народовських виданнях під псевдонімом Марко Мурава. Співпрацюючи з «Просвітою» і Науковим товариством ім. Шевченка, брав участь у громадському житті краю. Завдяки його просвітній діяльності Бережанський повіт став одним із передових у Галичині.

Саме з батьківського дому Богдан Лепкий виніс глибоку повагу до української тисячолітньої історії, культури, мови. Майбутній письменник навчився читати, осиливши «Новорічні дзвони» Ч. Діккенса, п'ятилітньою дитиною прочитав «Марусю» Г. Квітки-Основ'яненка. Та найбільше враження справив на Богдана «Кобзар». Шевченкові вірші

несли хлопчину в дитячій уяві до Дніпра, на Запорізьку Січ, відкриваючи перед ним «такий широкий світ», де «так далеко видно, так легко дихати грудям... Україна!» [4, с. 92].

У початкову школу батьки віддали сина до Бережан, де з шести років Богдан жив у родині діда, греко-католицького священника. Отець Михайло Глібовицький був непересічною людиною, займав посаду віце-маршалка повіту. Мав велику бібліотеку, особливою гордістю якої вважали «Русалку Дністровую» та рукописи о. Маркіяна Шашкевича, з котрим о. Михайло товаришував у шкільні роки. Дід дбав про патріотичне виховання внука, прищеплював йому почуття гордості за історію України. Не був обділений Богдан увагою решти родини. Особливо хлопець любив слухати, як тітка Дарія грала Шопена, Шумана або Бетховенові сонати. Водночас традицією були відвідини театру, про що Б. Лепкий не раз писав у спогадах.

Світогляд Богдана Лепкого формувався під впливом релігійного чинника. Як писав сучасник митця, «особливо завдячував він безмірно багато своєму середовищу старого галицького попівства на селі. Ця атмосфера була тоді своєрідна. Вона була вщерть насичена духом високої громадянськості, праці й служби народові. Кращі одиниці з-поміж нашого священства всі без виїмку були активні громадські діячі-патріоти. Таким ідеалістом і патріотом був батько Лепкого, сам письменник: Марко Мурава, такими були кривняки по матері: Глібовицькі, такими були сусіди-священники в Бережанщині й усюди в ближній і дальшій околиці» [5, с. 44]. Богдан Лепкий писав: «доля поталанила мені пережити молодість серед добрих людей..., бо мені доводилося знати переважно гарних і добрих попів, котрі своє діло душпастирське тісно сплітали з просвітною і народною роботою. — Були людьми» [6, с. 461].

Із 1884 по 1891 р. Богдан навчавсь у Бережанській гімназії, де «витавав» дух М. Шашкевича. На канікули приїздив у село до батьків, котрі з 1881 р. жили у Поручині, а з 1891 р. — в Жукові Бережанського повіту. «Саме завдяки Поручину, — підкреслював митець, — я пізнав село та зжився з сільським народом» [4, с. 143]. Особливо захоплювала Б. Лепкого атмосфера народних звичаїв, котрі збереглися на Бережанщині: святкування Андрія, Різдва з колядками, Щедрого вечора зі щедрівками, Великодня з гагілками під старою церквою. За влучним висловом З. Кузелі, «цей пієтизм до старовини, це пошанування традицій, усе, що було та мохом поросло, так і видно з Богданових писань» [2, с. 28].

Врахувавши побажання батька, Богдан Лепкий у 1891 р. розпочав навчання у Віденській академії мистецтв. Розчарувавшись у малярських студіях, згодом перевівся на філософський факультет Віденського університету. Однак душу тривожила туга за рідною землею і за родиною, тому у 1892 р. Б. Лепкий перейшов на навчання до Львівського університету. Отримавши 31 липня 1895 р. диплом про закінчення цього навчального закладу, розпочав педагогічну кар'єру в Бережанській польській державній гімназії на посаді суплента (заступника вчителя), викладаючи польську, німецьку та українську мови. Приготування до занять не становили великих труднощів, тому весь вільний час він, за прикладом батька, присвячував літературі й культурно-просвітній праці.

У 1897 р. письменник одружився з Олександрою (Лендою), донькою греко-католицького священика Миколи Лепкого. Подружжя поєднали не тільки щирі почуття, а й погляди, серед яких домінувала ідея служіння українській справі. Ленда Лепка стала музою і «духом-опікуном» Богдана на все життя. «Без Неї не був би я тим, чим є», — згодом напише діяч у спогадах «Поет про свою дружину» [7, с. 28].

Глибока релігійність стала для Богдана Лепкого опертям на чужині, у часи неволі, а Біблія завжди лежала на столі, де б митець не був. Так, переїхавши у 1899 р. до Кракова, діяч прилучився до громадсько-культурної діяльності співвітчизників, осередками якої були філія товариства «Просвіта» та греко-католицька церква св. Норберта. Щонеділі родина Лепких відвідувала храм, що відігравав велику роль у духовному житті української громади. Особливо захоплювали письменника іконостас, виготовлений за проектом відомого польського маляра Я. Матейка, та церковний хор під керуванням українського художника О. Куриласа.

Традиції священичої родини Богдан Лепкий продовжував у своєму домі. Як згадував о. Іван Ліщинський, «хата його в Кракові виглядала як церковний музей, повна різних старих церковних образів, хрестиків, старих фелонів...» [8, с. 2]. О. Луцький у спогадах писав про «образи» М. Івасюка, М. Бойчука, І. Северина та самого Б. Лепкого, що прикрашали стіни помешкання [9, с. 104]. Частими гостями митця були краківські парохі о. Борсук, о. Левицький, о. Уруський, о. Хрущ та ін. Митрополит Андрей Шептицький не раз запрошував письменника до себе на розмову [8, с. 2].

Упродовж життя Б. Лепкий був тісно пов'язаний із клерикальним середовищем і ніколи з ним не поривав. Так, коли в 1911 р. у Львові під керівництвом О. Барвінського та К. Студинського створено «Христи-

янсько-суспільний союз», Б. Лепкий, котрий вважав своїм завданням «працю пером», вирішив вступити до цієї організації, основу якої становили гімназійні вчителі та священики.

Політична програма «Християнсько-суспільного союзу» була найприйнятнішою для Б. Лепкого; зокрема, в ній проголошено такі завдання: «дбати про пробудження і підтримання якнайкращої національної свідомості в народі», «працювати в християнському дусі і берегти всі права греко-католицької Церкви» [10, арк.1]. Ці положення домінували в національно-патріотичному та релігійному світогляді митця, який понад усе в житті шанував дві визначальні цінності: Бога та Україну. Політичним ідеалом діяча була соборна українська держава. На його думку, українська державна ідея не стала реальністю не лише через несприятливі зовнішні обставини, а й унаслідок протиріч внутрішніх. Богдан Лепкий бачив, що традиції боротьби за державність і пов'язаний з цим дух військовості були надто слабкими в галицькому суспільстві. Тому одним із своїх завдань він вважав відродження козацького духу предків.

Негативну роль відіграло й почуття меншовартості серед загалу. Письменник вважав необхідним звернути увагу суспільства на цінність християнської етики як основи виховання окремої особи та всього народу. Велика роль у цій справі належала, на думку Б. Лепкого, греко-католицькій церкві, котра тоді брала активну участь у формуванні української державницької думки. Йдеться про діяльність Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, завдяки якому греко-католицька церква стала тісно пов'язана з боротьбою за незалежність України.

Наскрізь національного світогляду Б. Лепкого не заперечує інша його концепція — ідея братерської любові. Подібні думки висловлювали всі, хто був знайомий із письменником. Зокрема о. І. Ліщинський про митця написав: «Як правдивий християнин руководився любов'ю ближнього й зі всіма сердечно жив» [8, с. 2]. Богдан Лепкий був вихований на біблійних заповідях, добре знав Святе Письмо. Від християнства він узяв те, що стало стержнем його душі: любов до всіх пригнічених та скривджених, бажання правди на землі. Сам Б. Лепкий зазначив: «...мої любими гадки — про братолюбіє, бо нічого мене не болить так дуже, як тая непотрібна кривда, яку чоловік чоловікові творить» [11, арк. 9].

Як людина, «вихована на Христових засадах і в гуманістичній традиції», письменник став «по стороні духу». Він бачив у матеріалістичному світогляді не лише боротьбу з капіталістичним ладом. Для Б. Лепкого

матеріалізм — це «боротьба з європейською культурою і християнською цивілізацією» [12. — Ч. 65]. У той же час діяч був противником не тільки політичного, а й релігійного фанатизму, котрий «без огляду на характер, фізіологію народу — це блуд» [13].

Митець уявляв і розумів Україну як щось особливе, своєрідне — окремий витвір Бога-Творця, який дав українському народові особливу місію та окреме історичне призначення. Ця ідея домінує у творчості письменника як духовного опікуна української нації.

Богдан Лепкий був перейнятий думкою про примат духовного чинника над матеріальним. Творча думка і гаряча віра можуть змінити все у світі фізичнім. Нація, наснажена вірою в свою силу, створить диво — воскресне. До українців митець звертався із закликом вірити у велике завтра України: «Ти кріпко вір, бо віра чуда діє, / Без неї скрізь пустар і суєта». Віру у воскресіння України письменник проголосив у творі «О стріхи мої низькі»: «Я вірю, як у Бога, / В відродження країни — / Ще єсть, ще єсть дорога / З упадку і руїни!». Богдан Лепкий завжди вірив у генія української нації; ця віра, як і віра в Бога, не давала йому впасти у розпач, рятувала інших.

У священничій родині, з якої походив Б. Лепкий, плекали національні традиції, що становили основу української духовності. З дитинства митець зберіг пошану до релігійних обрядів і народних звичаїв. Звідти походить Лепківське світосприйняття, що повністю оперте на абсолютну віру в Бога. Українські звичаї, дбайливо передані з роду в рід, нагадували про минуле й свідчили про силу традиціоналізму українського народу. Цієї теми Б. Лепкий не полишав упродовж життя. Часто писав «святочні вірші» на замовлення різних часописів, календарів тощо. Більшість із них і донині передруковують, особливо в діаспорі.

Багато творів митця присвячено Різдву Христовому. Як згадував о. І. Ліщинський, «коли хтось заглянув до хати Лепкого в Різдвяні свята, то побачив там і “дідуха” в куті, сіно під обрусом на столі, а між стравами борщ з вушками та кутю» [8, с. 1–2]. Ця святкова атмосфера дому на чужині привносила в душу частку України, породжувала спогади; поетові навіть «чувся» спів колядників. Різдвяна пісня несла благовість миру, віру в перемогу добра і правди на землі, надію на відродження нації. Колядка кликала до єдності заради великої мети — суверенності України.

Низку поезій Б. Лепкого приурочено Великодню. Відроджена природа підкреслювала величне воскресіння Христа, а радісна новина, яку

врочисто сповіщали з церковних амвонів, єдналася з вірою у воскресіння України.

З великою пошаною Б. Лепкий ставився до священничого сану. Своєрідною енциклопедією життя на приходстві є твори письменника, в яких змальовано побут греко-католицьких священничих родин на Поділлі. Найцінніші у цьому контексті спогади митця про дитячі та юнацькі роки, котрі минули у середовищі українського греко-католицького духовенства. Йдеться про повість під назвою «Казка мого життя» та численні оповідання.

Богдана Лепкого як письменника, ученого, культурно-просвітнього діяча, врешті, як людину, надзвичайно поважала тогочасна церковна еліта. Так, з нагоди 60-ліття від дня народження ювіляр отримав вітання від Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, від ректора Української духовної академії у Львові Йосифа Сліпого. У стінах цього закладу вчителі, катехити «не раз цитували вірші Б. Лепкого, його крилаті вирази. Особливо звертали увагу на ідею духа» [14, с. 4]. З листів А. Шептицького до письменника довідуємося про захоплення Митрополита образом гетьмана І. Мазепи, котрий «всім нам до серця припав і всіх учить ідеї патріотизму» [15, с. 387].

21 липня 1941 р. Богдана Лепкого не стало «між живими»; останню шану йому віддали, відправивши панахиду на цвинтарі у Кракові, «перемишлянський єпископ-помічник Григорій Лакота, Апостольський Адміністратор Лемківщини о. митр. Олександр Малиновський, львівський крил. о. проф. Дам'ян Лопатинський, місцевий краківський парох о. д-р філос. Павло Хрущ та 7-м інших, тоді в Кракові проживаючих греко-католицьких священників» [16, с. 74]. На Раковицькому кладовищі прощалися з гідним нащадком священничого роду, з людиною, котра до кінця життя залишалася вірною Христовим заповідям та ідеї української незалежної соборної держави.

Список використаних джерел

1. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т / І. Лисяк-Рудницький. — К., 1994. — Т. 1. — 483 с.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
3. Лист Б. Лепкого до К. Студинського (1903) // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362 (Студинський К. — академік), оп. 1, спр. 335.
4. Лепкий Б. Казка мого життя / Б. Лепкий. — Ів.-Ф.,

1999. — 300 с. 5. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 42–46. 6. Лепкий Б. Писання: в 2 т. / Б. Лепкий. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 2. — 488 с. 7. Лепкий Б. Поет про свою дружину / Б. Лепкий // Жінка. — 1937. — Ч. 21–22. — С. 5. 8. Ліщинський І. Релігійність Богдана Лепкого (спогад) / І. Ліщинський // Нові дні. — 1946. — Ч. 29. — С. 2. 9. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові / О. Луцький // Золота Липа. — С. 102–107. 10. Відозва «Християнсько-суспільного союзу» // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські). Барв. 5153. 11. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11. Барв. 1659/п. 10. 12. Лепкий Б. Велика традиція українського народу не дасть йому загинути / Б. Лепкий // Новий час. — 1939. — Ч. 63–65. 13. Лист Б. Лепкого до О. Маковея // ВР ІЛК. — Ф. 59 (Маковей О.), 1529. 14. Спомин про автора «Журавлів» // Русалка Дністрова. — 1997. — Січень. — С. 4. 15. Листи Митрополита А. Шептицького до Б. Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 2. — С. 387. 16. Шах С. Рік 1941. Богдан Лепкий. Сильвестр Лепкий / С. Шах // Шах С. У 150-ліття уродин о. М. Шашкевича. 1961. Рік ювілеїв. — Мюнхен, 1961. — С. 74–83.

Педагогічна діяльність Богдана Лепкого

Серед завдань реформування освіти в Україні — розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян держави. Проте наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду.

Мета студії — дослідити педагогічну діяльність Б. Лепкого, викладача з сорокарічним стажем роботи. На наш погляд, з'ясування цієї проблеми має незаперечне як науково-пізнавальне, так і практичне значення. Зокрема, ми зможемо під новим кутом зору подивитись і на доробок Б. Лепкого — письменника, вченого, культурно-освітнього та громадсько-політичного діяча, прослідкувати тісні взаємовпливи цих напрямів діяльності з його професійною працею на посаді гімназійного вчителя, лектора української мови, а згодом викладача історії української літератури в Ягеллонському університеті.

Насамперед, навчання у Львівському університеті (1892–1895), де Б. Лепкий прослухав такі курси, як «Історія руської літератури Х–ХІІІ в.» та «Історія старослов'янської мови та літератури» у проф. О. Огонов-

ського, «Історія Австро-Угорщини» й «Порівняння латинського стилю зі стилем польської поезії» у проф. І. Шараневича, «Історія України» у проф. М. Грушевського, «Психологія» у проф. І. Раціборського, «Основи шкільної педагогіки» у проф. М. Сікорського та ін. [1], сприяло ґрунтовній підготовці до майбутньої професії.

Отримавши 31 липня 1895 р. «абсолюторіум» (диплом) про закінчення філософського відділу Університету Яна Казимира у Львові, Б. Лепкий з 1 вересня 1895 р. розпочав педагогічну кар'єру у Бережанській польській державній гімназії на посаді суплента (заступника вчителя) [2]. М. Чайковський, син адвоката й письменника А. Чайковського, згадуючи про своє навчання у гімназії, писав: «Мене, десятилітнього хлопчину, призначили до групи “Б”, де моїм “господарем кляси”, тобто виховником, був молодий “суплент”, тобто неіспитований заступник учителя, доволі вже відомий Богдан Лепкий; він учив мене, на жаль, всього один семестр, — польської та української мови...» [3, с. 273].

У старших класах молодий учитель викладав українську літературу. Молодь з особливою насолодою слухала його лекції про народну поезію та «Слово о полку Ігоревім», над польськомовним перекладом якого тоді працював письменник. Сучасник митця В. Ратич згодом писав: «Б. Лепкий своїм безпосереднім впливом не тільки будив серед неї зацікавлення літературним і культурним рухом у нас та в інших європейських народів. Серед молоді творилися літературні гуртки, й не один із нинішніх молодих робітників пера, бувших учнів тієї гімназії (Ф. Коковський, М. Рудницький), чи не завдячує заохоту до літературної праці тій атмосфері, що її витворив і полишив у бережанській гімназії учитель і поет Б. Лепкий» [4, с. 75].

Приготування до занять не викликали великих труднощів, тому вільний час викладач присвячував культурно-освітній праці. Так, у 1897 р. з-під пера дослідника вийшла друком наукова студія «Марія Конопницька», що була відзначена нагородою Міністерства освіти у Відні [5, арк. 2]. Тоді ж ім'я автора поезії «В світ за очі!» стало «відоме в цілій Галичині й за океаном» [6, с. 4].

В той час у Кракові «українська проблема» була вже настільки важливою, що в кількох польських гімназіях було введено навчання руської (української) мови. Крім українців на лекції ходили й поляки, що мали намір бути вчителями у школах Східної Галичини. Водночас, щоб заповнити брак вчителів-україністів з відповідною освітою, в 1894 р.

у Ягеллонському університеті відкрито лекторат української мови в Слов'янській студії під керівництвом проф. Ю. Третяка [7, с. 38–39].

Після одруження у 1897 р. Б. Лепкий змушений був подбати про більш стаке становище для родини. Тому в листі від 5 квітня 1899 р. діяч звернувся до проф. К. Студинського, котрий відмовився від краківського лекторату через велику зайнятість у Львівському університеті, з проханням «о допомогі в справі перенесення до Кракова»: «Прошу Вас уклінно, щобсьєте ласкаві були якнайскорше написати письмо до проф. Третяка і припоручити мене як відповідного кандидата. Маю надію, що не відмовите мені своєї цінної допомогі, та сподіваюся не менше, що єї в будучности не пожалуєте» [8, арк. 1]. У відповідь К. Студинському проф. Третяк повідомив: «На лектора руської мови в тутешньому університеті запропонували Лепкого, з яким я познайомився і який видається мені дуже відповідним на цю посаду» [9, арк. 42].

Водночас, за підтримки О. Барвінського, члена Ради шкільної крайової у Львові, Б. Лепкий був переведений з 1 вересня 1899 р. на посаду суплента до II державної гімназії св. Яцка у Кракові, а з 4 жовтня став лектором української мови в Ягеллонському університеті [2].

Переїзд до Кракова відіграв у житті Б. Лепкого надзвичайно важливу роль. Атмосфера нового середовища була позбавлена метушливості провінції, різких шовіністичних тенденцій Східної Галичини. Польські патріоти ставились коректно до молодого викладача, а в його особі й до українського руху. Б. Лепкий у цьому контексті писав: «...В гімназії знайшов я виїмково сприятливу атмосферу. Висококультурний інспектор Л. Герман, ідеальний директор Скуба, інтелектуальний учительський збір, а до того талановита і чемна молодь, — чого більше можна було собі бажати? В тісних монастирських мурах працювалося радісно і легко» [10, с. 11]. Наведена цитата зі спогадів, датованих 1931 р., висвітлює тільки один бік тих подій. Але був ще інший, несвятковий, який постав у листах митця початку XX ст. Тоді у щирих епістолярних сповідях звучали постійні тривоги «у справі перенесення з Кракова» до провінції, згадки про безкінечні турботи молодого викладача, що не давали змоги вчасно скласти вчительські іспити та реалізувати творчі плани «на папері».

Зі звернення професора Б. Лепкого від 23 грудня 1933 р. до Ректорату Ягеллонського університету у справі призначення «пенсійної вислуги» довідуємось, у яких навчальних закладах працював діяч на посаді заступ-

ника вчителя, а саме: у гімназії св. Яцка з 01.09.1899 р. по 31.01.1907 р., далі — з 01.02.1907 р. по 31.08.1911 р. — в V державній гімназії Кракова [2]. Водночас, Б. Лепкий відвідував лекції професорів Ягеллонського університету Ю. Третьяка, Я. Лося, Г. Штернбаха й готувався до вчительських іспитів [5, арк. 3]. Склавши 16 листопада 1910 р. екзамени з польської, української та латинської мов, діяч отримав право викладати на посаді «дійсного вчителя». Так, з 01.09.1911 р. по 31.10.1918 р. Лепкий працював у III гімназії ім. Яна III Собеського спочатку «дійсним вчителем», а згодом на посаді професора. Одночасно він викладав українську мову в Ягеллонському університеті (до 1 липня 1914 р.), а з 1909 по 1914 р. був членом Екзаменаційної комісії на Вищих державних учительських курсах [2], куди приїжджали вчителі з усієї Галичини.

На початку педагогічної кар'єри Б. Лепкому довелося працювати у багатьох навчальних закладах. Як писав З. Кузеля, «щоб добути матеріальної підстави для життя з родиною, щоб піти до театру і на концерт, купити книжку... мусів наш поет бігати з години на годину, давати лекції й викладати в приватних гімназіях і на всіляких курсах, а для літературної роботи лишалася хіба тиха, ніким і нічим не бентежена ніч. Це бачив я сам під час моїх частих гостей у нього на протязі 1901–1906 років» [11, с. 44].

В Архіві Ягеллонського університету зберігся документ про «годинне» навантаження молодого вчителя в гімназії св. Яцка, де зазначено, що упродовж 1899/1900 навчального року Б. Лепкий проводив 16 годин занять на тиждень, 1900/1901 — 17 годин, 1903/1904 — 18 годин [2, арк.18]. У 1909 р. у листі до К. Студинського митець пише про «40 годин тижневої праці» [12, арк. 92]. А в листі до О. Барвінського з тих часів читаємо: «Тепер страшенно працюю, прямо запрацьовуюся. В понеділок сім годин школи, у вівторок вісім, в інші по шість...» [13, арк. 41].

Та незважаючи на втому, що постійно підривала і так неміцне здоров'я, митець писав поезії, новели, критичні нариси, активно співпрацював з позауніверситетським «Слов'янським Клубом» (1901) [14]. «Я почав писати, — щиро звіряв свої думки діяч у листі до К. Студинського від 11 грудня 1902 р., — та біда, що часу рішучо маю замало, прямо недосипляю ночей. Тільки усяких гадок, планів, та така мука, що не годен їх сповнити, такий жаль, що багато з них забудеся, багато не допроситься, щоби єму дати життя. Мабуть, нашому чоловікові орати, сіяти, хрестити, судити або чужі діти учити, а більше нічо...»

[8, арк. 88–89]. Коли Б. Лепкий почав писати, у Галичині на літературну працю дивились як «на принагідну роботу» [15, с. 396]. Публікація творів не приносила доходу. Молодому митцеві доводилось «до своєї літературної праці докладати», «і коли б не доходи учительські, то прийшло б ся або писати по-польськи, або гинути з голоду» [16, арк. 12]. Тільки почуття письменницького обов'язку та схвальні відгуки громадськості давали Б. Лепкому сили у його подвижницькій праці.

Водночас діяч плідно трудився на ниві українського шкільництва, співпрацював з Педагогічним товариством у Львові. Так, Б. Лепкий був упорядником «Читанки» для народних шкіл, куди ввійшли і його твори, написані з метою дати дітям «свою лектуру, рідною мовою, з рідним колоритом» [20, с. 225]. У 1907 р. діяч, виступивши з ініціативою збору коштів на народні школи, написав відозву, в якій звернувся із закликом: «Земляки! Поки один із тисячки, один з мільйони наших людей не вміє прочитати на панцизнійнім хресті, хто, коли і нащо його поставив, поти наша панщина, поти наш сором не минув!» [21, арк. 69]. А двотомний «Начерк історії української літератури» (Коломия, 1909, 1912) вченого, написаний із національно-виховною та пізнавальною метою, позбавлений сухого академізму, був тоді одним із найпопулярніших підручників.

Початок Першої світової війни завадив реалізації багатьох творчих та науково-освітніх планів. У Відні, що став пристанищем для Лепкого-біженця у 1914 р., діяч продовжив свою педагогічну працю у створеній українській гімназії, водночас виступав із викладами перед українською громадою. Разом із О. Поповичем, А. Крушельницьким та О. Кульчицькою митець «зладив наш перший від польської Ради шкільної незалежний народний буквар, в котрім майже всі вірші — це його праця» [11, с. 62]. Тоді ж з агітаційною метою з-під пера вченого вийшла розвідка «Чим жива українська література?» (Відень, 1915), на сторінках якої автор подав державницьке трактування українського історичного процесу. Ця студія, як і згаданий «Начерк...», дають яскраве уявлення про зміст та форму викладів Б. Лепкого, про його високий професійний рівень як педагога та виховника.

2 серпня 1915 р. Б. Лепкий був призваний до «військової служби в обозах» [2]. Як член Союзу визволення України діяч був направлений для просвітньої роботи в німецькі табори для українських військово-полонених російської армії, спочатку в Раштат, а з лютого 1916 р. — у Вецляр. Письменник читав лекції в «людовому університеті». За слова-

ми З. Кузелі, «своїми цікавими викладами з української історії, літератури й культури, що захоплювали наших полонених і гарною формою, й цікавим змістом, будив Лепкий приспану національну свідомість між тисячами наших полонених» [17, с. 3]. З листа Б. Лепкого до О. Барвінського довідуємось про враження, яке справила на митця таборова праця: «Викладав полоненим, і навіть на такі виклади, як про апокрифи, ходили тисячі... Захоплююся предметом, і це захоплення переноситься на слухачів» [18, арк.7].

У січні 1921 р., після ліквідації таборів, Б. Лепкий переїхав до Берліна, де продовжив працю в установах української еміграції. Діяч належав до організаторів «Товариства вищої освіти», що опікувалось українською молоддю. Водночас проводив українознавчі курси у «Спілці студентів українців в Німеччині» (1921), що налічувала понад 120 членів [19, с. 55]. Щоб полегшити молодим людям доступ до вищих навчальних закладів, Б. Лепкий став на чолі окремої «іспитової комісії, яка, маючи признание у німецької влади, випустила в світ не один десяток матурантів» [17, с. 4].

Особливою популярністю серед еміграції користувались виклади Б. Лепкого з історії української літератури на курсах українознавства при посольстві УНР у Берліні в 1921 р., а наступного року в приміщенні «Української громади», що об'єднувала не лише прихильників гетьманського руху П. Скоропадського. Впродовж 1924–1926 рр. діяч був одним із співредакторів «Курсів заочної освіти» у видавництві «Українське слово», зокрема підготував практичну граматику української мови [17, с. 4]. Б. Лепкий мав змогу й далі продовжувати науково-педагогічну діяльність на німецьких теренах. Йому запропонували очолити кафедру історії української літератури в Українському науковому інституті в Берліні [22, с. 106], однак він відмовився, бо понад усе хотів повернутись до Кракова, який давно став «своїм».

14 березня 1923 р. на Паризькій мирній конференції Східну Галичину було визнано територією Речі Посполитої, яка мала надати краю автономію та заснувати протягом двох років український університет. Ухвалою польського Сейму про воєводську автономію було започатковано підготовчу роботу під керівництвом Ягеллонського університету. Так, проф. Я. Лось писав з Кракова: «Проектуючи відкриття українського університету, польський уряд на мою просьбу почав спроваджувати українських учених, що скиталися по чужині, в т. ч. проф. Б. Лепкого...» [7, с. 76].

У 1926 р. в Ягеллонському університеті було відкрито Слов'янську студію, при ній працювали дві кафедри україністики: мови та літератури. Кафедру мови очолив проф. І. Зілинський, кафедру літератури запропонували обійняти Б. Лепкому, який від часу свого повернення з Німеччини у грудні 1925 р. викладав у краківській гімназії св. Анни, згодом у IX гімназії ім. Я. Хойне-Вронського [23, с. 346]. З 1 березня 1927 р. він працював як заступник професора [23, с. 346], а з 1 січня 1935 р., відповідно до постанови президента II Речі Посполитої від 19 грудня 1934 р., його іменовано надзвичайним професором Ягеллонського університету [2].

У Слов'янській студії були створені сприятливі умови для викладацької праці. Кожен з професорів мав свій кабінет, бібліотеку, помічника-асистента. За словами Ю. Геніка-Березовського, І. Зілинський та Б. Лепкий — «особи великої культури й надзвичайного такту, з ґрунту добрі й щирі, розумні й працьовиті та віддані великій ідеї науки, справжні батьки й опікуни молоді, творили атмосферу, якої українці в жадному університеті не мали» [24, с. 155].

Польсько-українська війна була однією з головних причин втрати української державності на початку ХХ ст. Ця обставина відігравала не останню роль у складних міжнаціональних взаєминах 1930–1940-х рр. Читаючи лекції студентам університету, серед яких були як українці, так і поляки, Лепкому-викладачеві необхідно було вирішити складне політичне завдання — створити атмосферу співпраці, подолати вороже ставлення українців до всього польського. Як писав М. Голубець, своє становище «використовував Лепкий з усією відповідальністю справи, причому лекції Лепкого належали до справжніх симпозіумів» [25, с. 10].

Зі спогадів колишніх студентів — Ю. Геніка-Березовського, М. Климишина, О. Яворської-Копач, П. Львовича та ін. [24; 26; 27; 28; 29; ін.] — перед нами постає проф. Б. Лепкий як талановитий, улюблений всіма викладач, ерудований вчений-літературознавець, прекрасна людина. О. Яворська-Копач таким запам'ятала свого вчителя: «В коридорі першого поверху Ягеллонського університету, біля вікна, стоїть високий елегантний пан. Шляхетні риси лиця динарського типу, в авреолі сивого волосся. Димок з люльки легко-прозора замотується у малих вусиках, блакитні погляд і ласкаво охоплює гурток студентів, що стоять півколом» [28, с. 2]. Інтелектна зовнішність, м'який теплий мелодійний голос, виразна артистична мова, декламаторський хист викладача просто «зачаровували» слухачів.

Лекції та семінари Б. Лепкий проводив (до 1937 р.) в залі ч. 32 споруди «Колегіум Новум». Вікна невеликої аудиторії, що вміщувала до 60 чоловік, виходили на чудовий краєвид з «плянтами» (йдеться про парк. — Н. Б.) та королівським замком Вавелем. Слухачів завжди збирався повен зал, хоча самих студентів-україністів було небагато — 12–14 чоловік. На українознавчих студіях навчалась молодь із усієї Галичини. Списки членів семінару за 1929/1930, 1930/1931 навчальні роки свідчать, що записувались на заняття не лише українці, а й поляки, котрі приїжджали зі Львова, Тернополя, Коломиї, Станіслава, Перемишля [30]. Лекції Б. Лепкого приваблювали молодь із факультетів медицини, права, фізичної культури, германістики, навіть з інших навчальних закладів Кракова — Академії мистецтв, Гірничої академії, де навчалося багато українців. «Відвідували його виклади польські письменники, журналісти, політики» [24, с. 155–156]. Приходили ті, хто цікавився українською літературою, «або попросту, щоби побачити і почути» відомого письменника, автора історичної епопеї «Мазепа» [29, с. 216].

В університеті була триместрова система навчання. Б. Лепкий подавав «через три триместри в одному викладі історію української літератури в загальному зарисі, а в другому викладі посвячував увагу спеціально або одному авторові, або одному літературному напрямку, чи одній проблемі. Звичайно, тема цього другого викладу змінювалася щотриместру, а тим самим щороку» [24, с. 155]. Від початку своєї професорської кар'єри Б. Лепкий читав обидва виклади польською мовою, якою володів досконало.

У загальному викладі Б. Лепкий подавав історію української літератури від княжої доби до І. Франка, розподіляючи матеріал у хронологічній послідовності на 2–3–4 роки. У спеціальному викладі (спочатку польською, а згодом українською) розкривав такі теми: «Марко Вовчок», «Маркіян Шашкевич», «Пантелеймон Куліш», «Леся Українка», «Василь Стефаник», «Іван Франко», «Неокласицизм в українській літературі», «Хроніка княжої доби», «М. Грушевський та його історія літератури», «Роль І. Тобілевича в історії українського театру», «Слово о полку Ігоревім», «Г. Квітка-Основ'яненко та його повісті», «Оповідання Ю. Федьковича» та ін. Викладав і на теми українсько-польських культурних взаємин: «Українська школа в польській літературі», «Україна у творах Ю. Словацького», «Слово о полку Ігоревім в польських перекладах», «“Пан Тадей” А. Міцкевича у перекладі М. Рильського» тощо [24, с. 155].

Зміст виступів не обмежувався аналізом окремих творів того чи іншого автора, а охоплював постать митця на тлі доби, творчий доробок аналізувався у різних аспектах, наприклад, на лекціях про Т. Шевченка розглядалися проблеми: «Шевченко: життя і творчість»; «Шевченко та його доба»; «Наукові дослідження життя та творчості Кобзаря»; «Шевченко у польських перекладах» тощо [7, с. 85]. Викладаючи про Т. Шевченка, Б. Лепкий приносив на заняття автографи Кобзаря, що зберігались у краківських музеях [27, с. 2].

До лекцій, що відбувалися після обіду, професор готувався надзвичайно старанно. Пам'ять мав феноменальну, тому ніколи не читав «з паперу», а говорив «з душі до душі» [28, с. 4]. Як згадує Ю. Генік-Березовський, Б. Лепкий «викладав, дивлячись понад голови своїх слухачів у простір через вікно або прижмуривши, а то й заплющивши очі, час від часу погладивши своє високе чоло гострим рухом долоні, характеристично подаючи при тім голову назад. Увесь час викладу стояв на підвищенні за кафедрою» [24, с. 157]. Хоча викладав з пам'яті, без будь-яких записів, проте вільно оперував датами, прізвищами, деколи відходив від головної теми й наводив низку фактів, порівнянь, споминів, власних вражень, таким чином, вмів зацікавити слухача своїм предметом, пробудити пошану до визначних представників письменства.

На лекціях вповні розкривались усі грані таланту Б. Лепкого — Майстра слова (письменника, промовця, публіциста). Його виклади були «пересипані» уривками з творів українських класиків, декламуючи які, професор відкривав такі риси української культури, як вітальність, гуманізм та патріотизм. Як писав Л. Лепкий, «варто було послухати бодай інтерпретацію Шевченківських поезій у цій мистецькій декламації...» [31, с. 199]. Власне, чуттєвий емоційний елемент у викладах Б. Лепкого грав основну роль, і без нього, за словами сучасників, важко уявити його виступи. «Дехто говорив, що Лепкий не викладає, а проповідує, голосить історію української літератури» [24, с. 160]. М. Голубець у цьому контексті відзначив: «...Так гарно, так тепло, так інтимно, як говорив Лепкий про літературу, не вмів говорити ніхто з його сучасників. Франко реєстрував літературні постаті і явища як філолог, Єфремов як публіцист, єдиний Лепкий підходив до питань літератури як поет» [25, с. 19].

Одне тільки звучало дисонансом: він — українець — говорив до українців про українську літературу... польською мовою. Була в цьому якась «ненатуральність», що відчувалась і студентами, і викладачем. Після лек-

цій розпочинався семінар, що з самого початку проводився українською мовою, — і «якби проривалася якась заслона. Оживлялися студенти, і при кафедрі стояла, ходила, жестикулювала інша, молодша постать», — писав у спогадах вільний слухач П. Львович [29, с. 216]. На семінарах пропагувалась самостійна робота серед студентів у вигляді есе, рефератів, наукових робіт, «студенти прочитували спроби своїх праць, дискутували їх та доповнювали» [26, с. 160]. Теми Б. Лепкий давав найрізноманітніші, як от: «Прикмети романтичної доби в українській літературі», «Романтизм в поезії Т. Шевченка», «Народна пісня», «Строфа в “Кобзарі” Шевченка», «“Суєта” і “Дядя Ваня”», «Гуцульщина в повістях Ю. Федьковича», «Переклади М. Рильського», «Роль прикметників у творах Т. Шевченка», «Творчість О. Маковея», «Творчість О. Кобилянської» та ін. [30]. Таким чином, митець прагнув передати студентам якнайбільше знань з предмету, щоб молода людина після закінчення українознавчих студій була підготовлена до культурно-освітньої праці на батьківщині.

Багато часу Б. Лепкий присвячував виховній роботі. У його ставленні до молоді була щирість та безпосередність. Кожного студента він знав особисто, цікавився його студіями, перебігом іспитів, матеріальними проблемами, багатьом сприяв в отриманні стипендій. «А як потрібно було якусь рідкісну, дорогу книжку до іспиту — то позичав без вагання» [28, с. 2]. Дім Лепких був завжди відкритий для студіюючої молоді без огляду на її релігійні чи партійні симпатії. Особливий сентимент мав професор до сільських дітей, просив говорити з ним рідною говіркою, розповідати про село... (На відкритті музею Б. Лепкого в Бережанах у 1995 р. колишня студентка Ягеллонського університету розповідала, що пан професор завжди першим вітався з усіма, вона на все життя запам'ятала щирий потиск його вузької аристократичної руки. — Н. Б.).

Дітяч любив бувати у колі студентства, яке, в свою чергу, відчувало до нього повагу та прив'язаність. У Кракові Б. Лепкий став одним із засновників українського студентського товариства «Академічна громада», входив до його керівництва. «Академіки», як називали членів організації, а їх було понад 700, за активної участі професора проводили дискусії, вечори, концерти [32, с. 17]. Зокрема, поет опікувався літературно-артистичною секцією, яку, за його пропозицією, назвали «Ладо» [26, с. 2]. У Кракові в 30-і рр. існували студентські гуртки-корпорації, члени яких самовиховувались у дусі патріотизму, любові до історії, культури, мови народу. Б. Лепкий був бажаним гостем українських корпорацій «Чорно-

мор», «Запоріжжя», «Сян», «Заграва» та ін., виступав ініціатором проведення ними таких національних свят, як 1 листопада, 22 січня, Шевченкові роковини [30] тощо.

Професор Ягеллонського університету поєднував викладацьку роботу з участю в діяльності Польської Академії Наук (Краків) та краківського відділу Товариства Східної Європи і Близького Сходу. У 30-х рр. діяч співпрацював із Українським науковим інститутом у Берліні й Українським вільним університетом у Празі. Брав участь у польських і міжнародних наукових конгресах та з'їздах славістів, де репрезентував український науковий світ. Про широкі зв'язки Б. Лепкого з польськими установами свідчать його взаємини з Літературним товариством ім. А. Міцкевича, Польським філологічним товариством, Польським лісничим товариством, Польським історичним товариством, Польсько-угорським товариством, Колом полоністів, Академічним колом чеських приятелів, Академічним колом Кресовим у Кракові [30].

В Архіві Ягеллонського університету збереглися відомості про виклади Б. Лепкого в Українському науковому інституті, в Інституті досліджень національних проблем та Інституті досліджень Сходу у Варшаві, Науково-дослідному інституті Східної Європи у Вільно, міжнародних курсах у Гдині [2]. Популяризації української культури серед поляків сприяли лекції Б. Лепкого в університетах Варшави, Вільна, у вищих навчальних закладах Кракова та інших міст Польщі, про що свідчать запрошення на виклади, що збереглися в Архіві Ягеллонського університету [30]. Про культурні здобутки українства йдеться на сторінках нарису вченого «Zarys literatury ukraińskiej» (1930), що став першим польськомовним підручником з історії української літератури.

За визначні заслуги на ниві науки й освіти Б. Лепкий був відзначений у 30-х рр. XX ст. званнями провідних українських наукових установ: дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, надзвичайний член Українського наукового інституту в Берліні, професор Українського наукового інституту у Варшаві, почесний доктор Українського вільного університету в Празі, академік Київської Могилянсько-Мазепинської академії у Варшаві [14, с. 96]. За довголітню викладацьку діяльність професор був нагороджений бронзовою медаллю Ягеллонського університету (диплом підписаний 10 травня 1938 р.) [2].

У 1938 р. за вагомий внесок у налагодження українсько-польсько-го порозуміння президент II Речі Посполитої І. Мосціцький іменував

Б. Лепкого сенатором [2]. Вслід за О. Барвінським Б. Лепкий розглядав парламентську діяльність як дієвий засіб у відстоюванні інтересів українського шкільництва, котре зазнавало переслідувань з боку польської адміністрації. Саме незадовільному станові української освіти була приурочена його промова на засіданні сенату в 1939 р., в якій підкреслено необхідність навчання рідною мовою. Виступ українського сенатора було надруковано у львівському часописі «Новий час» [14], що дало змогу ознайомитись із ним найширшим колам суспільства.

20 травня 1939 р. комісія у складі ректора Ягеллонського університету Л. Сптасінського, проф. І. Зілинського, проф. К. Ніча, під головуванням декана філософського факультету В. Коропчинського одноголосно ухвалила залишити проф. Б. Лепкого на «дійсній службі завідуючого кафедрою української літератури на академічний 1939/1940 р.». У зверненні до міністерства зазначено: «Проф. Богдан Лепкий, котрому 4 листопада 1938 р. виповнилося 66 років життя, перебуває зараз у розквіті фізичних і розумових сил, читає лекції з історії української літератури, проводить семінари... З огляду на те, що літературна, педагогічна, науково-організаційна діяльність проф. Б. Лепкого перебуває у повному розвитку і без сумніву дуже корисна, а також беручи до уваги ту обставину, що в разі перенесення проф. Лепкого на відпочинок, виникла б прогалина, яку неможливо заповнити через брак відповідного наступника проф. Лепкого на займану ним посаду...» [30]. Ці слова найточніше характеризують ту роль, яку Б. Лепкий відігравав у закладі, очолюючи тринадцять років кафедру історії української літератури з моменту її заснування у 1926 р.

Напад фашистської Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. зумовив початок Другої світової війни. Повернувшись із вакацій (канікул) у Краків, діяч не дав себе втягнути до антипольських акцій і, як міг, підтримував стосунки з колегами [23, с. 347; 33]. Окупаційна політика німецької влади (закриття Ягеллонського університету, арешт польських професорів), трагічні події у Східній Галичині підірвали здоров'я митця. 21 липня 1941 р. Б. Лепкого «не стало між живими». 23 липня на Раковецькому цвинтарі у Кракові від імені студентів з покійним прощався Ю. Генік-Березовський: «Сьогодні, — сказав промовець, — ховаємо справжню людину, великого учителя, апостола, що голосив і наувчав. Це найкраще знаємо ми, найближчі його учні, слухачі. Він як учитель і опікун, як людина — був нам ближчий, як письменник. Наше життя забулювалось за його життя. Ми жили тією самою працею, ідеями, що

Він... Мав нечуваний дар живого слова, умів захопити, пірвати, дібратись цим словом — як добрим плугом до самого коріння душі. Сіяв там Свої слова. Росли вони як золота пшениця нам на пожиток, а йому на втіху. Тому ми найбільше осиротіли. Завсіди ще можна буде взяти його книгу в руки, але ніколи вже не почується його живого слова, його металічного аж дрижачого голосу, його натхненного викладу...» [34, с. 2].

Оцінюючи заслуги Б. Лепкого на педагогічній ниві, слід зазначити, що саме завдяки його подвижницькій праці як викладача гімназії, лектора, а згодом професора Ягеллонського університету, як невтомного культурно-освітнього діяча в таборах українських полонених, у наукових інституціях української еміграції на чужині, завдячуємо поступ українського національно-визвольного руху ХХ ст. Власне, викладацька діяльність Б. Лепкого, спрямована на виховання нового національно свідомого покоління української інтелігенції як передумови незалежної держави, є найкращим прикладом для наслідування й нині.

Список використаних джерел

1. ДАЛО. — Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові), оп. 15, спр. 587–592.
2. Особова папка Б. Лепкого // АУЈ. — Sygn. S П 619 (Teczki osobowe [Lepkuj Bohdan]).
3. Чайковський М. Про Богдана Лепкого (жменька спогадів) / М. Чайковський // Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 2. — С. 273–279.
4. Ратич В. Сфери творчості Богдана Лепкого / В. Ратич // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 66–80.
5. Автобіографія Б. Лепкого для Товариства «Просвіта» // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 348 (Товариство «Просвіта» у Львові), оп. 1, спр. 241.
6. Смик Р. У 100-ліття з дня народження Б. Лепкого // Матеріали академії. — Чикаго, 1972. — С. 3–9.
7. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість / М. Сивіцький. — К., 1993. — 375 с.
8. Лист Б. Лепкого до К. Студинського (1899) // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362 (Студинський К. — академік), оп. 1, спр. 334.
9. Лист Ю. Третяка до К. Студинського // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362, оп. 1, спр. 402;
10. Лепкий Б. Гарно було... / Б. Лепкий // Альманах українського студентського життя. — Краків, 1931. — С. 11–18.
11. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
12. Лист Б. Лепкого до К. Студинського (1909) // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362, оп. 1, спр. 336.
13. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські). Барв. 1656/п. 10.
14. Білик-Лиса Н. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу / Н. Білик-Лиса. — Т., 1999. — 144 с.
15. Лепкий Б. Пояснення / Б. Лепкий // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — С. 373–379, 383–397.

16. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11. Барв. 1659/ п. 10.
17. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7, 8 липня. — С. 3–4.
18. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11. Барв. 1658, п. 10.
19. Яріш В. Берлінські початки / В. Яріш // Українці в Берліні. 1918–1945. — Торонто, 1996. — С. 53–56.
20. Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість / В. Лев. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — 399 с.
21. Відозва Б. Лепкого // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362, оп. 1, спр. 337.
22. В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 6.: Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. — Філадельфія, 1973. — 312 с.
23. Jakóbiec M. Łepkij (Łepki) Bohdan Nestor / M. Jakóbiec // Polski słownik biograficzny. — Kraków, 1973. — Т. XVIII. — S. 345–347.
24. Генрик-Березовський Ю. Богдан Лепкий — професор університету / Ю. Генрик-Березовський // Слово пламенем взялося. — Торонто, 1972. — С. 154–163.
25. Голубець М. Життєвий шлях Б. Лепкого / М. Голубець // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 8–12.
26. Остап'юк Б. Мої незабутні зустрічі з Богданом Лепким / Б. Остап'юк // Бережанське віче. — 1992. — 28 березня. — С. 2.
27. Климишин М. Спомин про Богдана Лепкого / М. Климишин // Гомін України. — 1992. — 6 травня. — С. 2.
28. Яворська-Копач О. Незабутня постать / О. Яворська-Копач // Новий шлях. — 1986. — Ч. 28–29. — С. 2.
29. Львович П. Професор Богдан Лепкий / П. Львович // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 215–219.
30. Особова папка Б. Лепкого // АУІ. — Sygn. Д XV-2.
31. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» / Л. Лепкий // Лепкий Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220.
32. Михальчишин Я. Він любив свій народ // З музикою крізь життя / Я. Михальчишин. — Л., 1992. — С. 15–17.
33. Крук Г. Моя дорога до різьби / Г. Крук // Українці в Берліні. — С. 229–245.
34. Генрик-Березовський Ю. Слово на могилі Б. Лепкого / Ю. Генрик-Березовський // Краківські вісті. — 1941. — 10 серпня. — С. 2.

Б. Лепкий — діяч Союзу визволення України

Одним із важливих завдань лепкознавства є виявлення в архівних фондах документів, що розкривають маловідомі сторінки життя Богдана Лепкого, визначного діяча українського національно-визвольного руху ХХ ст. Багатогранна діяльність Б. Лепкого як члена Союзу визволення України не стала досі предметом окремого дослідження. У монографії «Богдан Лепкий: життя і діяльність» автор студії розглянула окремі аспекти співпраці діяча з еміграційними організаціями українців

початку XX ст. у контексті становлення національно-патріотичних поглядів митця [1]. Вперше до цієї проблеми звернувся З. Кузеля у спогадах про Б. Лепкого [2]. Сучасні українські дослідники у працях, присвячених діяльності Союзу визволення України, лише фрагментарно зверталися до постаті Б. Лепкого [3; 4; ін.]. Основним завданням студії є введення до наукового обігу архівних документів, що висвітлюють різнобічну діяльність Б. Лепкого упродовж 1914–1921 рр., ґрунтовний аналіз напрямів співпраці діяча з Союзом визволення України.

З початком Першої світової війни розпочався новий період у житті Богдана Лепкого. Рятуючись від наступу російських військ, українська політична, наукова та мистецька еліта змушена була виїхати до Відня. Серед біженців восени 1914 р. опинилась в австрійській столиці і родина Лепких. До умов еміграції необхідно було пристосовувати свою діяльність Б. Лепкому, колишньому викладачеві Ягеллонського університету в Кракові.

Державні кола Австро-Угорщини дозволили українцям у Відні відкрити школи, проводити зібрання, видавати часописи. У новоствореній українській гімназії для дітей українських біженців Б. Лепкий був запрошений викладати історію української літератури [2, с. 62]. У Відні відновили роботу українські політичні організації, зокрема Український парламентський клуб, Головна українська рада, розгорнули діяльність «Культурна Рада», «Запомоговий комітет», Бойова управа УСС. З. Кузеля про цей період у житті Б. Лепкого писав: «Мов на екрані, пересувалися перед ним партії, програми, політично-суспільні міркування, питання, яке становище зайняти нам, українцям, у великій війні, щоб справу нашу посунути наперед» [2, с. 63]. Тому у Відні з кінця 1914 р. бачимо діяча у тих громадських колах, які вели активну державотворчу роботу серед української спільноти.

Богдан Лепкий одним із перших галичан став у 1914 р. співробітником Союзу визволення України [5, арк. 32]. До роботи в організації також було залучено З. Кузеля, В. Пачовського, О. Назарука, В. Сімовича, М. Голубця, В. Темницького, П. Карманського, І. Крип'якевича, В. Старосольського та інших, з якими митця пов'язувала тісна дружба впродовж багатьох років. Активна співпраця галицької еліти із Союзом визволення України (далі СВУ) зумовлювалася багатьма чинниками. Незважаючи на різні політичні переконання, всі галичани підтримували основний постулат Союзу — самостійність України. Так, у програмному

документі СВУ «Наша платформа» було проголошено: «Об'єктивна історична конечність вимагає, щоб між Західною Європою і Московщиною повстала самостійна Українська держава» [6, с. 2].

СВУ створили наддніпрянські українці у Львові 4 серпня 1914 р. як безпартійну політичну репрезентацію національно-політичних та економічних інтересів українського народу в Російській імперії [4, с. 331–332]. Утворення соборної української держави Союз пов'язував з поразкою Росії у війні та поваленням царизму. Від часу заснування СВУ його керівництво налагодило тісні взаємини з Головною українською радою, яку очолював галицький політичний лідер К. Левицький. Останній домігся від Міністерства закордонних справ фінансової підтримки — 100 тис. австрійських крон для розгортання діяльності СВУ [3, с. 28]. На СВУ «зробила основну ставку австрійська влада, яка, побоюючись посилення українського національного руху в межах своєї держави, хотіла перенести всю його активність на землі підросійської України» [7, с. 319]. Від 1914 р. Союзові надавали значні фінансові субсидії на умовах державного боргу майбутньої української держави.

Зміцнивши свої позиції, СВУ на чолі з А. Жуком, В. Дорошенком, М. Меленевським та О. Скоропис-Йолтуховським розвинув діяльність за такими напрямками: 1) «піднесення української справи на міжнародній арені»; 2) «розбудження національної свідомості в сотнях тисяч своїх полонених земляків» [8, с. 19].

У Відні СВУ започаткував свої періодичні видання. Центральним друкованим органом став «Вістник Союзу визволення України», що виходив з жовтня 1914 р., а з 1918 р. його перейменовано на «Вістник політики, літератури й життя». Це був регулярний, часто ілюстрований щотижневик, усіх чисел якого вийшло 226. Редакцію очолювали В. Дорошенко, М. Возняк, а в 1918 р. — А. Жук [4, с. 334]. З часописом співпрацювали біля 60 співробітників, у т. ч. відомий український письменник і публіцист Б. Лепкий.

Публікації митця на сторінках «Вістника Союзу визволення України» мали великий вплив на формування національної свідомості українського загалу. Вони були присвячені діяльності Союзу, тогочасним військовим подіям, проблемам українського національного руху й культурно-політичного відродження. До кращих публіцистичних виступів Б. Лепкого належить звернення «До Січових Стрільців», присвячене перемозі УСС у запеклих боях за гору Маківка у травні 1915 р. Для письменника стрілець-

кий чин завжди був джерелом надії та оптимізму, в Українських січових стрільцях він бачив гідних спадкоємців галицьких князів і Війська Запорозького, з ними пов'язував мрії про соборну Україну. У своєму зверненні Б. Лепкий написав такі слова щирої подяки: «Ви билися й гинули без зайвого шуму й лишнього ефекту, як на борців пристало. Честь Вам за це! Честь, бо хіба ж нас стати на дяку ... Ви наш державний прапор, столочений копитами наїзника і оплюгавлений слиною перевертня, підняли з велелюдного шляху, випрали у власній крові, освятили жертвою і заткнули на шпильх ідеалу, щоб бачили його свої і чужі, далеко й далеко! Ви цілому світові дали доказ, що там, де рішається доля культури, Україна не стоїть з заложеними руками, що в боротьбі о визвіль народів є вона не видцем постороннім, а союзником вірним...» [9, с. 4].

З 1914 р. почалась активна співпраця Б. Лепкого з «Вістником Союзу визволення України». Високопатріотичне слово письменника відіграло важливу роль у реалізації завдання СВУ щодо «створення літератури агітаційно-пропагандистичної для інтелігенції і для поширення серед широких мас на Україні, для освідомлення бранців українців...» [10, арк. 3]. Впродовж 1915–1917 рр. у часописі періодично публікувалася поезія та проза митця. Найбільше надруковано у 1915 р. — близько 30-ти творів, про що свідчить бібліографія спадщини Б. Лепкого, яку склав З. Кузеля [11]. Так, у Ч. 9–10 було опубліковано вірш «Михайло Павлик», який автор виголосив на жалібній академії 16 листопада 1915 р. у Відні; Ч. 11–12 — вірш «Суд над Шевченком»; Ч. 13–14 — поезії «Спомин», «Тямлю, як свята Великодні» й оповідання «Під Великдень»; Ч. 19–20 — поезії «Чи то буря, чи то грім», «Тим, що упали», «Життя — борба»; Ч. 21–22 — поезії «Наші Стрільці в Карпатах», «Коли повернемо», «На чужині»; у Ч. 23–24 вперше надруковано вірш «В храмі св. Юра», який Б. Лепкий виголосив на святковій академії у Відні на честь Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, поряд вміщено портрет Владики (рисунок Б. Лепкого. — Н. Б.), у цьому ж числі читач мав змогу ознайомитись із поезіями «Весна 1915 р.», «Ой колосися, ниво»; у Ч. 29–30 надруковано вірш «З думок» («Багато лиха, немало зла»); Ч. 31–32 — «Стоять коні на припоні»; Ч. 43–44 — «Стрілець і дівчина»; Ч. 53–54 — «Останній лист Катрусі»; Ч. 55–56 — «Листи Катрусі»; Ч. 59–60 — «Осінь 1915 року», «Мав я також свій рідний край» [11, с. 240–248]. У ЧЧ. 37–38, 39–40 надруковано оповідання митця «Під портретами предків» [11, с. 250]. Упродовж 1916 р. на сторінках центрального друкованого органу СВУ було опубліковано такі твори Б. Лепкого:

у Ч. 63–64 — поезії «Напис на стрілецьких гробах», «Хтось мене кличе!», «Паліям війни»; у Ч. 93–94 — оповідання «Ліричне інтермецо» [12, с. 16].

З початком Першої світової війни тематика творчості Б. Лепкого різко змінилася. Митець підтримав активну участь українських сил у боротьбі за утвердження української соборницької ідеї, тому патріотичні мотиви стали провідними у його літературному доробку. Сам автор відзначив у спогадах: «У воєнних віршах часто-густо не говорю я як одиниця, а хочу передати почування коли не загалу, так тих гуртків, серед яких я жив і працював» [13, с. 390]. У творах митця, надрукованих на сторінках «Вістника...», на повен зріст постав Український січовий стрілець під жовто-блакитним прапором. Його справа — «кервава слава, вмерти, або побідити» («Гаркнули бубни»), за волю України український вояк готовий віддати життя («Напис на стрілецьких гробах»). Соборницький зміст стрілецьких віршів Б. Лепкого був висловом тих глибоких почувань, якими жило все стрілецтво.

У багатьох творах, написаних для «Вістника...», постали трагічні події, пов'язані з окупацією Галичини російськими військами. Так, у вірші «Останній лист Катруси» автор змалював переслідування царатом української інтелігенції, тисячі представників якої вивезли до Сибіру за те, «що вірні були, вірні до сконання, своїй святій ідеї». З приводу арешту Митрополита УГКЦ А. Шептицького Б. Лепкий написав поему «В храмі св. Юра». В уста Архипастиря поет вклав полум'яний заклик стояти за предківські ідеали, любити «свій край», триматися батьківської віри, що не дасть зламатися перед ворожою навалою, і тоді: «Воскресне, встане Україна!». Таким чином, поезія і проза Б. Лепкого виховували справжніх українських патріотів, були завжди на часі.

«Вістник Союзу визволення України» спричинився до популяризації творів письменника, видань, які він редагував. На сторінках часопису в 1916 р. редакція систематично подавала інформацію про вихід із друку нових лепківських здобутків. Наприклад, у Ч. 61–62 прозвучав заклик купувати «отсі дешеві видання “Союзу визволення України”», зокрема розвідку Б. Лепкого «Чим жива українська література?» (Відень, 1915) та збірник під редакцією письменника «Сім пісень. Гостинець для українських вояків від “Союзу визволення України”» (Відень, 1915), один примірник котрих можна було придбати за 20 сот. [12, с. 16]. У Ч. 65–66 «Вістника Союзу визволення України» подано таку анотацію календаря «Союзу визволення України» на 1916 р. під назвою «На переломі»: «Є се пам'яткова книжка для кожного щи-

рого українця на згадку сучасного великого часу, який становить перелому-ву добу в життю нашого народу, нашої нації» [14, с. 48]. Далі зазначено, що на сторінках календаря читач знайде статті Б. Лепкого «На новім порозі», «Кінець української волі», «Погляд на українську літературу». У Ч. 72–74 редакція інформувала читачів про вихід з друку літературної збірки «З великих днів», яку впорядкував Б. Лепкий. Видання склали твори українських письменників О. Олеса, П. Карманського, Б. Лепкого, зокрема, такі поезії останнього: «М. Павлик», «Поезія, друже, всюди є», «Остання», «Сльози» [15, с. 112]. Там же було повідомлено про «скорий вихід» із друку нової збірки поезій Б. Лепкого «Тим, що упали». У Ч. 129 «Вістника Союзу визволення України» було репрезентовано видання СВУ п. н. «Пам'яткова книжка Союзу визволення України і Календарь на 1917 р.» (Відень, 1916. — 388 с.), зокрема, зазначено, що до літературної частини ввійшли твори Б. Лепкого «Калнишевський у неволі» (вірш), «Чим жива українська література?», «По-зір» («Січовим Стільцям») [16, с. 823–824].

Слід зазначити, що «Вістник Союзу визволення України» був на той час солідним виданням. Як позапартійний орган часопис об'єднував навколо себе людей різних ідейних переконань, які сприймали основний політичний постулат СВУ — самостійність України. «Вістник...» мав постійних читачів у Відні, Берліні, Львові, Чернівцях, Стрию тощо [10, арк. 5], окремі числа тижневика поширювалися в Наддніпрянщині [4, с. 334]. Така популярність видання була результатом плідної праці редакції та численних співробітників, у т. ч. Б. Лепкого. Твори останнього відзначалися актуальністю поставлених проблем і досконалою мистецькою формою. За це автора високо цінувало керівництво СВУ, про що свідчить листування з ним.

Провід СВУ постійно закликав письменника до співпраці з іншими друкованими виданнями організації, зокрема з німецькомовною газетою «Ukrainische Nachrichten», що виходила у Відні з вересня 1914 р. по січень 1917 р. На сторінках іноземного видання поряд з працями М. Грушевського, М. Возняка, Ф. Вовка, Д. Донцова та ін. друкували твори Б. Лепкого. Наприклад, з «Протоколу засідання редакційного комітету часопису “Вістник Союзу визволення України”» від 9 січня 1915 р. довідуємося про доповнення Ч. 16 газети фейлетоном Б. Лепкого п. н. «An der Schwelle des Nenen Zahres» [17, арк. 7 зв.].

Заходом СВУ у Відні вийшло друком багато українських видань, у т. ч. календарі, співаники, збірки поезій, науково-популярні розвідки, де

бачимо ім'я Б. Лепкого як автора творів чи упорядника видань. Архівні матеріали свідчать про співпрацю митця з СВУ на цій ниві. Так, у листі редакції календаря «Запорожець» до Б. Лепкого від 28 грудня 1914 р. йдеться про вступну статтю письменника для нового видання [18, арк. 46]. Накладом СВУ у Відні були видані збірники за редакцією Б. Лепкого «Сім пісень. Гостинець для українських вояків від “Союза визволення України”» (1915. — 16 с.), «Наша пісня» (1916. — 36 с.). Слід зазначити, що низка видань, які впорядкував Б. Лепкий, побачила світ завдяки фінансуванню «Української Культурної Ради» у Відні [11, с. 250–251].

У «Протоколі засідання редакційного комітету часопису “Вістник Союза визволення України”» від 9 грудня 1914 р., який вів секретар В. Козловський, читаємо, що «проф. Богдан Лепкий планує брошуру про Російських пануючих» [17, арк. 3]. Йдеться про нарис Б. Лепкого «Кінець української волі» (1917), в якому автор у контексті історичних подій доби І. Виговського, І. Мазепи, П. Калнишевського викрив анти-українську політику самодержців Петра І та Катерини ІІ [18].

Широко відомою стала науково-популярна розвідка Б. Лепкого «Чим жива українська література?», вперше видана накладом СВУ у Відні в 1915 р. У воєнну добу гостро постала проблема видання української книжки, яка б, за словами Б. Лепкого, «рятувала земляків від розпуки і зневіри» [19, с. 464]. Виконуючи свій обов'язок патріота та громадянина, митець дав розчарованому загалу твір, наскрізь пройнятий соборницькою ідеєю. Тому питання «Чим жива українська література?» слід розуміти ширше: «Чим живий український народ? Чим жива Україна? Чим жива українська ідея?» У праці автор дав на них відповідь, окресливши у контексті національно-визвольних змагань українців динамічний розвиток літератури, в якій «ідея любові ближнього, кохання вітчизни, визволу із соромної неволі лунала заєдно» [20, с. 10].

Завершує розвідку, написану з агітаційною метою, заклик до сучасників — Українських січових стрільців: «Борітеся — поборете. Ваша справа чиста, справедлива, свята! Не лякайтеся тьми, бо ви Дажбогові внуки, ви маєте сонце в собі. Не хиляйте вниз прапора — бо на нім виписані золоті слова: правда й воля» [20, с. 14]. Нарис був перевиданий окремою брошурою в 1918 р. у Вецлярі з метою поширення серед військово-виполонених російської армії у Німеччині. Це видання обґрунтовувало тезу про самодостатність української культури, формувало переконання у здатності українців до самостійного державного життя.

Одним із найважливіших завдань президія СВУ вважала захист інтересів військовополонених українців російської армії, проведення серед них просвітньої роботи. Завдяки СВУ близько 200 000 вояків-українців було переведено у 1915–1917 рр. до окремих таборів у Австро-Угорщині (Фрайнштадт, Дуна-Сердатель і Йозефштадт) та в Німеччині (Раштат, Вецляр, Зальцведель і ГанOVER-Мюнден), де справа налагодження національно-культурної роботи була покладена на створені «Просвітні відділи СВУ», до яких увійшли Б. Лепкий, З. Кузеля, В. Сімович, Р. Перфецький, В. Пачовський, О. Терлецький та ін.

Слід зазначити, що середній вік військовополонених був 30–35 років, до війни більшість із них займалися хліборобством, закінчили тільки початкову сільську школу й книжки читали рідко, майже всі полонені вважали себе за «верних зацітників царя і Отечества». Як писав З. Кузеля, «“Союз” узяв на себе велику, геройську працю: приєднати їх для українства та для української державности» [21, с. 3].

Біля витоків національно-виховної і культурно-освітньої роботи в таборах став Б. Лепкий. 2 серпня 1915 р. австрійська влада призвала діючи до «військової служби в обозах» [22, арк. н.]. За сприяння президії СВУ Б. Лепкий отримав «посвідку звільнення» від Міністерства війни у Відні й був направлений одним із перших до роботи в «Просвітньому відділі СВУ» [23, арк. 138]. За словами сучасника, «Богдан Лепкий не завів сподівань “Союзу” і віддав у таборах великі прислуги українській визвольній боротьбі. Перекоаний державник, великий прихильник політичної емансипації нашого пригнобленого й приниженого чужою неволею селянства й ентузіастичний проповідник великої цінності нашої питомої української культури, Лепкий з цілим жаром культурного боєвика кинувся у різноманітний, високо хвилюючий вир таборового життя та старався виповнити його рідним, національним змістом» [21, с. 3].

У листопаді 1915 р. Б. Лепкий був направлений у табір Раштат біля Баден-Бадену. Це було окреме місто з дерев'яних бараків, з усіх боків оточене вартами, всюди панував німецький контроль за полоненими. У таборі була церква, котру розмалювали самі полонені під проводом відомого українського художника і скульптора М. Парашука, почали діяти театр, школа, оркестр, хор, «кустарня». Друк таборового часопису «Розсвіт» був покликаний поширювати серед полонених українське слово. На кожній із цих ділянок роботи з полоненими Б. Лепкий залишив свій слід.

Головною таборовою роботою для митця стали лекції в організованому «людовому університеті». Б. Лепкий викладав упродовж двох місяців історію української літератури [2, с. 69]. Спершу заняття відбувалися в малій шкільній залі й збирали понад 100 слухачів. Але число бажаючих навчатися зросло, й виклади довелося проводити у театрі. Як згадував учасник тих подій, «своїми цікавими викладами..., що захоплювали наших полонених і гарною формою й цікавим змістом, будив Лепкий приспану національну свідомість між тисячами наших полонених... Його виклади були дуже різноманітні, але все такі цікаві й так захоплювали аудиторію, що в Раштаті довелося викладати йому у великій театральній залі, де 500–1000 дядьків з пильною увагою, а то й захопленням слухали його палких слів і про “Слово о полку Ігоревім”, і про народню пісню, і про козаччину, і про Шевченка та європейські впливи на українську культуру» [21, с. 3].

На жаль, у «Просвітньому відділі» Раштатського табору не було згоди щодо мети діяльності. Частина співробітників виступила за поширення елементарної освіти та піднесення національної свідомості вояків. Інші прагнули залучити колишніх царських солдатів до участі в революційному русі на боці лівих партійних організацій. Конфлікт був розв’язаний на початку лютого 1916 р., коли противники прореволюційних ідей Р. Перфецький, Б. Лепкий, В. Пачовський та О. Терлецький перейшли до табору полонених у Вецлярі, німецька влада якого прихильно ставилася до «українського питання» [2, с. 71]. У таборі тоді функціонували бібліотека, «чайня», виходили часописи, в’язні грали у шахи. «Може яка сотня людей признавали себе українцями й хіснувалася тими надбаннями таборової культури, а тисячі “герли матраци”, вважали себе солдатами “єво велічества” і на всі питання дивилися як на німецьку інтригу, придуману на загибель душ православних» [2, с. 72]. Ці настрої яскраво проявились у перший день вступу «Просвітнього відділу СВУ» до табору, коли під час театральної вистави була спровокована сутичка зі свідомими українцями, погасити яку вдалося лише за допомоги табірної комендатури.

Співробітники СВУ зосередилися спочатку на культурно-освітньому напрямі діяльності: прагнули дати неписьменним полоненим основи грамоти та залучити їх до участі у культурному житті громади. Незабаром у таборі заснували «школи грамоти» та «людовий університет», агрономічні курси, крамницю, часопис «Громадська думка». Б. Лепкий

організував «кустарню» у двох бараках, де були «рисункова саля, гончарня, токарня, столярня, робітня музичних інструментів» [2, с. 74].

Член «Просвітнього відділу» Р. Перфецький перебудував структуру вецлярського табору на зразок козацької Січі. Полонені обрали голову табору «ніби кошового, був тут і писар, і осаули, і обозні» [2, с. 74]. Сам письменник у спогадах писав: «Вецлярський табір був ніби окремий город, ніби якась нова Січ на німецькій землі» [13, с. 388].

Б. Лепкий з родиною поселився у Вецлярі за адресою: «XVIII Weinhauserg. 5 1/8, Welzlar, Geiersbergweg 2, Hessen, Deutschland» [24, арк. 7]. До табору доводилось долати щоденно, у будь-яку погоду, 3 км, щоб працювати у «школі прикладних мистецтв» та викладати у табірній школі «Огляд української літератури» [2, с. 71–74]. За навчальним планом цей курс слухали у IV та V класах, водночас полонені вивчали історію України, українську й німецьку мови та інші дисципліни [25, арк. 153]. З листа Б. Лепкого до О. Барвінського довідуємося про враження, яке справила на письменника таборова праця: «Викладав полоненим, і навіть на такі виклади, як про апокрифи, ходили тисячі... Захоплююся предметом, і це захоплення переноситься на слухачів». Далі мова про одну з маловідомих сторінок життя діяча: «Мабуть, тому хотіли мене чорносотенці застрілити у Вецлярському таборі. Була змова, та Бог мене стеріг» [26, арк. 7].

Робота Б. Лепкого не обмежувалася викладами, діяч брав участь у вічах та різних таборових організаціях, займався театром, допомагав редакції часопису «Громадська думка», що виходив під керівництвом В. Пачовського. У червні 1916 р. Б. Лепкий став одним із організаторів музею «Просвітнього відділу СВУ» у вецлярському таборі, за що отримав особисту подяку від О. Скоропис-Йолтуховського [27, арк. 144]. Значну роль у культурному житті полонених відіграв драматичний гурток. З допомогою Б. Лепкого поставили українські п'єси: «Сто тисяч» і «Наймичка» І. Карпенка-Карого, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «На Тарасовій могилі» Б. Лепкого та ін. Більшість вистав за бажанням полонених грали кілька разів, у залі завжди збиралося понад 1000 глядачів [28, с. 145]. Із листа В. Козловського до Б. Лепкого від 8 лютого 1917 р. довідуємося про успіх театральної вистави українських полонених у Франкфурті, дописувач просить підібрати твір і поставити виставу в Берліні [29, арк. 78].

Щотижня доводилося Б. Лепкому виїздити до т. зв. «робітничих команд», що складалися з українських полонених, які працювали на

сільськогосподарських роботах та фабриках [21, с. 3–4]. Під проводом СВУ Б. Лепкий викладав історію української літератури на курсах українознавства в офіцерському таборі в Гановер-Мюнден, разом з В. Сімовичем, З. Кузелею, Р. Смаль-Стоцьким, В. Пачовським був членом приймальної комісії, яка екзаменувала сотні офіцерів для вступу до українського війська [2, с. 80–81]. За час діяльності СВУ Б. Лепкий брав участь у нарадах «Просвітнього Відділу СВУ» щодо культурно-освітньої роботи в таборах.

Незважаючи на вчительську платню від СВУ в розмірі 500 марок [29, арк. 127], Б. Лепкому з родиною доводилося голодувати [13, с. 392]. Тяжка праця у таборах, пережите під час війни позначилися на здоров'ї митця. Б. Лепкий писав про пережите у листі до О. Барвінського від 26 листопада 1916 р. з Вецляра: «Що стосується мого теперішнього життя, – то я можу коротко сказати: йдеться про те, щоб протриматись. Кожного дня 15 км прогулянки, доповіді (бараки культури), засідання і т. д. Жити не так уже й легко. І до цього ще й різні турботи і тривоги, різні непорозуміння, про які я розповім Панові Радникові лише усно. Я став старший на десять років. Але дякувати Богу — я і моя сім'я залишилися живі, а це в цей важкий час вартує дуже багато! Я знаю це, і тому не скаржуся» [26, арк. 115].

Тільки віра у Бога, у світле майбутнє України та вдячні слова українських полонених на адресу письменника давали сили до праці. В архіві СВУ збереглися десятки листів до проф. Б. Лепкого, де вояки звертаються до нього такими словами: «Шановний учителю!», «Милостивий государ п. Професор!», «Високоповажний Пане Добродію!» тощо [23, арк. 117, 118, 132 та ін.]. У багатьох листах звучить прохання полонених перевести їх до табору у Вецлярі. Наприклад, капітан Кулябка з табору в Гановер-Мюнден писав: «Праця на користь рідного краю була завжди і є для мене заповітною, всі сили й знання під Вашим проводом із радістю прикладу в цім напрямі... Знаючи Вашу доброту, сподіваюсь Вашої згоди на перевід до табору в Вецлярі» [23, арк. 101–103].

Лютнева революція в Росії вселила нові надії на майбутнє, полонені у таборах виступили за їх повернення додому. У 1918 р. за активної участі СВУ сформовано з українських полонених дві дивізії — Сірожупанників і Синьожупанників, які згодом брали участь у боротьбі за незалежність Української держави. За словами Ю. Бойка, «заслуга у підготовці цих тисяч бійців була заслугою невеличкої групки діячів, що серед них одним з

найактивніших був Богдан Лепкий» [30, с. 2]. Яскравим свідченням цього є лист від полонених до Б. Лепкого, де читаємо: «Шановний Учителю! Дивимося мы что наша Украина зробыла мир но ище врагов багато котри мешают нашему мирному житю. Як мы почули Вашу оголоску що можна писатися в армию для защиты ридного краю и УНР — то мы подаемь свои адреса и просымь якь найскорище извыстыты насъ що бы мы могли стати насторожу нашего Украинского правительства, яке е в УЦР» [23, арк. 117]. Можливо, в недалекому минулому ці люди не вміли читати і писати, не знали української мови, але під проводом діячів СВУ у таборах пізнали грамоту, а головне — усвідомили себе українцями, й готові були захищати Українську державу зі зброєю в руках.

На вецлярський період припадає і вагомий письменницький доробок Б. Лепкого, варто назвати лише такі твори: «Intermezzo», «Криниця кохання», «Наш Мінйон», «НоктюРН» та збірку «Доля» (1917). У Вецлярі Б. Лепкий підготував до друку твори Т. Шевченка у 5-ти томах, окреме видання «Кобзаря». У вецлярській друкарні накладом СВУ було двічі перевидано співаник з нотами «Наша пісня» (1916, 1917), який Б. Лепкий упорядкував у Відні, двічі надруковано популярний серед вояків нарис вченого «Чим жива українська література?» (1915, 1918) [11]. Великим тиражем було видано «Кобзар», «Буквар», підручник німецької мови для українських полонених, які підготував Б. Лепкий. Останні видання мали задовольнити великий попит слухачів таборових шкіл до знань.

Разом з О. Поповичем, А. Крушельницьким та О. Кульчицькою митець підготував у Відні в 1915 р. український «Буквар», у якому він написав майже всі вірші [2, с. 62]. Саме завдяки письменнику «Буквар» з кольоровими малюнками було видано у Вецлярі в 1918 р. Тоді ж діяч підготував до друку «Підручник для науки німецької мови для жовнів і полонених», що складався з трьох частин: «а) коротка граматики; б) розмови на теми касарні, управи, бараки, подорожі, почти, лікарні і т. д. з окремим розділом розмов про Україну й українців; в) словарь найпотрібніших висловів (одяг, харч, село, поле, місто і т. д.)» [31, арк. 348].

СВУ розповсюджував за низькими цінами серед полонених свої друковані видання, українські газети, календарі. Із листування редакції «Вістника Союза визволення України» довідуємося, що СВУ надіслав у табори Німеччини, Австрії, Угорщини, Чехії такі видання під редакцією Б. Лепкого, як «Кобзар» Т. Шевченка, «Буквар», «Сім пісень. Гостинець для вояків...», видані твори Б. Лепкого: «Чим жива українська літера-

тура?», «Оля», «В століте уродин Шевченка», «Для ідеї» [32, арк. 36, 70, 99, 145]. Збереглися й особисті прохання полонених, наприклад Гавріїла Мартинова з Угорщини, до СВУ надіслати такі книги: «Буквар для полонених українців», «З історії української літератури» Б. Лепкого та В. Сімовича, а з релігійних — Біблію, Молитовник. Автор щиро писав: «дуже вас прошу, щоб ви вислали сії книжки, гроші вам пішлю з охотою, як схочете можу вислати і вперед, ... в нашій партії сто двадцять чоловік» [32, арк. 115–116].

З подібними проханнями звертались і до самого Б. Лепкого. Так, голова Української шкільної ради у Білій О. Савчук писав: «Прохаємо вислати кілька примірників букваря, який складено Вами, а також просимо повідомити, скільки тисяч примірників і по якій ціні можна буде його закупити для тутешнього шкільництва» [23, арк. 132]. В. Сімович звернувся до Б. Лепкого з проханням вислати: «“Кобзарів” у розпродаж. Досі продано всі, лишився тільки один примірник, а допитують безнастанно...» [23, арк. 48]. Таким чином, письменницька та редакторська праця Б. Лепкого поряд з культурно-просвітньою роботою у таборах була «на часі» й сприяла національному освідомленню тисяч українських полонених.

Наприкінці 1918 р. СВУ припинив свою діяльність у таборах, його роботу перебрав «Комітет культурної допомоги полоненим українцям у Німеччині», а з початку 1919 р. цю працю продовжила «Українська військово-санітарна місія». Б. Лепкий залишився у Вецлярі до кінця 1920 р. і, як активний співробітник цих організацій, займався поверненням полонених в Україну. Водночас до його обов'язків входило об'їжджати табори з викладами, писати статті до кожного числа новоствореного часопису «Шлях», який друкували у таборі Зальцведела. У січні 1921 р., коли всі полонені виїхали з табору, Б. Лепкий переїхав до Берліна, де продовжив працювати в українських еміграційних установах [21, с. 4].

Серед останніх акцій таборового життя, в яких Б. Лепкий брав участь, було відкриття пам'ятника померлим українським воякам у Вецлярі. На скромному монументі (скульптор М. Паращук) було висічено слова: «Своїм братам — українські бранці» (Цей пам'ятник стоїть у Вецлярі й нині. — *Н. Б.*). На його відкритті у серпні 1919 р. Б. Лепкий проголосив: «...Багато, багато з них (полонених. — *Н. Б.*) лягло кістками на чужому полі. А з їх терпіння і горя виріс оцеї пам'ятник білий, простий, як їх душа, суворий, як їхня доля, зимний, як смерть. Нехай він стоїть

на вічну пам'ять про безталанних синів України, що погинули в найтрагічнішій війні за волю рідного краю, за новий кращий устрій людського існування. А нам остається одно: пам'ятати про їх батьків, дітей, рідню й вести далі святе народне діло, діло визволення України, хто, де і як тільки може, щоб жертва крові і життя не пішла на марне...» [33, с.1]. Цитовані слова з промови Б. Лепкого є показовими, вони — немов своєрідний епіграф до багаторічної діяльності митця як провідного співробітника Союзу визволення України. Таборова робота сприяла зміцненню соборницьких позицій самого діяча, породила нові творчі задуми, в т. ч. намір написати епохальну історичну епопею «Мазепа».

Оцінюючи заслуги Богдана Лепкого, слід зазначити, що його подвижницька праця як невтомного культурно-освітнього діяча у таборах українських полонених, як викладача, публіциста, промовця, редактора, письменника значною мірою прискорила поступ українського національно-визвольного руху ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Н. Білик. — Т., 2001. — 172 с.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
3. Лавров Ю. Початок діяльності Союзу Визволення України / Ю. Лавров // Український історичний журнал. — 1998. — № 4. — С. 17–32.
4. Патер І. Союз визволення України: заснування, політична платформа та орієнтація / І. Патер // Вісник Львівського ун-ту. Серія іст. — Л., 1999. — Вип. 34. — С. 331–339.
5. «Члени організації “Союза визволення України”, постійні співробітники і персонал канцелярний» // ЦДАВО України. — Ф. 4405 (Союз визволення України, м. Відень), оп. 1, спр. 13, арк. 31–32.
6. Наша платформа // Вістник Союза визволення України (далі — Вістник). — Відень, 1914. — Ч. 1. — С. 2.
7. Расевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни / В. Расевич // Вісник Львівського ун-ту. Серія іст. — Л., 1999. — Вип. 34. — С. 317–330.
8. Дорошенко В. У відповідь напасникам / В. Дорошенко. — Відень, 1917. — 32 с.
9. Лепкий Б. До Січових Стрільців / Б. Лепкий // Вістник. — Відень, 1915. — Ч. 19–20. — С. 4.
10. Жук А. Плян діяльності Союза Визволення України (Відень, вересень 1914 р.) / А. Жук // ЦДАВО України. — Ф. 4405, оп. 1, спр. 1.
11. Кузеля З. Бібліографія писань Б. Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа. — С. 229–253.
12. Вістник. — Відень, 1916. — Ч. 61–62. — С. 16.
13. Лепкий Б. Пояснення / Б. Лепкий // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — С. 383–397.
14. Вістник. — Відень, 1916. — Ч. 65–66. — С. 48.
15. Вістник. — Відень, 1916. — Ч. 72–74. — С. 112.

16. Вістник. — Відень, 1916. — Ч. 129. — С. 823–824. 17. «Протоколи засідання редакційного комітету часопису “Вістник Союзу визволення України”» // ЦДАВО України. — Ф. 4405, оп. 1, спр. 23. 18. Лепкий Б. Кінець української волі / Б. Лепкий // Пам’яткова книжка СВУ і календарь на 1917 рік. — Відень, 1917. — С. 36–45. 19. Лепкий Б. Пояснення / Б. Лепкий // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 2. — С. 457–465. 20. Лепкий Б. Чим жива українська література? / Б. Лепкий. — Відень, 1915. — 23 с. 21. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7, 8 липня. — С. 3–4. 22. Особова папка Б. Лепкого // АУЛ. — Sygn. S II 619 (Teczki osobowe [Lepkyj Bohdan]). 23. Листи до Б. Лепкого // ЦДАВО України. — Ф. 4450, оп. 1, спр. 7, Ч. 1. 24. «Адреси співробітників Союзу визволення України», на літеру «Л» // ЦДАВО України. — Ф. 4405, оп. 1, спр. 200. 25. Розклад викладів // ЦДАВО України. — Ф. 4450, оп. 1, спр. 7, Ч. 1. 26. Листи Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські) Барв. 1658/п. 10. 27. Лист О. Скоропис-Йолтуховського до Б. Лепкого від 2 серпня 1916 р. // ЦДАВО України. — Ф. 4450, оп. 1, спр. 7, Ч. 1. 28. Срібняк І. Табір полонених українців у Зальцведелі (Німеччина) у 1915–1917 рр. / І. Срібняк // Київська старовина. — 1997. — № 3–4. — С. 139–151. 29. Листи В. Козловського до Б. Лепкого // ЦДАВО України. — Ф. 4450, оп. 1, спр. 7, Ч. 1. 30. Бойко Ю. Богдан Лепкий / Ю. Бойко // Нова Україна. — 1942. — Ч. 250. 31. Лист Б. Лепкого до Загальної української культурної Ради у Відні від 5 лютого 1918 р. // Журавлі повертаються...: з епістолярної спадщини Богдана Лепкого. — Л., 2001. — 920 с. 32. «Листування з полоненими та ін. особами про передплату і надсилку “Вістника СВУ” та інших видань СВУ», на літери «Л–Н» // ЦДАВО України. — Ф. 4450, оп. 1, спр. 31. 33. Лепкий Б. Промова на посвященні пам’ятника помершим українцям, полоненим царської армії у Вецлярі над Ляном // МБЛБ.

Богдан Лепкий — почесний член товариства «Просвіта»

Головними напрямками своєї діяльності Богдан Лепкий вважав письменництво та науку, що найяскравіше могли виявити самобутність української культури, пробудити національні почуття українців. Водночас митець брав безпосередню участь у громадсько-суспільному житті українського загалу кінця XIX — першої половини XX ст.

Окреслюючи місце Богдана Лепкого в національно-державному відродженні, не можна оминати тісної співпраці митця з «Просвітою». Багатогранна діяльність письменника, як активного члена товариства,

не стала досі предметом окремого дослідження. У монографії «Богдан Лепкий: життя і діяльність» автор студії розглянула аспекти співробітництва діяча з організацією галицьких українців [1]. Вперше до цієї проблеми звернувся З. Кузеля у спогадах про Б. Лепкого [2]. Сучасні дослідники у працях, присвячених діяльності «Просвіти», лише фрагментарно зверталися до постаті Б. Лепкого, тому основним завданням студії є введення до наукового обігу архівних документів і друкованих матеріалів, що висвітлюють різнобічну діяльність Б. Лепкого впродовж 1894–1941 рр., аналіз напрямів співпраці діяча з товариством.

У кінці XIX ст. активним членом «Просвіти» був батько письменника, о. Сильвестр Лепкий, котрий заохотив сина до роботи на народній ниві. Як згадував З. Кузеля, Богдан Лепкий, навчаючись у Львівському університеті, брав участь у впорядкуванні бібліотеки «Просвіти» разом з І. Белеєм [2, с. 35]. Відтоді культурно-громадська діяльність митця, зокрема його літературна спадщина, тісно переплелися зі здобутками товариства у національно-духовній історії України.

Так, дружні взаємини І. Белея, тоді редактора газети «Діло», з молодим письменником сприяли появі друком першого прозового твору Б. Лепкого. У коментарях до «Писань» митець зазначив: «Перше оповідання, яке я написав, називалося “Шумка”. Я тоді був студентом філософії у Львові, помагав Іванові Белеєві порядкувати бібліотеку “Просвіти” і передав йому цей первотвір до прочитання. Він помістив “Шумку” в одному з фейлетонів “Діла” і таким чином заохотив мене до дальшої літературної праці. Була це чисто моральна понука, бо про гонорар я тоді й не думав. За “Шумкою” пішло “На палеті” (чотири поезії в прозі), довше оповідання “В лісі” і цілком довге, котрого імені не тямлю (мабуть, “Дивак”))» [3, с. 457].

У примітках до ювілейного двотомника письменник також зауважив, що примірники «Діла» не зберігав, тому перелічені твори не було передруковано у жодному збірнику прози [4, с. 375]. Водночас митець сам дезінформував лепкознавців, вказавши, що «Шумка» вийшла друком у 1895 р., і помилку було продубльовано в дослідженнях літературної спадщини письменника, хоча ця подія мала місце роком раніше. З «Шумкою» український читач вперше познайомився на сторінках щоденника у числі 95 від 21 березня 1894 р.

Прихильний до молодого автора І. Белей опублікував на сторінках газети «Діло» й оповідання «Дивак» (1898) про маляра Михайла Троць-

кого. Прототипом головного героя став живописець Стоцький, що жив у Бережанах неподалік помешкання автора [3, с. 457]. Варто зауважити, що згадана творчість митця тільки починає входити в наше духовне життя, оскільки лише в 2007 р. побачило світ видання невідомої спадщини подвижника національно-культурного відродження [5]. Книгу склали поезії й оповідання Б. Лепкого, надруковані в просвітянських часописах 20-х рр.

Товариство «Просвіта» пропагувало українську культуру не тільки в Східній Галичині, а й за межами краю. В цьому контексті яскравою сторінкою в історії організації записалась діяльність Богдана Лепкого як «амбасадора» українства в Польщі. Викладаючи в Ягеллонському університеті, діяч не згубився у чужому довіллі. Переїхавши у Краків восени 1899 р., митець включився у культурно-суспільне життя співвітчизників, осередком якого була філія «Просвіти» (1894). Разом із дружиною він став активним членом товариства, впродовж свого побуту сумлінно виконував обов'язки заступника голови краківської філії: весь вільний час присвячував об'єднанню членів товариства у спільній роботі для української справи. Як згадував О. Луцький, незважаючи на тяжку викладацьку роботу, діяч «пильно й радо відвідував “Просвіту”, співав у її хорі, — як було треба навіть грав там з нецікавими урядовцями нецікавого “преферанса”» [6, с. 104]. За ініціативою Б. Лепкого проводились постійні літературні вечори, на яких він виступав з доповідями про українську культуру. Митець ввів традицію щорічних Шевченківських академій, організовував дні «Просвіти» та інші важливі заходи [7, арк. 9–10; 8, с. 119], став очільником культурного життя української колонії Кракова.

Водночас Б. Лепкий плідно співпрацював із матірною «Просвітою» у Львові, яка часто запрошувала митця виступити з промовами та декламаціями на святкуваннях ювілеїв діячів українського відродження: Т. Шевченка, М. Шашкевича, М. Лисенка, на вічах, фестинах, що проводились у краї з метою національного освідомлення суспільства.

На початку ХХ ст. Б. Лепкий виступив проти москофільства, яке мало тоді сприятливі умови для закріплення своїх антиукраїнських позицій. Завдяки його зусиллям краківська філія позбулась проросійських тенденцій серед тамтешнього українства. Вихований на народовських ідеях, Б. Лепкий став на чолі «Просвіти» з метою об'єднати всіх, хто визнає себе українцем. У листі до К. Студинського митець писав: «...Навіть у нас, в Кракові, кишить. Ту, як знаєте, було царство тьми. Кацапня

процвітала. Від року взялися люди її проганяти. Але іде тяжко, навіть дуже тяжко» [9, арк. 39–40]. В іншому листі про краківські події, що були яскравим відгуком політичної боротьби в Галичині, читаємо: «В життю нашім товариськім ничо нового. В читальні побилисьмо кацапів, держимо відчити, в надії об'єднати всіляких возних і ремісників, що звільна стягаються і признаються до Руси» [9, арк. 8]. Письменник погоджувався з думкою, що на чужині слід обстоювати згоду та співпрацю між усіма партійними групами. Та це, однак, не означало, що слід дозволити зробити з товариства «Просвіта» «фабрику, на якій виробляться свідомі москофіли» [9, арк. 39–40]. Саме завдяки активній боротьбі Б. Лепкого з москофільством краківська філія перетворилася на центр формування національної самосвідомості українців у Галичині.

Окреслений меті була підпорядкована й письменницька спадщина Б. Лепкого, котра посіла вагоме місце у видавничій діяльності «Просвіти», зокрема на сторінках календарів, що користувалися незмінним успіхом загалу. Велика заслуга в останньому належала творам митця, які друкували у щорічниках упродовж багатьох років. Так, у бібліографічному покажчику «Видання “Просвіт” Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939)» констатуємо, що перший лепківський вірш «В світ за очі!», присвячений гострій проблемі того часу — еміграції селян, з'явився в Ілюстрованому народному календарі товариства «Просвіта» за 1897 рік. У виданнях наступних років був широко представлений Б. Лепкий як поет та прозаїк. Наприклад, 1899 р. надруковано поезію «Хлопське серце» (переклад з М. Конопніцької); 1906 р. — вірш «До ясных зір!»; 1908 р. — «Моя любов»; 1911 р. — «З сумних часів»; 1914 р. — «Батуринські руїни»; 1916 р. — «Чи то буря, чи то грім», «Стоять коні», «Пісня Січових Стрільців», «Я бачила тебе у бою», «Лист Катрусі», «Рожа», «Думки»; 1918 р. — «Вставай», «Дзвони»; 1926 р. — нариси «Осип Маковей», «Приніс!», поезії «Весною», «Молитва», «Сон», «Ночі зорянії...»; за 1929 р. — «Розмови» (уривок з повісті «Полтава»); 1930 р. — «Пригодяться» (уривок з повісті «Орлик»); 1935 р. — оповідання «Блудний син» та вірш «Під новий рік» [10, с. 20–245].

Твори митця публікували у збірниках, що виходили «коштом і заходом» товариства. Наприклад, видання «Воскресла Україна» (Л., 1907; наклад — 14000 прим.) містило оповідання Б. Лепкого «За що?», до збірки «Як воювали запорожці?» (Л., 1908; наклад — 17000 прим.) ввійшов його прозовий твір «Вона не з тих» [10, с. 20–245].

Як письменник і вчений Богдан Лепкий активно співпрацював із матірною «Просвітою» у виданні популярних книжечок для найширших мас українського суспільства. Так, на замовлення «Просвіти» митець написав на початку ХХ ст. низку художніх творів та науково-популярних нарисів, що з'явилися заходом товариства: «На послуханє до Відня» (Л., 1902; наклад — 10000 прим.), «В глухім куті» (Л., 1903; наклад — 10000 прим.), «Донька і мати, або Не протився науці!» (Л., 1904; наклад — 10000 прим.), «Чекає нас велика річ» (Відень, 1916; наклад — 3000 прим.). З метою вшанування пам'яті Т. Шевченка «Просвіта» видала твори Б. Лепкого «Про жите великого поета Тараса Шевченка» (Л., 1911; наклад — 20000 прим.), «Про Шевченків “Кобзар”» (Л., 1914; наклад — 14000 прим.), «В Тарасові роковини» (Відень, 1915; наклад — 3000 прим.) [10, с. 20–245].

Товариство «Просвіта» популяризувало й поширювало твори письменника після повернення його з Німеччини в 1926 р. У просвітнянських часописах «Життя і Знання» (1927–1939) та «Просвіта» (1936–1939), щорічних календарях систематично подавали інформацію про вихід з друку нових творів митця. В той же час, товариство видало власним накладом його збірку «Під ялинку» (Л., 1930), історичні прозові твори: «Сотниківна: історична картина з часів І. Виговського» (Л., 1931), «Орли: історичне оповідання з рр. 1734–1756» (Л., 1934), «Каяла: історичне оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославовича на половців 1185 р.» (Л., 1935) [10, с. 200–245], що спричинилися до піднесення національної свідомості читачів.

У міжвоєнний період польська влада забороняла друкувати твори патріотичного спрямування відомих українських літераторів, в т. ч. і Богдана Лепкого. Окремі з них на сторінках календарів «Просвіти» були опубліковані з «білими плямами» — яскравим свідченням антиукраїнської діяльності цензури. Як зазначив Ф. Погребенник, «у двадцяті роки, коли польські власті... почали наступ на українську культуру, ряд творів письменника патріотичного спрямування, надісланих до просвітніх видань, були конфісковані» [11, с. 11]. У 30-і рр. до переліку заборонених творів було віднесено «Кобзар» Т. Шевченка за редакцією Б. Лепкого, впорядковані ним перевидання «Історії України-Руси» М. Аркаса та «Чорної ради» П. Куліша [12, с. 787, 791, 803–804].

Незважаючи на утиски польської влади, товариство «Просвіта» підтримувало Б. Лепкого в його подвижницькій праці: публікувало спадщину митця, статті про нього, влаштовувало святкові урочистості з нагоди

ювілеїв автора «Мазепи». За свідченням І. Зуляка, твори письменника входили до обов'язкового переліку книг, що розсилались членам-передплатникам видань товариства і підлягали масовому поширенню серед загалу [13, с. 273]. Водночас їх використовували у сфері позашкільної освіти з метою виховання молоді, зокрема йдеться про підручник з історії української літератури «Наше письменство». «Окрім того, Головний виділ “Просвіти” рекомендував просвітнім осередкам з нагоди роковин смерті останнього запорозького кошового П. Калнишевського прочитати твір Б. Лепкого “Чекає нас велика річ” і відповідні розділи з історії України» [13, с. 275].

У 1925 р. за визначні заслуги для української культури загальні збори товариства «Просвіта» одногolosно наділили Богдана Лепкого «гідністю почесного члена “Просвіти”» [14, с. 169]. У зверненні Головного відділу Товариства (від 9 січня 1926 р., Львів, Ч. 187/26) на адресу митця звучали слова:

«При цій нагоді не можемо поминути нагоди, щоби не зложити Вам подяки за Ваші дотеперішні заслуги, привітати Вас з відзначенням, яким наділив Вас Загальний Збір Товариства з дня 25 грудня 1925 р., і прохати Вас, щоби й надалі мали на увазі наше Товариство та служили йому Вашою цінною радою і Вашою великою працею.

За півстоліття нащадки наші зрозуміють Твої слова — “Не схиляйте в діл прапора” і тії золоті слова стануть Гімном народним.

За півстоліття нащадки наші будуть святкувати щороку збірне свято трьох Велетнів: Тараса Шевченка, Івана Франка і Богдана Лепкого» [15].

У Центральному державному історичному архіві України у Львові зберігся лист-відповідь Б. Лепкого до товариства «Просвіта» з нагоди вручення грамоти. У ньому автор висловив свій погляд на історичне значення «Просвіти», яка «є основою кожного культурного народу і чим сильніша та основа, тим кріпше стоїть народна будівля, тим менше вона боїться катастроф. Дай боже, щоб суспільність наша зрозуміла це і не щадила моральної і матеріальної допомоги “Просвіти”» [16, арк. 38]. На думку митця, «Просвіта» займає особливе становище у суспільстві, вона «стоїть вище партій, вище всяких політичних і суспільних угруповань,... вона наше спільне добро, котре цінити і котрим дорожити повинен усякий українець» [16, арк. 39]. Лист закінчувався словами, що свідчили про усвідомлення митцем свого обов'язку перед народом: «Як письмен-

ник, котрого весь маєток “перо”, я готов тим пером служити “Просвіті” і обіцяю не відхилятися від праці, котру вона для мене призначить. Ще раз дякую за цінне, почесне і незаслужене відзначення» [16, арк. 39].

Обрання Б. Лепкого почесним членом Товариства було визнанням самовідданої праці діяча на ниві просвіти українського загалу, адже цим званням вшановували лише найвидатніших просвітян за їхній вагомий особистий внесок у духовне відродження українського народу, сприяння Проводу Товариства в організаційній розбудові «Просвіти», поліпшенні її діяльності.

У 1932 р. з нагоди 60-ліття Богдана Лепкого матірня «Просвіта» у Львові та її краківська філія широко відзначили довголітню громадсько-культурну працю діяча. Так, у Кракові в будинку «Просвіти» було влаштовано виставку малярських робіт ювіляра та молодих мистців [17, арк. 4], проведено святкову академію, на яку зі Львова прибули просвітяни на чолі з заступником голови «Просвіти» В. Мудрим [18, с. 1], тоді редактором часопису «Новий час». Згодом на сторінках видання з'явилося повідомлення про пошанування ювіляра в Кракові. Окремо варто згадати про друк накладом «Просвіти» поштової листівки з портретом письменника — автора «Мазепи», «прихід» з продажу якої був «призначений на дар Ювілята» [19].

Співпраця Богдана Лепкого з товариством «Просвіта» була вагомим внеском діяча у національно-культурне відродження українців. Багатогранний доробок митця спричинився до виховання свідомих патріотів, до популяризації української національної ідеї серед широкого загалу, підрастаючого покоління зокрема.

Список використаних джерел

1. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Н. Білик. — Т., 2001. — 172 с.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
3. Лепкий Б. Писання: в 2 т. / Б. Лепкий. — Т. 2. — К.; Ляйпціг, 1922. — 488 с.
4. Лепкий Б. Писання: в 2 т. / Б. Лепкий. — Т. 1. — К.; Ляйпціг, 1922. — 427 с.
5. Лепкий Б. Вибрані твори: у 2 т. / Б. Лепкий. — К., 2007. — Т. 1. — 604 с.
6. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові // Золота Липа. — С. 102–107.
7. ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362 (Студинський К. — академік), оп. 1, спр. 234.
8. Лиса Н. Богдан Лепкий у контексті українсько-польських відносин / Н. Лиса // Українська еміграція в історії та літературі: матеріали міжнар. наук. конф. — Т., 1996. — С. 119–125.
9. Лист Б. Лепкого до К. Студинського // ЦДІАУ

у м. Львові. — Ф. 362, оп.1, спр. 334. 10. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): бібліогр. покажч. — К., 1996. — 248 с. 11. Погребенник Ф. Визначний письменник-просвітянин. (До 125-річчя від дня народження Богдана Лепкого) / Ф. Погребенник // Слово «Просвіти». — 1997. — Листопад. — С. 11. 12. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. — Т., 2005. — 946 с. 13. Зуляк І. Б. Лепкий і «Просвіта» / І. Зуляк // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: матеріали міжнар. наук. конф. — Т., 2007. — С. 273–276. 14. «За працю для народу». (Нові почесні члени товариства «Просвіта») // Календар Товариства «Просвіта» на 1927 рік. — Л., 1926. — С. 161–163, 169. 15. Грамота почесного члена Товариства «Просвіта» у Львові на ім'я Б. Лепкого // МБЛБ. 16. Лист Б. Лепкого // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 348 (Товариство «Просвіта» у Львові), оп. 1, спр. 779. 17. ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 384 (Гординський Я.), оп.1, спр. 68. 18. Свято Богдана Лепкого у Кракові // Діло. — 1932. — Ч. 260. — С. 1. 19. Поштова листівка з портретом Богдана Лепкого // МБЛБ.

Парламентська діяльність Богдана Лепкого

Значна увага дослідників приділена письменницькій спадщині Б. Лепкого, про що свідчить захист низки кандидатських дисертацій з царини філології. Але разом з тим митець, як і більшість свідомих галичан, брав діяльну участь у суспільному житті української громади Польщі, де випало йому прожити більшу частину життя. Як слушно зазначив М. Голубець, Богдан Лепкий «любив мистецтво й для себе вважав його самоціллю, але коли цього вимагала справа, вмів схилити шию в ярмо громадського й національного обов'язку...» [1, с. 12]. Йдеться, насамперед, про громадсько-політичну діяльність Б. Лепкого як сенатора II Речі Посполитої, яка досі залишилась поза колом наукових зацікавлень лепкознавців. Мета дослідження — проаналізувати духовну спадщину Б. Лепкого на парламентській ниві, охарактеризувати своєрідність його політичної позиції у контексті проблеми національної ідентичності.

У 1938 р. за визначні заслуги на ниві українсько-польського порозуміння президент II Речі Посполитої І. Мосціцький іменував Б. Лепкого, тоді професора Ягеллонського університету, сенатором в останній, V каденції сенату (1938–1939). Варто зазначити, що «тодішнє положення пе-

редбачало 2/3 senatorів з вибору, а 1/3 — з іменування президентом» [2, с. 94]. У польському парламенті впродовж 1922–1939 рр. засідало лише 26 senatorів української національності. З них в останній каденції сенату поряд з відомим письменником інтереси українства представляли такі політики, як В. Децикевич, Е. Городинський, М. Малицький, М. Творидло та С. Тимошенко [3, с. 164–165].

Участь Б. Лепкого у діяльності української парламентської репрезентації польський дослідник М. Сивіцький охарактеризував досить скептично, відзначивши, що кандидатура професора університету з боку польської влади «була виважена: українці дістали сенатора, заслуженого для народу, але не здатного до політичної боротьби» [2, с. 94]. З цим твердженням можна погодитись лише частково.

Обрання Б. Лепкого senatorом — це визнання державною владою багаторічної діяльності одного з найвідоміших українських діячів та письменників ХХ ст. у Польщі [4, с. 98–136]. Однак не можна відкидати й того факту, що Б. Лепкому на час обрання виповнилося 66 років, сповнених тяжкої праці та випробувань. Великий життєвий досвід давав змогу зважено сприймати тогочасні події у політичному житті краю та об'єктивно оцінити своє призначення. З цього приводу митець писав до давньої знайомої М. Лазар-Беньковської: «Приїхав з Варшави. Мій дебют на парламентській сцені пройшов незаметно. Великий театр з акторами, стягненими з великої території. Бочка, в якій скупчуються всілякі проміні білі й чорні, сліплять очі. Як я стояв вечором при вікні в соймовій бібліотеці, то мав вражіння, що там десь в долині горить велике вогнище і я кидаю на нього одну ілюзію за другою, бо — мушу. Тут треба бути вільним від усяких полетів широких, студеним, вирахованим, сухим...» [5].

Напередодні Другої світової війни українсько-польські взаємини залишалися вкрай напруженими. Однак Б. Лепкий завжди був прихильником мирного порозуміння між поляками та українцями, шовіністичні тенденції були чужими його світогляду. Вслід за О. Барвінським Лепкий-сенатор розглядав парламентську діяльність як дієвий засіб у відстоюванні інтересів українського шкільництва, котре зазнавало переслідувань з боку польської адміністрації. Так, поляки виступали проти заснування українського університету у Львові, а 1924 р. сейм прийняв закон, за яким українські школи перетворювали в двомовні з перевагою польської мови.

Як викладач Б. Лепкий знав проблеми української освіти. Саме її незадовільному стані була приурочена його промова (польською мовою)

на засіданні сенату 13 березня 1939 р. Він виступив на захист української школи всіх ступенів, підкреслив необхідність навчання рідною мовою, що є засобом піднесення національної культури та свідомості. Про успіх промови свідчили відгуки у пресі. Так, у львівській газеті «Національна політика» оглядач писав: «На тлі польських промов, що кипіли актуальністю свіжих подій дня і торкалися виключно політичних питань, відбивалася своєю оригінальністю і повагою промова українського сенатора, професора Богдана Лепкого, що при великому зацікавленні палати і представників уряду дав польським сенаторам довший виклад на тему української культури» [6, с. 3].

Основні тези виступу українського сенатора були надруковані у львівському часописі «Новий час» під промовистою назвою «Велика традиція українського народу не дасть йому загинути», що дало змогу ознайомитися з ним найширшим колам суспільства. У промові Б. Лепкий звернувся до полонізаторів української культури засобами риторики. Апелюючи до історії, цитуючи документи, зокрема авторитетну для польських учених Гадяцьку угоду (1658) між українським гетьманом І. Виговським та польською владою, згідно з якою Річ Посполита зобов'язалась розбудувати українські вищі школи і шкільництво, сенатор питав, «чому відносини у цій ділянці змінились так значно на нашу не користь» [7, Ч. 63].

Головну причину переслідувань українського шкільництва діяч вбачав у ставленні до українців як до меншовартісного народу: «Не завжди вважають нас за повновартісний народ, за народ, що виростає з землі і розвивається згідно з природними правами, творить певні концепції і змагає до мети. Часами трактують нас, як людський матеріал, що його можна вільно формувати». А це, доводив митець, «нас болить і дразнить», та «некорисно впливає на наше національне життя». Особливо боляче це відчувати, наголосив промовець, коли відомо про «заслуги наших предків для культури і цивілізації» [7, Ч. 63]. Адже, підкреслив Б. Лепкий, українцям є чим гордитися.

Виступ сенатора містив короткий огляд історії української культури від княжих часів до сучасності, що відобразив провідні ідеї культурологічної концепції митця, а саме: самодостатність національної культури; західноєвропейська орієнтація України; відкритість української культури до світу; трансляційна функція української культури в силу геополітичного становища України.

Із найдавніших часів, стверджував Б. Лепкий, Україна займала особливе місце у культурному та політичному житті Заходу та Сходу: «Український творчий дух, будучи... під впливом Візантії і Риму, змагав до своєї власної форми, шукав свого власного духового стилю, свого власного способу вияву» [4, Ч. 63]. Доказом цього стали неперевершені пам'ятки мистецтва не лише на українських землях, а й у Польщі, серед останніх промовець виділив фрески та мозаїки Любліна, Сандомира і Кракова (їхньому дослідженню вчений присвятив окрему студію в 1940 р. — Н. Б.).

Україна, доводив сенатор, посідала вагоме міжнародне становище у світі, бо саме українські князі мали тісні політичні й родинні зв'язки з Польщею, Чехією, Угорщиною, Францією та ін. державами. «Це, — зазначив Б. Лепкий, — доказує, що не можна нас ставляти поза рами політичних рухів та ідей культурної Європи» [7, Ч. 63]. Письменник коротко охарактеризував основні моменти розвитку літератури княжої доби, для якої типовою була «толеранція у справах віри, свобода думки, свобода духової творчості», окремо зупинився на трансляційній функції української культури, насамперед, у добу Ренесансу та Реформації, коли «західноєвропейські культурні струї, як школа, друк, театр, література і мистецтво, плили через Чехію і Польщу на Україну, і щойно від нас переходили у Москву, де не завжди приймали їх радо» [7, Ч. 63].

У виступі велику увагу приділено стану шкільництва в історичному розвитку. Промовець згадав перші школи, закладені в княжу епоху, діяльність на ниві освіти князів Острозьких, Слуцьких, Хоткевичів у XVI ст., братства у Львові, Острозьку та Києво-Могилянську академії, остання довгі роки була вогнищем науки і культури: «промінювала далеко і виховала багатьох преславних теологів-моралістів, полемістів, вчених, істориків» [7, Ч. 64]. Звідси закономірний висновок Б. Лепкого, що «справи освіти в Україні зле не виглядали».

Промовець виділив серед здобутків української культури XVIII–XIX ст. творчість мистців М. Козловського, Д. Левицького, В. Боровиковського, А. Лосенка, яким випало більшість життя провести в Росії, через що їхня малярська спадщина залишалась маловідомою на батьківщині. Так само музичні композиції А. Веделя й М. Бортнянського свідчили про приналежність їхніх авторів до українства: «...повні південного тепла, глибоко пройняті любов'ю життя, намаганням до синтези, тугою до волі — це вираз творчості українського духа, далекого від хо-

лоду і безбарвності півночі». В XIX ст. «збагачувала Україна московську культуру» посталями М. Гоголя, В. Короленка, І. Рєпіна та ін., про яких часто писали як про російських авторів. Богдан Лепкий авторитетно заявив про приналежність цих імен до історії української культури. Згадав митець і про своїх сучасників-галичан І. Горбачевського та І. Пулюя, що піднесли європейську науку в XX ст. У цьому контексті слушною видається репліка промовця: «Немає часу, щоб з сенатської трибуни обговорити бодай у загальних рисах мартирологію українського творчого духу та його осягів в освіті і культурі. Кожна людина об'єктивно признає, що українці — не маловартісний народ» [7, Ч. 64].

Богдан Лепкий окремо відзначив «велетенські» заслуги «українсько-го меча»: «українське лицарство оборонювало європейську культуру і цивілізацію перед настанами азійських орд» у XIII ст. та в добу Козаччини, коли врятувало від татар не лише Польщу, але й «християнську Європу»; у XX ст. українська армія «поклала великі жертви не тільки на вівтарі своєї батьківщини, але самої волі», ставши на шляху більшовицької навали.

Промова Б. Лепкого цікава в контексті актуального на той час питання боротьби матеріалістичного та ідеалістичного світоглядів. Як людина, «вихована на Христових засадах і в гуманістичній традиції», митець став «по стороні духа». Він бачив у матеріалістичному світогляді не лише боротьбу з капіталістичним ладом, на чому наголошували прихильники зазначеного напрямку. В рецепції Б. Лепкого матеріалізм — це «боротьба з європейською культурою і християнською цивілізацією» [7, Ч. 65]. Таке твердження промовець обґрунтував прикладами з тогочасних кінофільмів, радіопередач, літературних творів, що були позбавлені моральних вартостей. Висловлені ним думки тотожні характеристичі т. зв. «чуттєвої» культури в концепції П. Сорокіна про домінування фізичного начала над духовним у культурі XX ст. Водночас суголосні альтруїстським переконанням американського вченого такі слова Б. Лепкого щодо шляхів виходу з духовної кризи доби модернізму: «...вірю, що запанує любов ближнього і правда на світі...» [7, Ч. 65].

У виступі Б. Лепкий порушив питання рідної материнської мови, «яка є тим зерном, що з нього виростають промови українських парламентарів». З трибуни польського Сенату професор Ягеллонського університету, викладач із сорокарічним стажем роботи, проголосив необхідність навчання рідною мовою, що є джерелом формування національної ідеї

в процесі культурного поступу: «...обмежувати матірню мову не корисно ані для краю, ані для держави. Свідомий громадянин, що кохає свою землю, віру і мову та свою культуру — це найцінніший скарб не лише народу, але і держави» [7, Ч. 65].

Промова письменника у сенаті II Речі Посполитої відобразила авторську культурологічну концепцію, основною тезою якої була ідея самодостатності національної культури та її взаємозв'язку з культурами інших народів. Цей виступ характеризував Б. Лепкого як людину зі сформованими поглядами на проблеми, що турбували українську суспільність у кінці 30-х рр. XX ст. Керуючись загальнолюдськими цінностями у їх вирішенні, митець виступив за збереження та розвиток української культури, зокрема української мови як основи національної свідомості.

Список використаних джерел

1. Голубець М. Життєвий шлях Б. Лепкого / М. Голубець // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 8–12.
2. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість / М. Сивіцький. — К., 1993. — 375 с.
3. Brzoza C. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej / C. Brzoza // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — Krakow, 1993. — S. 153–165.
4. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Н. Білик. — Т., 2001. — 172 с.
5. Лист Б. Лепкого до М. Лазар-Беньковської від 01.12.1938 р. // Архів родини Беньковських у м. Кракові.
6. Національна політика. — 1939. — 26 березня. — С. 3.
7. Лепкий Б. Велика традиція українського народу не дасть йому загинути / Б. Лепкий // Новий час. — 1939. — Ч. 63–65.

РОЗДІЛ 3

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО: ВІД ЛІРИКИ ДО ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ

Українська національна ідея в поетичній творчості Богдана Лепкого

Богдан Лепкий був широко відомий серед українського читачького загалу, насамперед, як поет, віршоване слово якого було виразником і пропагандистом ідеї українського національного відродження. Вся поетична творчість митця — від перших віршів, що постали у Відні, на чужині, як вияв туги за рідним краєм та батьківською хатою, — пройнята виразними національними прагненнями та глибоким «українським» змістом.

Одні бачили в Б. Лепкому мрійливого лірика, другі — співця хліборобської стихії, треті — естета-модерніста, четверті — націоналіста, але рідко хто хотів бачити в ньому барда України, України героїчної минулої і сучасної, яким він — з духа, з походження, з виховання і з переконання був.

Уже з перших збірок Б. Лепкий заманіфестував свою любов до України, її чарівної природи, роботящого, але знедоленого «бездержавного» народу. Тематика творів широка, однак, домінуючими були, безперечно, роздуми молодого поета про обов'язки митця перед суспільством. Свое завдання громадянина Б. Лепкий подав у таких містких і влучних словах: «Як чуєш і як можеш, так пиши / Для себе, для людей або для справи» («Хто, дивлячись, як куряться ліси...»), що стали девізом для письменника у його подвижницькій праці на ниві національного відродження.

З обуренням і болем Б. Лепкий бачив, що втрачені державницькі основи: немає власної влади, бо «чужі» Україною правлять, немає власної території — земля «власна», та не «своя» («Я не дивлюся на село...»);

немає української нації — сини України на чужій ниві працюють, «як наймити». Сама ж Україна запала у глибокий сон («Спросоння»).

Спостерігаючи той летаргічний сон України, письменник звернувся до Т. Шевченка, як до будителя нації, як до людини, що «підняла українську ідею». У вірші «На Тарасовій могилі» він підніс Кобзаря як приклад громадянина-патріота для свого покоління, «що втратило честь», приспало національну гідність. Піднята проблема «проводу» зачіпала іншу — таку ж актуальну для української історії, — проблему «зради». До тих, що зреклися власного народу, звернені слова: «Всьому вини ви, / Плеканці Москви, / Скандинавські нащадки, монголи / Замість люд вести, / Перед ним іти, / Як стратеги до бою за волю, / Ви задля вигод, / Як безумний скот, / На ворожий бік претесь юрбою». Вірш, написаний у 1903 р., закінчувався полум'яним закликком автора «йти з своїм власним народом!».

Богдан Лепкий бачив свій обов'язок громадянина у тому, щоб «словом» збудити приспану тяжким сном Україну, вивести народ на шлях волі, воскресити в ньому козацького духа. Вслід за Т. Шевченком він питав: «Хто ми?» («Весна народів»). За ним же відповідав, що «ми» — нащадки славного козацтва; повернувшись до батьківських традицій, «ми» віднайдемо себе, пробудимось зі сну, загартуємо волю і — порвемо кайдани («Я не дивлюся на село...»).

Митець протиставив сучасній недолі минулу славу, і цей контраст діяв з надзвичайною силою. Б. Лепкий надавав великого значення популяризації героїчного минулого народу, його давніх традицій політичного та культурного життя, насамперед, часів Київської Русі та Козацької держави. З лепківським перекладом польською мовою «Слова о полку Ігоревім» «тісно в'яжеться низка прегарних з історіософським забарвленням поезій» [1, с. 13.] «Слідами Ігоря», написаних у Кракові в 1911 р. Перед читачем постала славна доба в історії, коли сини України берегли славу великих князів, із переконанням, «поки предків дух живе, / Не боїмось руїни», йшли у бій. Нащадки тих героїв, сучасники митця, втратили не тільки свободу, а й національну гордість. Їх поет-сборник закликав відновити предківські традиції, проголосивши: «Слідами Ігоря спішіть на Дін, / Там слава жде вас, предків дух вас просить!».

Богдан Лепкий жив і творив в атмосфері, де питання минулого України зробилося предметом живих дискусій. Насамперед, у співпраці з В. Липинським слід шукати генези таких архитворів митця, як «Кал-

нишевський у неволі», «Два голоси», «Батуринські руїни», цикли «Для ідеї», «На маргінесах» тощо. [2, с. 46].

Поезії циклу «На маргінесах», зазначив Б. Лепкий, є мовби записами на полях (маргінесах) дослідження історика В. Липинського про київського полковника М. Кричевського, сподвижника Б. Хмельницького [3, с. 391.]. У вірші під назвою «На маргінесі книжки про Кричевського» влучно змальовано настрої української декласованої інтелігенції, що вийшла з народу, але, пройшовши чужу школу, втратила зв'язок з минулим. Повна сумнівів, вона питала: «Чи тут, чи там, наш дім? наш храм?». У поезії «Батуринські руїни» (1911) Б. Лепкий дав відповідь на ці запитання: для митця столиця гетьмана І. Мазепи, знищена і осквернена ворогом, була домом і храмом. На руїнах Батурина поет гостро відчував ганьбу рабської сучасності, весь сором національної зради цілих поколінь. Саме до цих лжесинів України були звернені його палкі слова: «Не сяде пан, / Ні цар, ні хан, / Там, де колись був наш гетьман. / Ніколи!». Тут Б. Лепкий виріс на національного пророка, тут остаточно сформувався його соборницькі переконання.

Для Б. Лепкого «минуле — річ свята» («Не відбирайте надії»). В давнині він бачив свою «золоту» мрію. Сама земля нашіптувала йому про «минувшину рідного люду...» («Я учивсь рідних слів»), а народна пісня співала про «степи і могили», говорила віщо: «минули козацькі часи, / Не минулась козацька слава» («Миколі Лисенкові»).

Українське козацтво трактувалось Б. Лепким як символ національно-визвольної боротьби, носій свободи й національної державності. Своєрідним символом козацьких звияг виступили у віршах митця могили у степах. Могили, мотив яких йде в Б. Лепкого від Т. Шевченка та П. Куліша, промовляють — «стогнуть» — у творах письменника голосом предків до нащадків, оживляють у їхніх серцях завмерлий дух історії («Серця мого біль», «Сповідь землі» та ін.).

Богдан Лепкий вірив, що з тих могил завтра воскресне козацький дух, і тоді «за великий гріх» — зраду цілих поколінь українській ідеї — «гряде велика кара», що принесе Україні благодатне очищення. Захована у могилах правда вийде на останній бій із займанцями, щоб розбудити Україну, «І може внук / Почує кров дідів / З перед віків?» («На маргінесі книжки про Кричевського»), — і відновить втрачену самостійність.

Ідея власної державності була праїдеєю Б. Лепкого, вона червоною ниткою проходить через усю поетичну творчість митця, зокрема у ма-

зепинському «циклі», що став своєрідним начерком майбутньої прозової епопеї. До циклу слід віднести твори «Полтава», «Ой гіркі тоті бенкети» (1906), «Мазепа» (1908), «Орлик», «Батуринські руїни» (1911), в яких «порушувалася проблема національно-визвольної боротьби України, реабілітації гетьмана» [4, с. 43.], котрий хотів «Україну збудити, / Піднести з гробу й обновити / Життям державним» («Мазепа»).

Тісна співпраця з малярем О. Куриласом у виданні в 1909 р. портрета гетьмана І. Мазепи породила ідею написати монументальний твір про великого гетьмана. Першою спробою стала трагедія «Мотря» (1914), з якої уцілів лише «Пролог». Короткий зміст «першої української драми в героїчному стилі» зберігся у спогадах Л. Цегельського: автор написав трагедію, в якій Мотря Кочубеївна полюбила Івана Мазепу за його відданість українській ідеї. Вона стала вірною помічницею гетьмана у його справі, своїми руками вигантувала хоругву з Михайлом Архистратигом, гербом України на малиновому полі, яку вручила Мазепі й старшинам у момент вибуху повстання [5, с. 20]. Б. Лепкий в образах гетьмана та Мотрі дав приклад щирого патріотизму, що поставав з любові до волі України. І. Мазепа, у митця, не тільки виступив як будівничий української держави, а й як захисник історичних надбань рідної культури, що були національно вартісними для кожного народу, особливо ж, недержавного. Надзвичайно містким вийшов образ Мотрі, що уособив собою Україну, її «грядуче воскресіння з тіліни».

Замикала тему минулого у творчості Б. Лепкого напередодні Першої світової війни поема «Калнишевський у неволі». У листі до К. Студинського сам автор про генезу написання твору зазначив: «Просили мене, щоб я написав пролог на січове свято, але, “щоб не нападати на Росію, бо прийдуть брати Сохи, а вони того не люблять”. Розуміється, що я написав, бо ніколи від роботи не відтягуюся, але написав так, як думаю, а не так, як хочуть. Написав я Калнишевського в Соловецькій монастирі, річ, як люди кажуть (приміром В. Липинський) дуже потну, але зверне-ну, якраз проти всіляких панросійських спокус» [6, арк. 98].

У поемі постала горда постать останнього кошового Запорозької Січі П. Калнишевського, засланоного російською царицею Катериною II на Соловецькі острови: «Дивіться! Се останній Січі пан, / Се атаман останній у неволі!... Дивіть, сини; за вас він тутки гине!». Поет подав сучасникам приклад для наслідування, як треба любити Україну і служити їй, «кому ж зовсім байдужа наша річ, / най відтіля собі тікає пріч! / Рабом родивсь, / нехай рабом сконає».

Кирило Трильовський згадував, яке велике значення мала тоді інсценізована однойменна драма, поставлена в 1910 р. у Чернівцях театром львівської «Руської Бесіди». Особливо захоплювала глядачів заключна сцена п'єси: «Могуче вражіння робило, коли умираючому в Соловецькім монастирі Калнишевському привиджуються стройні ряди наших Січей, котрі і справді через задній план сцени переходять. Ця чудова п'єса кінчиться словами: “Чекає нас велика річ — / Воскресне Січ!”» [7, с. 112.].

Перед Першою світовою війною Б. Лепкий написав цикли патріотичних віршів про М. Шашкевича та Т. Шевченка. Мету написання творів автор пояснив так: «Здавна носився я з думкою зготовити віршовані життєписі наших визначних мужів. З одного боку, диктував мені їх голос пієтизму, а з другого, практична ціль — дати молодіжці нашої зразки неугнутих борців за долю й волю рідного народу. Як письменник почав я від Шевченка та Шашкевича» [3, с. 394.].

У столітні роковини народження М. Шашкевича побачила світ збірка творів Б. Лепкого під промовистою назвою «Для ідеї» (Львів, 1911), в якій автор змалював постать о. Маркіяна як одного з проводирів галицького відродження ХІХ ст. Його устами митець проголосив кредо українця-патріота: «над все дорожчий для ідеї труд». Для Лепкого заслуга Шашкевича і всієї «Руської Трійці» полягає у тому, що саме вони першими виступили проти соціального та національного гноблення, видали «першу книжку» («Русалка Дністрова»), підняли на п'єдестал народну мову, в якій вбачали джерело сили для майбутнього пробудження нації: «Від мови рідної нам треба починати, / Бо як же то німий буде промовляти?» («Нарада»).

Ідеї М. Шашкевича були близькі Б. Лепкому, котрий був переконаний, що саме духовно-культурний фактор є визначальним для недержавних націй як могутній інстинкт національного самозбереження та самоусвідомлення.

Цикл «Шевченко» продовжив галерею образів визначних діячів української культури. Автор майстерно змалював життєвий шлях людини, що була покликана провидінням вивести свій народ з духовної неволі («Літ тому сто»). Шевченко — національний поет усієї України: «Від Карпат аж по Дон його нива» («Батькове пророцтво»); Шевченко — співець минулої слави, будитель приспаного козацького духа: «Він, ніби гетьман України, / Гетьманщину давно з руїни / Добути хоче...» («Суд над поетом»); врешті, Шевченко — «з великих найбільший син» неньки

України («Благословенна най буде година») — зримо постав перед читачем, заговорив своїм «вищим голосом» до мільйонів українців.

Богдан Лепкий пророче відчував «майбутні бої», тому кликав сучасників повернутись до вічних цінностей, знайти в них опертя: «Покинь на хвилю торг життя — а духа / Скріпи у собі та зніми угору! / Народе мій! / се я тобі говорю, / А в кого розум й серце є, — най слуха...» («Покинь на хвилю торг життя»). Ці твори — не «патріотичні вигуки» [8, с. XXXI], а думки митця про те, що його найбільше вражало — це «недоля народу, брак державности, національної ідеї» [9, с. 161].

Поета захопила хвиля національного відродження, метою якого було здобуття незалежності. К. Трильовський у цьому контексті писав: «він (Б. Лепкий. — Н. Б.) не лише автор ніжних еротиків і настроєвих віршів. Його ліра уміє справді видати з себе такі могутні акорди, як “Два голоси”, або “Не схиляйте вниз прапора”» [7, с. 110.]

Широковідома поезія «Не схиляйте вниз прапора» (1908) закінчувалася утвердженням безсмертності української ідеї: «хоть поборе ворог тіло, / але духа не зможе». Значний внесок у справу пропагування ідеї національного культурно-державного відродження України зробив Б. Лепкий твором «Два голоси» (1911), в якому митець виступив провісником грядущих подій, коли українська ідея стане на вістрі доби. Вірш, виголошений автором у 1914 р. на здвизі «Соколів» та «Січей» у Львові, закликав не впадати у розпач, не зрікатись права кожної нації на самостійність. У поезії Б. Лепкий задекларував своє політичне кредо митця-соборника: він чув підземний дзвін могил і голос Слави, бачив дорогу до Волі, коли Україна стане єдиною державою, кордони якої простягнуться «ген над Дін» («Голос надії»).

З початком Першої світової війни ми бачимо різку зміну настроїв у творчості письменника. Б. Лепкий зайняв позицію активної участі українських сил у боротьбі за утвердження соборницької ідеї. Сам Лепкий відзначив: «у воєнних віршах часто-густо не говорю я, як одиниця, а хочу передати почування, коли не загалу, так тих гуртів, серед яких я жив і працював» [3, с. 392.] Відображаючи настрої української еміграції, митець виступив у ліриці того часу як полум'яний борець за незалежну Україну. Оспівуючи визвольну боротьбу галицьких українців, зокрема їх збройних сил — Українського січового стрілецтва, поет підніс своїми творами національну і самостійницько-державну свідомість українського загалу.

У творах митця на повен зріст постав український вояк під синьо-жовтим прапором. Його справа — «кервава слава, вмерти, або побідити» («Гаркнули бубни»); йому дарма, що «в рушницях куль немає, немає хліба, одягу, чобіт. / Та що йому? / Він край обороняє від ворогів, / а ворогом — весь світ» («Наш Міньйон»). Це Український січовий стрілець пішов у бій «за України волю» («Буря») й вмирав за неї («Напис на стрілецьких гробах»).

Патріотичний зміст стрілецьких віршів Б. Лепкого був найвірнішим висловом тих глибоких національно-державницьких почувань, якими жило все стрілецтво. Стрілецькою піснею став ліричний шедевр «Журавлі» («Чуєш, брате мій»), котрий з перших боїв Українських січових стрільців з ворогом виконували як похоронний марш над загиблими вояками. Згодом «Журавлі», поряд із піснями «Ой у лузі червона калина похилилася», «Ой та зажурились стрільці січовії», стали одними з найпопулярніших стрілецьких пісень, «ввійшли в кров і кости Стрілецтва» [10, с. 128]. За час існування Легіону УСС невід'ємною частиною його побуту стали й інші пісні на слова Б. Лепкого.

Окупувавши Галичину, російська армія приступила до ліквідації українського «П'ємонт». Трагічні події тих років постали у багатьох творах митця, написаних для «Вістника Союзу визволення України». Так, у вірші «Останній лист Катрусі» відображено переслідування царським урядом інтелігенції, тисячі представників якої були вивезені до Сибіру за те, «що вірні були, вірні до сконання, / Своїй святій ідеї».

Епоха національно-визвольної боротьби українського народу піднесла митця на висоту справжньої геніальності. Широкого резонансу серед українського загалу набули патріотичні твори «Молитва», «Наш Міньйон», «До рідного краю», «Спочинь серце», «В церкві», «І в мене був свій рідний край», «Ноктюрн».

Револуція в Росії пробудила в Б. Лепкого нові надії на здобуття суверенності України. Порівнюючи здобутки українського народу в минулому із сучасним, поет оптимістично проголошував: «Я вірю, як у Бога, / В відродження країни — / Ще єсть, ще єсть дорога / З упадку і руїни!» («О стріхи мої низькі»).

Після втрати української незалежності Б. Лепкий не впав у відчай, навпаки, у його поезіях посилювався мажорний оптимістичний тон: «Хоч зламані списи, / Й подертий стяг, / Високо їх неси / В своїх думках!» («Хоч зламані списи...»). Не піддаватись зневірі, а вірити в перемогу україн-

ської національної ідеї закликали сучасників твори митця «Не трать надії!», «В побіду вір», «Не кидай плуга серед ниви», «Дума Повожатого» та ін. Шевченківський заповіт «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...» звучав у Б. Лепкого як обнадійливий поклик «Злій судьбі вперекір / Жий і вір». «Такий тон, сповнений віри у виборення незалежності, суверенної держави, не опускає поета і в його подальшій творчості, до кінця життя», — відзначає В. Лев [9, с. 171].

Найбільшим скарбом, який винесла українська нація з національно-визвольних змагань початку ХХ ст., була духовна суверенність. Хоч українська земля була «розірвана граничними стовпами», поет, хоч «України не знайшов на карті», питав себе: «може в душі її я віднайду»? І впевнено відповідав: «Вона там є / Єдина, неподільна, / Від Сяну срібнолетного по Дон, / Така розкішна, чиста, ясна, вільна, / Немов найкращий молодечий сон» («Вона там є»). Тим самим митець закликав українців від Сяну до Дону вірити у здійснення української соборницької ідеї в майбутньому.

Про значення Б. Лепкого як духовного провідника нації в трагічні роки бездержавності К. Трильовський писав у спогадах: «Бо ж нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим і притоптаним ворожою стопою, треба було доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого духа і розпалював до грани, котрий, хоч “сторощені списи, пощерблені мечі”, давав би нашому серцю і нашій душі — надію! І потреба нам герольда національного, котрий би і ту частину нашої молодіжи, що ходить, мов у півсні, а під час таких свят народних як 1 листопада встидається співати національного гімну, розбудив грімким голосом своєї могутньої сурми, заставив та заохотив до діла» [7, с. 113]

Митець став свідомо на службу потребам часу і своїм словом будив національні почуття в українському суспільстві, виховував справжніх українських патріотів. Як палкий співець українського національного культурно-державного відродження, Б. Лепкий присвятив свою поетичну творчість популяризації української соборницької ідеї серед найширшого загалу. Створені митцем образи Т. Шевченка та М. Шашкевича, гетьманів І. Мазепи та П. Калнишевського, княжих дружинників та славних козаків, чиї традиції продовжили Українські січові стрільці, стали для свідомих українців прикладом у праці на ниві українського відродження, в боротьбі за українську державність.

Список використаних джерел

1. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий — поет / Є.-Ю. Пеленський // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 13–32.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
3. Лепкий Б. Писання: в 2 т. / Б. Лепкий. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — 427 с.
4. Погребенник Ф. Богдан Лепкий / Ф. Погребенник. — К., 1993. — 64 с.
5. Цегельський Л. Богданови Лепкому в п'ятдесятлітні роковини його уродин / Л. Цегельський // Базар. — 1922. — Ч. 2. — С. 19–22.
6. Лист Б. Лепкого до К. Студинського // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362 (Студинський К. — академік), оп. 1, спр. 337.
7. Трильовський К. Богданові Лепкому — поздоров / К. Трильовський // Золота Липа. — С. 107–113.
8. Верниволя В. Богдан Лепкий (нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці) / [В. Сімович] // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — Т. 1. — С. I–XXXVII.
9. Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість / В. Лев. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — 399 с.
10. Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / за ред. В. Гнаткевича, ін. — Л., 1935. — С. 126–130.

Митрополит Андрей Шептицький у рецепції Богдана Лепкого

Світлій пам'яті Ігоря Герети присвячую

Митрополит Андрей Шептицький та Богдан Лепкий — визначні представники духовної еліти української нації. Кожен з них був християнином і українським патріотом водночас.

Владика Андрей та Богдан Лепкий — сучасники, тому закономірно, що їхні життєві дороги перетиналися. Обоє єднало греко-католицьке клерикальне оточення, глибока релігійність, повага до української тисячолітньої культури, бажання відродити українську соборну державу. Митрополит А. Шептицький свідомо обрав свій шлях священничого служіння Богові. Б. Лепкий народився у родині греко-католицького священника. Галицьке духовенство, у середовищі якого виховувався митець, створило атмосферу, насичену духом високої моралі, праці й служби на-

родові. Впродовж життя Б. Лепкий був тісно пов'язаний з клерикальним світом і ніколи з ним не поривав.

Твори письменника, в яких змальовано побут греко-католицьких священничих родин на Поділлі, стали своєрідною енциклопедією життя на приходстві. У цьому виявився пієтизм митця до традицій священничих родин, повага до духовного сану, усвідомлення ролі церкви у суспільно-політичному і культурно-просвітньому житті Східної Галичини.

Греко-католицька церква, очолена А. Шептицьким у 1901 р., брала активну участь у формуванні української державницької думки в першій половині ХХ ст. Сама постать Владики Андрея викликала щире захоплення серед тогочасного українського загалу. З великою повагою ставився до А. Шептицького й Б. Лепкий. На честь Митрополита митець написав низку високопатріотичних творів. Найвідоміший із них — «В храмі св. Юра», написаний з приводу арешту Архипастиря у Львові 19 вересня 1914 р. окупаційними російськими військами.

Проповідь Митрополита Андрея в обороні обездоленого українського народу, що стала причиною арешту, голосним відгомоном розійшлася по краю. Про неї говорила українська громада у Відні, серед якої перебував у 1914 р. Б. Лепкий. Саме в той час у митця зародився задум написати поему. Твір був уперше виголошений автором у старій ратуші Відня на урочистій академії українців на знак підтримки Митрополита, вивезеного зі Львова [1, с. 394]. Згодом вірш «В храмі св. Юра» було опубліковано на сторінках «Вістника Союзу визволення України» в 1915 р. у Ч. 23–24, поряд з текстом поміщено портрет А. Шептицького, автором якого був Б. Лепкий [2]. Як згадував Л. Лепкий, поема викликала велике враження серед громади [3, с. 212].

У творі митець питав самого Бога: «Хіба ж це гріх свій край любити, / Своім язиком говорити, / Йй що нам святе, не дасть на сміх, / Хіба ж це гріх...». Відповіді на ці питання чекав увесь український народ. Тоді посеред храму став «Владика наш Андрей». У його проповіді прозвучав заклик стояти за предківські ідеали, шанувати батьківську віру, що не дасть скоритись перед ворогом, вірити у воскресіння України: «Народе, вір, / Вір мому слову! / Тут серед божої святині / Слова, мов громи ясні, б'ють / В табор ворожий... / Колись над села, що палять, / Над попелища і могили / Здійметься ясний, сніжнокрилий / Дух правди й волі. Оживе, / І зацвіте й зазелениться, / Що нині кров'ю червониться, / Ген-ген по світі засливе / Насиллям знищена країна! / Воскресне, встане Україна! / Тільки не трайте, браття, віри...».

Твір був надзвичайно популярний серед української еміграції, оскільки не втратив своєї актуальності. Як стверджував Р. Завадович, релігійний концерт чи «імпреза для вшанування якоїсь визначної особи в нашій Церкві не обходиться» без декламації поеми Б. Лепкого «В храмі св. Юра» [4, с. 9].

Після звільнення Митрополита з неволі та його тріумфального повернення до Галичини у 1917 р. Б. Лепкий написав вірш «Як вертався додому з неволі». Сам автор згадував про генезу твору: «Привіт я написав на прохання вітального комітету у Львові. Комітет кликав мене, щоб я виголосив цей вірш на святочному концерті в честь Митрополита у Львові, та мені годі було покинути табір полонених у Вецлярі і їхати до Львова» [1, с. 394]. У вірші надію змученого війною народу на допомогу та опіку свого Архипастиря митець передав такими словами: «Наш Владика, гордість наша, / Наша слава, / Не пропав Він, не пропадає / Й наша справа!».

Ближче знайомство Б. Лепкого з Митрополитом А. Шептицьким відбулося у 30-х рр. XX ст., після появи друком історичної епопеї «Мазепа». Б. Лепкий надіслав Митрополитові один із перших примірників роману, за що Владика був сердечно вдячний [5, с. 2]. В архіві письменника збереглися листи Митрополита, де йдеться про його захоплення творами та великим талантом Б. Лепкого. Так, у листі від 7 березня 1930 р. Владика Андрей писав: «Високоповажний Пане Професоре!... Усі Ваші історичні повісті я читав — усе з великим заняттям. Гратуюю Вам тих знаменитих творів, які можна дати кожній дитині з тим передсвідченням, що лише найкращий вплив може мати. Мазепа Вашої Трильогії — може ідеалізований, очевидно, але є таким симпатичним героєм, що всім нам до серця припав і всіх учить високої ідеї патріотизму. Прийміть вислови найщирішої пошани. Відданий Андрей М.» [6, с. 387]. У листі від 15 квітня 1932 р. читаємо: «В часі довгомісячної моєї тяжкої недуги, з якої до недавня поволи двигаюся, я слухав із великою приємністю голосного читання Вашої трильогії, яку вже давно був перечитав. Вона мені дала тільки милих хвиль серед тяжких болів недуги й лишила таку опінію о Вашім великим таланті...» [6, с. 387].

Цитовані рядки з епістолярію — яскраве свідчення глибокої шани Митрополита Андрея до письменника. Підтвердження тому вітання Архипастиря з нагоди 60-ліття від дня народження Б. Лепкого, яке відзначали у Східній Галичині в листопаді 1932 р. Зі спогадів сучасників до-

відуємось про запрошення митця на розмову до Митрополита [5, с. 2]. Темою дружніх бесід було минуле, теперішнє і майбутнє України.

Гарною традицією стали віршовані вітання поета з нагоди вшанування Митрополита на владичому престолі. Так, на 30-ліття сходження А. Шептицького на престол глави УГКЦ Б. Лепкий написав оду, в якій склав поклін Владиці за його подвижницьку духовну й матеріальну опіку над українським народом. У творі до Архипастиря звернені такі слова: «...коли вже світ валився, / І все ішло бездушно в шкереберть, / Коли усякий злився і підлився, / Коли життю й добру грозила смерть, / Заглада цінностям культурним, / одичіння, — / Ти відкривав для нас шляхи уміння / І крилам нашим дав розгін / В добро майбутнє, — Честь Тобі, поклін!» У вірші Б. Лепкого з нагоди вшанування 35-ліття введення А. Шептицького на львівський престол Митрополита змальовано як людину, що: «Навчила нас ближнього любити / Й берегти Христові заповіти» («Хвала Митрополиту А. Шептицькому»).

Цей духовний зв'язок між А. Шептицьким та Б. Лепким тривав й поза цим світом. В українській газеті «Краківські вісті» від 27 липня 1941 р. у Ч. 30 громадськість сповіщали про смерть професора Ягеллонського університету, відомого українського письменника Б. Лепкого [7, с. 8]. У цьому ж числі було поміщено статтю під назвою «Хай живе Митрополит Андрей», у якій українська громада Кракова вітала Владику з нагоди 40-ліття на владичому престолі, святкові побажання складали: «Д-р Антін Горбачевський, Д-р Іван Зілінський, Д-р Володимир Кубійович, Д-р Богдан Лепкий, о. Дамян Лопатинський, Д-р Іван Раковський» [8, с. 4]. У цьому збігу обставин було щось символічне. Тут звучала віра і надія, що Митрополит А. Шептицький і надалі буде працювати для «добра, волі й слави нашого народу» [8, с. 4], й таким чином продовжить справу Б. Лепкого — щирого християнина і великого сина української землі.

Список використаних джерел

1. Лепкий Б. Писання: в 2 т. / Б. Лепкий. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — 427 с.
2. Кузеля З. Бібліографія писань Богдана Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 229–253.
3. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» / Л. Лепкий // Лепкий Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220.
4. Завадович Р. Пом'янім Богдана Лепкого / Р. Завадович // Церковний вісник. — 1981. — Ч. 14. — С. 9.
5. Ліщинський І. Релігійність Богдана

Лепкого (спогад) / І. Ліщинський // Нові дні. — 1946. — Ч. 29. — С. 2. 6. Листи Митрополита А. Шептицького до Б. Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 2. — С. 387. 7. «Повідомлення про смерть Богдана Лепкого, доктора, професора Ягеллонського університету, відомого поета і письменника» // Краківські вісті. — 1941. — Ч. 30. — С. 8. 8. «Хай живе Митрополит Андрей!» // Краківські вісті. — 1941. — Ч. 30. — С. 4.

Богдан Лепкий: на шляху до епопеї «Мазепа»

Світлій пам'яті Романа Смика присвячую

Національно-культурне відродження в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. викликало серед української інтелігенції жваве зацікавлення історією власного народу. Так, епоха гетьмана Івана Мазепи стала предметом наукових досліджень не тільки українських істориків, захоплення нею не минуло й українських митців слова та пензля. Богдан Лепкий не став винятком.

Польський дослідник М. Сивіцький, посилаючись на лист Б. Лепкого до І. Франка від 16 травня 1901 р., говорить про зародження в той час у молодого письменника ідеї відтворити образ І. Мазепи у власних творах [1, с. 150]. Щоб реалізувати цей задум, Б. Лепкий звернувся до історичних студій епохи Козаччини, які привели молодого дослідника до співпраці з українським істориком В. Липинським, що жив у Кракові в 1903–1912 рр. Саме з того часу походить глибоке зацікавлення добою великих гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, виникає бажання гуртувати державотворчий елемент. Як писав З. Кузеля, «над обома тими українцями-самостійниками як засвітове мemento лунали Шевченкові слова: “Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали!” — і цей могутній голос з-поза гробу заглушував гамір політично-партійних програм» [2, с. 46].

Знахідки В. Липинського в архівах та музеях Кракова, Варшави, Львова, Києва, а згодом і його історичні праці стали одним із перших джерел до вивчення Б. Лепким епохи гетьмана І. Мазепи. Відтоді у книгозбірні

митця почесне місце зайняли «Історія Русів», праці М. Грушевського, П. Куліша, Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, І. Срезневського, студії польських, німецьких, французьких істориків.

Палке захоплення молодого письменника українською історією, його глибоке знання предмету зацікавило відомого громадського діяча В. Доманицького, котрий у 1909 р. залучив Б. Лепкого разом із В. Липинським, О. Куриласом, Г. Хоткевичем та ін. патріотами до роботи над другим виданням «Історії України-Русі» М. Аркаса, книги, яку «писав батько для сина, щоб навчити його минувшини рідного народу і розпалити в нім любов до рідної землі і до її долі» [3, с. XIV].

Подвижницька діяльність Б. Лепкого у справі видання «Історії...» М. Аркаса заслуговує на окрему ґрунтовну наукову студію, ми ж зупинимось на взаєминах Б. Лепкого з мистцем Осипом Куриласом. Останній разом з краківськими художниками Т. Ліпінським, Я. Струханчуком, Т. Романчуком підготував до нового видання сто малюнків. Зокрема, О. Курилас був автором п'яти з восьми портретів «найбільших українських мужів»: І. Мазепи, Б. Хмельницького, П. Сагайдачного, Т. Шевченка, І. Котляревського. Їх зображення викликали у Б. Лепкого такі слова щирого захоплення: «У д. Куриласа був я кілька разів та обговорював з ним деякі зміни в портретах. Тепер вони всі п'ять готові до друку. Мені здається, що не красні, а прямо прекрасні — величаві. Такого Хмельницького досі у нас не було. І Сагайдачний теж нічого, і батько Тарас, усі. Котляревський стоїть Вам як живий. Держить в руках “Енеїду”, поважний, задуманий. Мазепа змальований на основі всіх дотеперішніх портретів, бо всі вони мають дещо схожого. Але зробив його д. Курилас молодим, гарним, елегантним, так, як традиція нам передала. Мені вельми подобився. Думаю, що тих п'ять портретів можна б віддати до репродукції... Мабуть сам Аркас не сподівався таких малюнків. З них, коби тільки рами, можна б осібну виставку зробити. Велика шкода, що д. Курилас немає ані одягів, ані збрुї, ані моделей — бо з нього мали б ми справжнього історичного маляра. Сей чоловік має техніку легку, справну, симпатичну і велике почуття стилю...» [4]. Так міг написати лише мистець про мистця.

З листування Б. Лепкого з В. Доманицьким, О. Барвінським, Я. Весоловським, що датоване 1909 р., вимальовується непроста, інколи драматична, картина роботи над новими ілюстраціями. Впродовж року Богдан Лепкий був не тільки посередником між краківським художником,

редактором В. Доманицьким, що лікувався від смертельної недуги в Закопаному, та «клішарнею Яблонського» у Кракові, а й відіграв вагому роль як порадник у роботі маляра над портретами, як популяризатор мистецької спадщини О. Куриласа. Йдеться про участь Б. Лепкого у відкритті портрета І. Мазепи для українського загалу. Робота над останнім співпала у часі з 200-літтям виступу гетьмана проти Росії, що широко відзначалося національно свідомою громадськістю в Галичині у 1909 р.

Саме Б. Лепкий був сподвижником ідеї видання портрета І. Мазепи в репродукціях. З цього приводу він писав у листі до В. Доманицького від 22 березня 1909 р.: «А з Мазепою таке. Чи Ви думаєте видати його у великім форматі, чи позволите, щоб хто другий видав? Бо час іде! Відпишіть скоро» [5]. А вже через місяць Б. Лепкий повідомив редактора про фінансування згаданого проекту видавцем Є. Голубінкою у розмірі 1000 австрійських крон. Трибарвна кліша портрета Мазепи, виготовлена Яблонським у Кракові, за словами письменника, «Випала знаменито! Дуже багато значить коректа, котру робив сам артист! Ми всі т. є. Голубінка, Курилас і я (Б. Лепкий. — Н. Б.) дуже вдоволені репродукцією...» [6].

Портрет гетьмана І. Мазепи роботи О. Куриласа у 1909 р. був тиражований Є. Голубінкою окремим виданням, також він ілюстрував дослідження В. Будзиновського «Гетьман Мазепа», видане «Просвітою» в друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в червні 1909 р. (наклад 20000 прим.) [7, с. 112]. Портрет гетьмана І. Мазепи, безперечно, належав до найкращих ілюстрацій, вміщених у другому виданні «Історії України-Русі» М. Аркаса, що вийшло друком у Кракові в 1912 р. [3, с. 289].

Коли питання друку портрета І. Мазепи були погоджені, Б. Лепкий у листах до українських видавців та культурно-просвітніх інституцій популяризував видання серед українського загалу. Епістолярій письменника у значній мірі віддзеркалює ситуацію, в якій знаходились українські мистці пера та пензля, характеризує суспільне життя в Галичині на початку ХХ ст. У цьому контексті варто навести більшу цитату з листа Б. Лепкого від 28.V.1909 р. до відомого українського громадсько-культурного та політичного діяча О. Барвінського, де поміщено надзвичайно майстерний детальний опис портрета І. Мазепи, котрий можна вважати своєрідним начерком майбутньої прозової епопеї про гетьмана, що постанала з-під пера митця у 20-х рр.:

«Високоповажний і Ласкавий Пане Раднику. Добродію!

Висилаю Вам портрет Мазепи, виданий п. Голубінкою. Може “Руслан” (часопис. — Н. Б.) згадає кілька слів про нього.

Безперечно, дуже гарною пам’яткою Мазепинського ювілею, який у нас отсе починають святкувати, буде портрет гетьмана Мазепи, що якраз вийшов з друку й продається в книгарні тов. імени Шевченка, Ринок, 10, Львів.

Єсть се образ доволі великий (55 і 38 см), а викінчений так, як досі ні одна наша репродукція. Коштує 2 корони. Гетьман представлений в синім, багато гаптованім жупані і в киреї, підбитій соболями. На голові соболева шапка з червоним верхом. При боці шабля з багато прикрашеною рукояткою. Борода зголена, над губами малий, темний вус. Чоло високе, пооране гадками, ніс прямий, злегка скаблучений, око бистре, пронизливе, що тягне до себе якоюсь непереможною силою. На устах згїрдливий усміх, якби хотів ворогам своїм сказати: “за скоро гострите на мене зуби, за скоро. Підождіть! Спрібуємся!”

Портрет Мазепи, що продається, викликав думки на тему нашої сумної минувшини, котра була б може багато веселіша, коли б не ми самі, коли б не всіякі Пушкарі, Цицюри, Кочубеї та тільки інших, може і хоробрих, і ненайгірших людей, але засліплених егоїзмом, жадобю власного добра і значіння, затуманених хитрощами московськими, або принаджених, як птах до сонця, царськими дарунками. Вони то лягли колодками непрохідними в тім поході, який з напругом сил вели наші Виговські, Богуни, Мазепи, а на якого прапорі була виписана “Самостійна Україна”. Нехай же увійде по 200 літах видимий пригад великого гетьмана під наші рідні стріхи і най будить у нас гадки та ідеї, яких він перевести не вспів, а які час, ворожа хитрість, а наша сліпота так нерозумно приспали...» [8, арк. 55–56].

Цитовані рядки свідчать про сформованість національно-патріотичного світогляду Б. Лепкого на початку ХХ ст., вони є незаперечним доказом його соборницьких переконань у той час, коли більшість сучасників письменника не визначилась у питанні щодо майбутнього України. У листі Б. Лепкий чітко заявив про свою політичну позицію: Україна повинна стати знову самостійною європейською державою, якою хотів її бачити ще на початку ХVІІІ ст. І. Мазепа, «великий» гетьман, вождь нації, борець за соборність. Звичайно, тоді це було щире звіряння своїх думок та прагнень старшому товаришеві, та незабаром Б. Лепкий проголосить ці ідеї як поет, прозаїк, вчений, промовець, публіцист серед широкого загалу.

З проханням оголосити в галицькому щоденнику «Діло» про появу у продажі репродукцій портрета І. Мазепи звернувся Б. Лепкий і до свого приятеля, редактора часопису Я. Весоловського. На адресу самої роботи та її автора письменник, як опікун артиста, щиро писав: «Курилас завдав собі багато праці, перестудював всілякі портрети Мазепи, вибрав з них те, що вони мали спільного, доповнив студіями історичними і власною артистичною уявою, і викликав перед нами постать великого гетьмана, котрий з-за гробу повинен заговорити до нас як живий. Буде се дуже гарна пам'ятка сьогорічного ювілею, тому не повинно бути хати, де б не появилася портрет Мазепи!» [9, арк. 12].

Бажання Б. Лепкого було здійснене. Як стверджував сучасник, портрети гетьмана І. Мазепи були надзвичайно популярні. Їх можна було побачити (в репродукціях) майже в кожній українській хаті [10, с. 35].

Безперечно, портрет І. Мазепи відіграв надзвичайно важливу роль у формуванні національної свідомості українського суспільства, що знало сильного впливу москофільських ідей. Багатогранна діяльність Б. Лепкого у справі видання малярської роботи О. Куриласа була яскравим свідченням подвижницької праці діяча у справі виховання молодого покоління патріотів-соборників, мазепинців.

Варто згадати, що пензлем Б. Лепкого належала копія портрета І. Мазепи роботи О. Куриласа, виготовлена письменником для церкви в с. Жовчеві біля Рогатина, де містилася парохія о. П. Смика, батька відомого українського мецената Р. Смика [11, с. 7]. Сам оригінал художник подарував Б. Лепкому на згадку про співпрацю [12, с. 37]. Без сумніву, О. Курилас переслідував й іншу мету — прагнув своєю малярською роботою підштовхнути письменника до створення ним постаті гетьмана «на папері». Б. Лепкий згодом згадував, що саме студії у 1909 р. над портретом Мазепи породили бажання створити образ вождя нації у власних творах [13, с. 5]. Ця ідея знайшла своє майстерне словесне втілення і в поетичному «мазепинському циклі», і в першій українській героїчній драмі «Мотря», й повністю реалізувала себе в монументальній історичній прозовій епопеї «Мазепа», що стала підсумком думок митця як соборника та громадянина.

Нині портрет гетьмана І. Мазепи, написаний О. Куриласом, зберігається в Чикаго (США) у малярській колекції пок. Романа Смика, що перейшла у спадок до родини мецената.

Таким чином, співпраця Богдана Лепкого та Осипа Куриласа становить одну з цінних сторінок в історії українського національного відродження.

дження, оскільки обумовила появу низки високовартісних мистецьких творів, зокрема історичної епопеї «Мазепа». Творчість митців, що постала як результат безпосереднього взаємовпливу обох небуденних талантів, стала потужним джерелом у формуванні української національної ідеї.

Список використаних джерел

1. Сивіцький М. Білі плями і міцностійкий трафарет / М. Сивіцький // Вітчизна. — 1989. — № 2. — С. 147–150.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 9–89.
3. Аркас М. Історія України-Русі з малюнками. — 2-е вид. — Краків, 1912. — 424 с.
4. Лист Б. Лепкого до В. Доманицького (1909) // ВР ІЛК. — Ф. 47 (Доманицький В.)/406.
5. Лист Б. Лепкого до В. Доманицького (22.IV.1909) // ВР ІЛК. — Ф. 47/402.
6. Лист Б. Лепкого до В. Доманицького (20.V.1909) // ВР ІЛК. — Ф. 47/403.
7. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): бібліограф. покажч. — К., 1996. — 248 с.
8. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського (28.V.1909 р.) // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські). Барв. 1656/п.10.
9. Лист Б. Лепкого до Я. Весоловського (1909) // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 381 (Весоловський Я.), оп.1, спр. 43.
10. Кейван І. Нариси з історії української культури. — Кн. 3: Українське образотворче мистецтво / І. Кейван. — Едмонтон, 1984. — 312 с.
11. Смик Р. «Я радію його поверненню» / Р. Смик // Свобода. — 1992. — 30 червня. — С. 7.
12. Горняткевич Д. Богдан Лепкий як маляр / Д. Горняткевич // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків, Л., 1943. — С. 33–37.
13. Безушко В. З розмови з Богданом Лепким, автором «Мазеви» / В. Безушко // Діло. — 1930. — Ч. 6. — С. 5.

Історична епопея Богдана Лепкого «Мазепа»: історико-культурологічний аспект

На початку ХХ ст. художня література стала головним проявом українського культурно-державного відродження, оскільки мала вирішальний вплив на розвиток національної ідентичності та мистецьке виховання українського громадянства. М. Кутутиак писав: «свідомість народу формувалася і збагачувалася творчістю письменників старшого та молодшого покоління: І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша,

Ю. Федьковича, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, М. Старицького, І. Франка, Лесі Українки, Н. Кобринської, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Б. Лепкого, П. Карманського та багатьох ін.» [1, с. 86].

Богдан Лепкий, на наш погляд, як жодний інший із українських письменників вплинув на формування національної свідомості українського народу й, разом із тим, української духовності. З цього погляду його історична проза, насамперед роман «Мазепа», як предмет дослідження, має першорядне значення для окреслення місця митця в тогочасному літературному процесі. Саме завдяки пенталогії («Мотря» (I, II, 1926), «Не вбивай» (III, 1926), «Батурин» (IV, 1927), «Полтава» (V, VI, 1928–29), «3-під Полтави до Бендер» (VII, 1955)) про гетьмана Івана Мазепу, будівничого української держави, Б. Лепкий став одним із найвидатніших та найпопулярніших українських письменників ХХ ст., «одним із провідних ідеологів українства, названого ворогами України, як мазепинство» [2, с. 15].

Звернення Б. Лепкого у 20-х рр. до написання великого прозового твору було не випадковим. Розповідаючи про минуле, письменник аналізував причини поразки національно-визвольних змагань українців на початку ХХ ст. [3, с. 113–115; 4, с. 206–207]. За словами М. Рудницького, «Мазепа» Б. Лепкого «мав відповісти загальнонаціональній потребі після національної катастрофи: бачити перед собою якнайбільше зразків патріотизму, героїства, самопожертви, прикладів державного будівництва» [5, с. 30]. Твір митця мав задовольнити нестачу «виховної лектури для народу, що саме вела б його на шлях державотворчого думання», — писав В. Лев [6, с. 68], наголосивши на тому, що Б. Лепкий усвідомлював історичний твір як засіб виховання у загалу національної свідомості, патріотичних почуттів, гордості за героїчне минуле свого народу.

Водночас Б. Лепкий як український письменник і патріот мав чітку мету — дати українському читачеві історичний твір, котрий міг би протистояти тоді надзвичайно популярним історичним романам польського письменника Г. Сенкевича, що «спричинилися до вироблення у польських головах уявлення про українців як бунтівних варварів» [7, с. 424–425]. Пишучи «Мазепу», Б. Лепкий усвідомлював, що читачі порівнюватимуть його працю з творами Г. Сенкевича та інших авторів, тому його виклад вітчизняної історії був своєрідною відповіддю на публікації, в яких відверто фальсифікували історію України.

Епопея про Мазепу стала підсумком багаторічних дослідів письменника над історією доби Козаччини. Простудіювавши праці «Історія Ру-

сів», «Історія України-Руси» М. Грушевського, «История Малой России» Д. Бантиш-Каменського, «История украинского народа» О. Єфименкової, проаналізувавши доробок В. Липинського, М. Костомарова, П. Куліша, І. Срезневського й інших учених, у тому числі польських та німецьких істориків [8, с. 148–150], Б. Лепкий, не відходячи від історичної правди, змалював трагічні події початку XVIII ст. в історії України — останні роки гетьманування І. Мазепи, його виступ із метою вибороти державну самостійність України від царської Росії і трагічну поразку в цій боротьбі.

Богдан Лепкий, відійшовши від усталеної в західноєвропейській літературі традиції зображувати І. Мазепу як романтичного героя-коханця [9, с. 41–49], вперше в українській літературі від XVII ст. створив образ І. Мазепи — великого гетьмана, визначного українського державного діяча, досвідченого політика, дипломата, опікуна церкви, мецената освіти, науки та культури. Та, насамперед, Б. Лепкий показав Мазепу як вождя української нації та борця за її незалежність, тим самим зламавши прийнятий офіційною російською монархічною історіографією стереотип гетьмана Мазепи як «зрадника» та «запроданця» [10, с. 44–45].

Узагальнивши «на сторінках свого роману все, що було найпрогресивнішого в історії української суспільної думки (ідеї М. Драгоманова, І. Франка, В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського та ін.)» [11, с. 14], Б. Лепкий вивів у «Мазепі» власну концепцію української держави. Твір митця містив вияв сучасних настроїв генерації, яку він представляв. У час написання перших частин епопеї Б. Лепкий жив у Німеччині, де тісно спілкувався з представниками гетьманського руху, зокрема з колишнім гетьманом П. Скоропадським [4, с. 208–209]. Останній «пильно стежив за народженням “Мазепи”, захоплювався твором, його ідеєю, високо цинив автора» [12, с. 7]. Тоді ж письменник працював у часописі «Літопис політики, письменства і мистецтва», редагованому С. Томашівським, відомим істориком, представником державницької школи в українській історіографії, праці якого, поряд зі студіями ідеолога монархічного руху В. Липинського, справили значний вплив на суспільно-політичні погляди автора «Мазепи». Не менш цінними були дослідження історика І. Борщака про добу Мазепи, які друкувались у 30-х рр. на сторінках «Літопису» [13].

Письменник подав свою історіософську концепцію через слова й думки персонажів (Івана Мазепи, Мотрі Кочубеївни, Івана Чуйкевича, Андрія Войнаровського, Пилипа Орлика, старого козака та ін.), але

від цього вона не втратила виразності. «Центральний образ роману, гетьман Мазепа, є уособлення по суті державотворчих поглядів самого Б. Лепкого — Філософа й Гуманіста, втіленням його високої громадської позиції», — наголошує В. Соколова [11, с. 10]. Безперечно, в образі Мазеви постав сам Б. Лепкий, безкомпромісний захисник ідеї вільної соборної незалежної України та благородна, високо культурна, глибоко релігійна людина.

Тетяна Литвиненко зазначає, що «в історіософській концепції Лепкого існують два взаємопов'язані рівні — загальнолюдський і національний; її ключовим поняттям є “держава”, “нація”, “народ”, “правитель” (для України “гетьман”), “ідея”, “доля” та ін.» [14, с. 229–230]. Письменник осмислює поняття «української держави», яка неодмінно повинна бути вільною, політично й економічно незалежною. Творцями державної долі, на думку автора «Мазеви», є правитель, сам народ і Бог. Гетьман, наголошує Б. Лепкий, повинен бути досвідченим політиком, дипломатом, мудрим і високоморальним у взаєминах з власним народом. У той же час, народ мусить «слухати свого керманича, любити його й мати згоду між собою», сильний народ — це той, що «одностайно зі своїм правителем з власної волі, а не зі страху», здатен боронити власну державу, свою свободу, особливо ж це стосується України, яку «Господь поставив на порозі з Азією в Європу, поклав, як залізо між молот і ковало...». Саме Бог, підкреслює митець, є одним із творців державної долі України; за гріхи народу (відсутність єдності, зрада, слабкість віри та любові до своєї землі. — Н. Б.) в України й така трагічна історія. Через самовдосконалення кожної одиниці спільноти лежить шлях до «ліпшої долі» — державної незалежності [14, с. 230–233].

Упродовж усіх томів епопеї домінує політична проблема — намір І. Мазеви визволити Україну з-під непосильного ярма Росії. На думку М. Здзеховського, «Мазепа» Б. Лепкого є твором людини, вільної від почуття приналежності до східнослов'янських племен, а отже до традицій царської імперії [15, с. 202]. Першим кроком, необхідним до усамостійнення України, за Лепким, було духовне визволення українців, тобто усвідомлення ними того факту, що Росія і Україна («Москва» і «Київ» — у Б. Лепкого) — це два світи, два інші світогляди, дві культури, котрі «важко звести до купи, як важко помирить воду з вогнем» [16, с. 327].

Ці світи так взаємно протилежні, як постаті Петра I та І. Мазеви. Для Б. Лепкого московський цар — втілення східного варварства. «Петро, —

читаємо у “Мотрі”, — лише вдає європейця, але в душі він азіат, орієнтальний деспот» [17, с. 38], що силою насаджував реформи у власній державі й тому так ненавидів волелюбний дух української нації, на кістках кращих представників якої прагнув збудувати власну імперію. Тоді як український гетьман — уособлення освіченого європейця-гуманіста, естета, захисника культури, освіти і науки, які, за Лепким, слід плекати на рідному ґрунті, як необхідну передумову державної самостійності. Б. Лепкий показав Мазепу як представника західноєвропейської формації, котрий розуміє, що культура — це любов до людини, повага її гідності, праця для її добра і щастя.

Та, насамперед, Мазепа у Б. Лепкого — це визначний державний діяч, вождь української нації, у роздумах якого домінує турбота про сучасне та майбутнє України. І. Мазепа проголосив кредо українця-соборника і громадянина такими полум'яними словами: «Жити не для себе, а для України» [17, с. 434], які стали девізом для неодного покоління українських патріотів.

Зі сторінок роману устами Мазепа Б. Лепкий означив мету національно-визвольних змагань українського народу, актуальну як для XVII–XVIII, так і для XX ст.: «Ти московський цар, а я український гетьман. Ти будуєш нову царську державу на кістках сотні поневолених народів, я рішивсь будувати свою, незалежну від деспотії твоєї. Я зрадив тебе, бо не хотів зрадити власної ідеї. А хоч би мені й не довелося в бою з тобою отстоятися, хоч би й прийшлося зложити свою голову стару і стурбовану, так останеться Мазепина ідея. Вона житиме під попелом і кістками, поки грядучі покоління не відгребуть її, не піднімуть високо на свій прапор і не заткнуть його біля престолу вільної та незалежної від московських царів Української держави» [16, с. 299]. Бажання визволити Україну з-під гніту Петра I — це не прояв особистих амбіцій гетьмана І. Мазепа, а історична необхідність, — стверджував митець своїм твором.

Богдан Лепкий дав глибокий аналіз почуттів головного героя у найтяжчі хвилини його життя, коли необхідно було забути, що ти людина, а стати лише вождем, для якого благо України та добро української нації є першочерговими цінностями, заради яких варто віддати і власне життя. Незважаючи на трагічність історичних подій, твір Б. Лепкого позбавлений песимістичних тонів, тому що залишились послідовники Мазепиної справи, котрі, усвідомлюючи істину «жертвою одиниць росте гуртове діло» [17, с. 440], готові йти на будь-яку жертву «ради державної ідеї» [17, с. 334].

В українській традиції «мазепинство» означало боротьбу з царською тиранією Москви. Ідея І. Мазепи не зійшла з політичної арени, а залишилась у свідомості українців ще довго після смерті І. Мазепи. Про це свідчила пенталогія Б. Лепкого «Мазепа», яка вийшла у міжвоєнний період і була відгуком на події в історії України ХХ ст. Описуючи героїчне минуле народу на сторінках епопеї, Б. Лепкий намагався донести до читача основний зміст української національної ідеї, мав на меті розбудити національну і самостійницько-державну свідомість у молодого українського покоління, тим самим митець продовжив справу гетьмана І. Мазепи виховувати державотворчий елемент — національну еліту, як необхідну передумову майбутньої незалежної держави.

Український читач прийняв роман «Мазепа» із захопленням. На адресу письменника прийшли схвальні відгуки визначних українських державних та культурних діячів того часу — Митрополита УГКЦ А. Шептицького, президента УНР в екзилі А. Лівичького, директора «Української Бібліотеки ім. С. Петлюри» в Парижі В. Прокоповича та ін. [6, с. 221]. Зокрема А. Шептицький, наголошуючи на національно-виховній цінності «Мазепи», писав: «Усі Ваші історичні повісти я читав — усе з великим заняттям. Гратулюю Вам тих знаменитих творів, які можна дати кожній дитині з тим пересвідченням, що лише найкращий вплив може мати. Мазепа Вашої Трилогії — може ідеалізований, але так симпатичний герой, що всім нам до серця припав і всіх учить високої ідеї патріотизму» [18, с. 387].

Ідейний зміст «Мазепи» зрозумів і належно оцінив широкий загал. Як відзначив М. Голубець, відомий журналіст того часу, «громадянство зачитувалось “Полтавою” та “Мотрею”» [19, с. 12]. П. Лисяк у своїй статті «Богдан Лепкий як громадянин» писав: «І наш загал гаряче на ці почини відгукнувся. Книжки історичного змісту стали в нас найбільш почитною лектурою. Фактом є, що нерідко можна було стрінати сільських хлопців і дівчат на вигоні за товаром при лектурі “Мотрі”, “Батурина”, “Полтави”, “Вадима” та “Сотниківни”» [20, с. 44]. Брат письменника Л. Лепкий з цього приводу згадував: «Трилогія була призначена для масового читача. Кожний міг побачити після її появи, як зачитувались нею села, як по читальняних бібліотеках стирался на терміття папір тих декількох примірників книжки» [4, с. 207]. А ось спогади студентки професора Лепкого, О. Яворської-Копач: «А ми вся молодь, як зачитувались трилогією “Мазепа”! З неї пізнавали історію, полюбили гетьмана Мазепу» [21, с. 2].

У цьому контексті постає питання, як епопея про гетьмана-державника була прийнята тогочасною літературною критикою. Вихід роману привернув увагу кращих її представників. Зокрема М. Рудницький та Є.-Ю. Пеленський, відзначивши деяку розтягненість оповіді, перенасиченість монологами та ліричними відступами, наголосили на ролі твору Б. Лепкого у формуванні національно свідомого українця. Так, Є.-Ю. Пеленський писав: «Все ж навіть найсуворіший критик не може відмовити Мазепі літературної стійкості, а ще більше великої виховної вартості» [22, с. 21]. Бажання автора «Мазепи» підбадьорити читача «у патріотичному дусі» підкреслив М. Рудницький [5, с. 31]. Перу В. Ратища належить така характеристика націотвірної ролі доробку Б. Лепкого: «Отими творами добуває собі автор не тільки славу митця, але й заслужене становище улюбленого вчителя молодого покоління та духовного провідника всього українського громадянства» [23, с. 78].

На східній «радянській» Україні проголошена Б. Лепким соборницька ідея була сприйнята як прояв войовничого націоналізму. В. Державин у своїй статті «Історична белетристика Богдана Лепкого» на сторінках харківської «Критики» про «Мазепу» Б. Лепкого писав: «це суцільний історичний фальш, добірна колекція ундо-фашистських концепцій і ідейок, невдало замаскованих подобою об'єктивного історизму. З-за цього “історизму” виринає обличчя класового ворога — західноукраїнського фашиста, який на втіху собі хоч уявно, в історичній давнині конструює те, що безсилий він створити реально» [24, с. 48]. Стаття рецензента стала приводом для повної заборони імені відомого українського письменника та його творів у Радянській Україні на десятки років.

Таким чином, патріотичний почин письменника був гаряче підтриманий прогресивною частиною українського суспільства, що підтвердило актуальність поставлених Б. Лепким проблем. Автор «Мазепи» став одним із найпопулярніших українських письменників у Галичині: його історичні твори стали справжніми бестселерами — виходили тисячними тиражами, щоб задовольнити постійно зростаючий читацький попит, а згодом «Мотря» з'явилась у перекладах чеською та польською мовами [25, с. 47, 77]. Популяризації твору сприяли й виступи самого Б. Лепкого перед українською громадськістю. Зі спогадів сучасників довідуємось про «надзвичайну атмосферу», що панувала серед слухачів у момент «високо артистичного читання» автором уривків із роману «Мазепа» [26, с. 52; 27, с. 4].

«Прихильно прийняту українським суспільством тетралогію “Мазепа” використали Григор Лужницький і Лев Лісевич, для опрацювання для сцени драм “Мотря” (5 дій) і “Батурин” (1936). Їх грали з успіхом на сценах драматичних театрів у Галичині» [6, с. 224]. З листа О. Кривіцької, акторки театру І. Тобілевича, дізнаємося, з яким ентузіазмом готувався їхній колектив до постановки «Мотрі», «скільки пережив він радісно-зворушливих хвилин, коли по кожній виставі її безпосередній, до наївності щирий селянин дякував своєму театрові за побачення хоч на сцені свого гетьмана, своїх полковників, своїх, може на час приспаних, але завжди живих мрій» [28, с. 70].

Фундаментальна епопея Б. Лепкого, поява якої збіглася у часі з широким відзначенням у 1932 р. українцями в Галичині та за кордоном 300-ліття від дня народження гетьмана І. Мазепи, спричинилася найбільше до популяризації серед широкого загалу постаті І. Мазепи та державницьких ідей великого гетьмана. Таким чином, Богдан Лепкий, як автор «Мазепи», став одним із провідних ідеологів української нації у першій половині XX сторіччя. Яскравим підтвердженням тому стала відзнака уряду Української Народної Республіки в екзилі — «перехідний перстень Мазепи», — яким митець був нагороджений у 1932 р. з нагоди 60-річчя. При його врученні Р. Смаль-Стоцький проголосив: «Українська Армія на еміграції уфундувала мандрівний перстень ім. Івана Мазепи, викутий з московської зброї, добутої під Києвом. Цей перстень подаровано Лепкому з тим, що переходити він буде на тих українських творців, що так, як Ювілят, прислужаться найбільше здійсненню Незалежної України — ідеї Гетьмана Мазепи» [12, с. 7].

Таким чином, діяльність Б. Лепкого як письменника, автора «Мазепи», була спрямована на утвердження української національної ідеї у свідомості кожного українця, у якому Б. Лепкий хотів, насамперед, бачити патріота-соборника, гордого тисячолітніми набутками української культури та готового боротися за державну самостійність. У той же час, безкомпромісна ідея вільної незалежної соборної держави тісно переплетена з іншою провідною думкою твору митця — ідеєю людинолюбства. Завдяки цьому історична епопея Б. Лепкого «Мазепа» стала феноменом національного відродження XX ст., яскравим прикладом дальшого злету української культури, національної духовності, і в цьому її непроминаюча вартість для нащадків.

Список використаних джерел

1. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) / М. Кугутяк. — Ів.-Ф., 1993. — 199 с.
2. Сторіччя Богдана Лепкого // Екран. — 1973. — Ч. 67–68.
3. Лиса Н. Богдан Лепкий і Україна / Н. Лиса // Україна на шляху до незалежності і демократії: зб. праць іст. ф-ту ТДІП. — Т., 1996. — С. 113–115.
4. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» / Л. Лепкий // Лепкий Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220.
5. Рудницький М. Богдан Лепкий / М. Рудницький // Слово і час. — 1992. — № 11. — С. 28–31.
6. Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість / В. Лев. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — 399 с.
7. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. — К., 1994. — Т. 1. — 483 с.
8. Сивіцький М. Білі плями і міцностійкий трафарет / М. Сивіцький // Вітчизна. — 1989. — № 2. — С. 147–150.
9. Maslanka J. Postać Mazepę w literaturze i sztuce europejskiej / J. Maslanka // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — Т. I–II., 1992–1993. — Kraków, 1993. — С. 41–49.
10. Погребенник Ф. Богдан Лепкий / Ф. Погребенник. — К., 1993. — 64 с.
11. Погребенник Ф. Визначний письменник-просвітянин / Ф. Погребенник // Слово «Просвіти». — 1997. — Листопад. — С. 11.
12. Гарасевич Г. Богдан Лепкий / Г. Гарасевич // Овид. — 1974. — Ч. 3. — С. 5–9.
13. Борщак І. Гетьман І. Мазепа / І. Борщак // Літопис. — 1923–1924.
14. Литвиненко Т. Нерозкрита грань великого таланту. (Деякі аспекти історіософської концепції пенталогії Б. Лепкого «Мазепа») / Т. Литвиненко // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст.: матеріали Всеукр.наук. конф. — Т. 1998. — С. 228–233.
15. Zdziechowski M. Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Lepkiego // Widmo przyszłości. Szkice historyczno-publicystyczne / M. Zdziechowski. — Wilno, 1939. — S. 201–208.
16. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин: іст. повісті / Б. Лепкий. — К., 1992. — 534 с.
17. Лепкий Б. Мотря: іст. повість / Б. Лепкий. — К., 1992. — 464 с.
18. Листи Митрополита А. Шептицького до Б. Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго; Україна, 1996. — Кн. 2. — С. 387.
19. Голубець М. Життєвий шлях Б. Лепкого / М. Голубець // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 8–12.
20. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Там само. — С. 42–46.
21. Яворська-Копач О. Незабутня постать / О. Яворська-Копач // Новий шлях. — 1986. — Ч. 28–29. — С. 2.
22. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий — поет / Є.-Ю. Пеленський // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — С. 13–32.
23. Ратич В. Сфери творчості Богдана Лепкого / В. Ратич // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 66–80.
24. Державин В. Історична белетристика Б. Лепкого / В. Державин // Критика. — 1930. — Кн. 5. — С. 27–48.
25. Бібліографія // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — С. 47–77.
26. Остап'юк Б. Богдан Лепкий в Тернополі в 1929 р. / Б. Остап'юк // Тернопіль. — 1991. — № 4. — С. 52.
27. Спомин про автора «Журавлів» // Русалка Дністрова. — 1997. — Січень. — С. 4.
28. Листи до Богдана Лепкого / видав Р. Смик. — Чикаго, 1996. — 78 с.

Повість Богдана Лепкого «Сотниківна» та її інсценізації: історико-культурологічний аспект

Романові, моєму синові, присвячую

Значна увага дослідників приділена історичній епопеї Богдана Лепкого «Мазепа», про що свідчать студії Т. Литвиненко [1], Н. Лупак [2] та ін. Поза колом наукових зацікавлень лепкознавців залишилась повість «Сотниківна». Мета дослідження — проаналізувати історико-культурологічний аспект повісті Б. Лепкого «Сотниківна» та її інсценізацій.

В історичних творах Богдана Лепкого відображено погляд митця на складні українсько-польсько-російські взаємини в добу Козаччини. У повістях «Сотниківна» та «Крутіж» письменник звернувся до доби українського гетьмана І. Виговського, постать якого неоднозначно охарактеризована в зарубіжній історіографії через соборницькі переконання цього очільника.

Серед творів згаданого циклу належним чином досі не поцінована повість «Сотниківна», що вперше вийшла в 1927 р. накладом львівського видавництва «Червона калина» в друкарні отців Василіян у Жовкві на Львівщині. Перший наклад книжки було швидко розкуплено, тому автор звернувся з пропозицією про перевидання твору до дирекції видавництва «Просвіти» у Львові, котра окреслювала собі за мету виховання молодого покоління в українському патріотичному дусі. У листі Б. Лепкого від 16 січня 1931 р. читаємо: «Маю на гадці друге видання “Сотниківної”, якої перше видання розійшлося так скоро, як ні одна наша белетристична книжка. Я пропонував “Просвіті” нове видання [...] “Ялинка” (йдеться про збірку творів Б. Лепкого “Під ялинку” (1930). — Н. Б.) видана гарно, і можна сподіватися, що гарно вийшла би й “Сотниківна”. Я її справив би і змінив дещо. Гадаю, що гарні ілюстрації зробив би д-р Іванець» [3, с. 429–430].

Керівництво «Просвіти» підтримало ідею письменника про передрук повісті, і друге видання її вийшло накладом Товариства у друкарні Видавничої спілки «Діло» в 1931 р. Слід зазначити, що Б. Лепкий не лише вніс окремі виправлення щодо правопису слів у тексті твору, а й опікувався виданням упродовж усього видавничого процесу. Так, у листах до

директора видавництва автор не раз просив, «щоб були ласкаві подбати о гарне видання книжки»; це стосувалось і паперу, і друкарського шрифту, і коректи, й ілюстрацій. Зокрема, начерки останніх художник І. Іванець погодив із літератором у травні 1931 р. [3, с. 430–432, 435].

Назву повісті «Сотниківна» доповнює визначення «Історична картина з часів Івана Виговського», що містить часове і тематичне скерування письменника для читача. Хронологічна орієнтація підзаголовка свідчить про прагнення автора чітко вказати на такий складний період в історії України, як доба Руїни, що настала після смерті гетьмана Б. Хмельницького. Гостра криза української державності другої половини XVII ст. була породжена обранням у жовтні 1657 р. на Генеральній козацькій раді в Корсуні повноправним гетьманом І. Виговського (1657–1659), в минулому генерального писаря і найближчого соратника Б. Хмельницького. Ця подія призвела до старшинських міжусобиць, якими московський цар скористався, щоби послабити гетьманську владу й захопити українські землі.

Сюжет повісті «Сотниківна» розгортається на тлі московсько-української війни 1658–1659 рр., викликаній імперською політикою Московії. Остання «хотіла мати Україну тільки як колонію», тому й підтримувала антигетьманські виступи на її території [4]. Коли ж опозиція почала програвати законно обраному гетьманові І. Виговському, 100-тисячна московська армія навесні 1659 р. перейшла у відкритий наступ, захоплюючи українські міста, винищуючи місцеве населення. Її зупинили завдяки ніжинському полковникові Г. Гуляницькому, який за підтримки міщан витримав у Конотопі двомісячну облогу, що дало змогу І. Виговському виграти час і зібрати велике військо — чисельністю 60 тисяч осіб. На допомогу гетьманові прийшов із 40-тисячною татарською ордою кримський хан Мухамед Гірей IV, який разом із українським союзником вирушив до Конотопа, де мала відбутися вирішальна битва.

На тлі окреслених історичних подій відображено життя родини українського сотника Шелеста, його доньки Олесі, її нареченого Петра, тітки Магдалени, вірних сотникових слуг і мешканців хутора Запорожцева Гірка. У центрі повісті — українська дівчина Олеся, яка втілила волелюбність та гумор козацтва. До красуні сватається московський боярин Кирило Іванович, який, незважаючи на рішучу відмову дівчини, вирішує викрасти її з батьківського дому... Однак любовні перипетії не є першорядними у творі, головна проблема — захист державної незалежності України.

Богдан Лепкий не приховував своєї симпатії до героїні твору, «натури поетично-романтичної, гордої, здатної відстояти свою гідність» [5, с. 688]. Олеся втілила в собі кращі риси українського національного характеру, де домінують ліричність, емоційність, сердечність, прагнення незалежності й особистого щастя, повага до народних звичаїв і традицій, захоплення неповторною красою рідної природи, прив'язаність до землі, шанобливе ставлення до жінки, котра є рівною чоловікові як дружина.

На першій сторінці повісті дівчина постає перед читачем як «українська Псіхе», вбрана у білу вишивану сорочку та «среброглаву» плахту, з повним оберемком «гарного квіття», що було і в подолу, і в косах, «яке, куди не пройшла, сипалося за нею» [6, с. 22]. Польові квіти «з води і з луку», що так зачарували Олесю, служать промовистим символом української природи. Саме під впливом географічного фактора сформувалися такі етнопсихологічні особливості української вдачі, як естетизм світосприйняття, ліризм і сентиментальність.

Своєрідну атмосферу життя того часу створюють змальовані релігійні свята, побутові сцени, народні традиції. Так, «над хутором сотника Шелеста витав цей поважно-радісний настрій, який тільки на Зелені свята буває». Така ідилія була порушена приїздом московського урядника Кирила Івановича. Його портрет подано через деталі одягу, який Олесі здався дивним, беручи до уваги літню спеку: старшина мав «під каптаном лискучу кольчугу, сталеві наколінники, а на голові велику соболеву шапку, дарма, що надворі, хоч вечоріло, духота стояла величезна». У сприйнятті дівчини Кирило нагадував «ведмедя, що хотів вдавати льва», підкреслювала це й мова гостя, який «говорив поважно, ніби кожне його слово не менше рубля було варте» [6, с. 27–28].

Пропозиція царського чиновника одружитися викликала щирий гнів у дівчини, вона сміливо відмовила залицяльникові у вічі. А коханому Петрові звірила душу такими словами: «...за нього не піду, бо він мені не любий і не свій. Будь він і сам царевич, не побіжу за ним, України не кину» [6, с. 33]. Прив'язаність до рідної землі — типова риса вдачі в родині сотника, про що свідчить категорична відповідь Шелеста на сватання урядника: «...я доньки на чужину не дам», «вона зів'яне, якщо вирвати її з рідної хати» [6, с. 46].

Іншим було ставлення царського чиновника, для якого «жінка — як верба, де її посадиш, там і росте» [6, с. 46]. Сотниківна вразила боярина не тільки своєю вродою, а й поведінкою, незвичною порівняно з «мос-

ковськими дівчата», які на чужого чоловіка навіть очей підняти не сміли, не те, щоб жартувати з ним. «Там “жінка да убоїться мужа свого”, бо вона його рабиня, щаслива, коли сповнити може всі його бажання. А тут отсей сміливий дівчук дивиться на тебе, як на рівного собі, сміється і жартує, і признати треба, що як заговорить, то не від речі, про все знає і всюди свій цікавий носик устібне» [6, с. 49]. Чекаючи на свою жертву, Кирило Іванович не приховував у думках справжнього ставлення до полонянки, котру прийме, «як господин рабиню, як невольницю...», а її доля — «на постоях свого пана розважати» [6, с. 93]. Таке «майбутнє», наголосив письменник, очікувало всю Україну в разі втрати державної незалежності.

Повість «Сотниківна» цікава як відображення лепківського погляду на події Руїни. У творі в різних контекстах митець порушив проблему відсутності «згоди» й поваги українського громадянства до державної влади І. Виговського: «Чорний народ на Виговського нарікає, каже... що він шляхтич...»; «Наші попи на ім'я гетьмана моляться у церкві, а поза церквою нишком-тишком доноси на нього шлють»; «...між старшинами єдності нема, булава не одного манить, — безталанный ми народ»; «...як же нам на москалів стати, коли в нас син на батька стає, полковник на гетьмана, сотник на полковника... Згоди в нас, панове, треба, згоди» [6, с. 37–40]. Єдиним виходом із політичної кризи, що стала причиною братовбивчої громадянської війни й ворожої окупації, було, на думку автора, об'єднання всіх прошарків населення України навколо державної ідеї, тобто формування політично свідомої української нації. Це проголошено у таких словах Шелеста стосовно козаків: «Завзятий народ... та не політичний» [6, с. 44].

Сотник у розмові з тестем підтримує соборницькі прагнення І. Виговського, хоча й усвідомлює всю небезпеку Гадяцького договору з поляками, наслідком чого стала війна з Московією. З їхньої бесіди вперше довідуємося про героїчну оборону Конотопа від наступу стотисячної армії противника, про відмову козаків скласти зброю та визнати підданство цареві.

Наступні події твору пов'язані з Конотопською битвою між московською армією й військами І. Виговського і кримської орди 8 липня (28 червня за ст. ст.) 1659 р., за безпосередньої участі в ній головних героїв повісті — сотника Шелеста, його доньки та її нареченого Петра. «Замало вірити в перемогу України, — казала собі Олеся, — треба й ділом тую віру

скріпляти, щоби вона дійсно перемогла» [6, с. 122], тому й «рішилася» залишити безпечні стіни монастиря, де переховувалася від нападника, щоб побачити битву. Була це «середа, дня 28 червня за ст. ст.», — зазначив автор «Сотниківни».

У творі детально відображено хронологію історичних подій, починаючи від прибуття козацького війська до перемоги української зброї під Конотопом. У цьому контексті варто навести думки письменника з листа до О. Барвінського: «Історична повість — не історія, а все ж таки не хочеться писати брехні. Але з другого боку, історична правда — це тільки сухі факти, без життєвих переживань. А для повісти важна психологія її героїв, внутрішні переживання; не самі факти, а їхня генеза і перипетії, не еманация, а її джерело» [3, с. 209]. Не відходячи від історичної правди, Лепкий-оповідач змалював події під Конотопом через слова персонажів-очевидців (сивого дідуса й Олеси), котрі як звичайні люди переживають історичні катаклізми серцем. Спробуємо за їхньою допомогою реконструювати битву, що до останнього часу залишалася мало відомою для широкого загалу українців:

«Нині буде тут такий бій, якого давно вже не бувало. Такої сили москалів, як тепер, земля ще наша не видала. І Трубецький, і Пожарський, і Бутурлін, і наш проклятий Безпалий, чорти б йому писок лизали, — кого там нема! Сто тисяч тієї сарани настигалося». [...]

«Бачиш, дитино?» — спитав дідусь.

«Бачу, — відповіла Олеся. — Що це таке?»

«Москалі крізь Сосницю по мості переходять».

Олеся очі туди вп'ялила.

«І багато ж бо їх!» — аж крикнула тривожно.

«Авжеж, що не мало. Тисяч з тридцять, коли не більше. Пожарський половину московської армії з-під Конотопа проти наших двинув».

«А наші де?»

«Наших звідси не видно. Гетьман головні свої сили перед москалями у захисточку доброму заховав, а татари направо до урочища Торговиці пішли».

«Боже ти мій! Звідки тих москалів стільки набралось! Та ж вони наших заллють!»

І дійсно, москалі, крізь Сосницю перейшовши, по широкій долині розливалися... Це Пожарський полчища свої боевим строєм порядкував, гармати на вигідні позиції підкочував. [...]

«А там, бачиш, дитино, там! — показував рукою дідусь. — Там наші до мосту підкопуються». [...]

В цей момент, як козаки ровом до мосту під проводом молодшого Гуляницького наближалися, на долині ніби буря звіялася.

Щось загуло, зашуміло, заграло, загуготіло... Це гетьман з кількома тисячами козаків і з кількома польськими хоругвами на армію князя Пожарського, що, перейшовши через Сосницю, до бою готовилася, в божевільному розгоні насакував. Блистіли шаблі, як крила, маяли рукави різноцвітних кунтушів... [...]

Олеся очі повіками накрила, — не могла бачити того, що творилося перед нею.

Може, там, поміж тими вірлами, і її батько, і Петрусь на певну загинуть, в обійми смерті своєї летять.

А все ж таки цікавість перемогла. Розплющила зіниці.

Боже ти мій! Невже ж це правда? Невже ж вона від того безнастанного гуку й реву гармат, від того шуму, що мов повинь грізна в долині гуготіла, з ума зійшла! Гетьман перед москалями втікав. Перше він, як архистратиг, перед полками своїми летів, а тепер на тилах, як заєць перед хортами, шульгає. Москалі нашим на карках сидять... Щораз більше й більше летить їх наздогін. [...]

Аж дідусь заспокоїв її:

«Побачиш, що це підступ, дитино. Кажу тобі — підступ. Гетьман князя Пожарського від мосту відтягає. Глянь лиш, як далеко вже світліший загнався. Пожарський — гаряча голова. Не вдоволиться чим-будь. Він нараз усіх побити хотів би!» [...]

За той час, як москалі під проводом Пожарського збитою лавою рушили на кінницю Виговського, гадаючи, що гетьман не сподівався такої великої московської сили, зжахнувся і соромно втікає, за той час Гуляницький зі своїми людьми тим ровом, який вони так справно й скоро вирили, непомічено до самого мосту відступив.

«Ламайте його! — гукнув. — Хутчіш, хутчіш!»

Кілька сотень кинулися до довгого, доволі кріпко збудованого мосту. Сокирники відрубували балки, теслі зривали поміст... Все те кидали в воду, між палі, так що на ріці виросла гать. За хвилину моста ніби й не було. [...]

І тоді то з п'яти тисяч широких грудей залунав по широкій долині голосний, одчайдушний регіт... Козаки своєї радості затаїти не вміли...

Пожарський, почувши цей крик на своїх тилах і побачивши за собою козаків, зрозумів підступ. Припинив погоню за гетьманською кіннотою і почав свої полки назад завертати.

Але і гетьман зі своїми теж повернувся.

Вже він не зайцем перед Пожарським утікає, але знов, як архистратиг, на білому коні, перед полками своїми за москалями скаче. Жупан на ньому синій, як те небо над ним, чаплине перо на соболевій шапці, гудзики самоцвітами горять, а в руці, як блискавиця, шабля...

«Наші знов до атаки пішли», — відітхнула Олеся. [...]

Пожарський, побачивши що за ним Виговський знов з тими самими силами, що й перше, жене, пробував зупинити свої полки й прийняти бій. Зупинялися останні лави й робилися першими, наладжувався стрій, артилерія стала знов на козаків палити. Деякі кулі попадали й викликували чималий заколот.

«Ох, дідусю, ох!» — тривожно скрикнула Олеся, бо серце її задрижало о долю своїх лицарів, тих «наших», що перед хвилиною так гарно, мов вірили, летіли.

Але в цей момент вереск, якого вона з роду не чула, наповнив собою всі луги і всі леводи, всі поля і гаї, весь краєвид по межі виднокруга.

Ніби всі чорти вихопилися з пекла і всі душі грішників, які там каралися і з нестямним вереском на погибель світу йшли.

«Дідусю, а це що?!» — крикнула й собі Олеся.

«Не бачиш? — відповів дідусь. — Татари збоку на ліве московське крило напали. Тут і султан Калга, і мурзи Дзяман-Сайдак, і Шурин-бей тут. Бачиш, як хмарами стріл москалів обсіпають».

І дійсно, ніби рої кусливих джмелів, татари на Москву стріли свої затруті випускали, півколесом ліве їх крило околюючи.

А на друге крило напірав Виговський.

Хоробрий князь Пожарський не встояв. Даром на породистому коні, не жахаючись ні стрілів татарських, ні козацьких шабель, з одного крила на друге перескакував, порядкуючи, заохочуючи, картаючи. Тридцятитисячна московська армія, з двох боків козаками і татарами, як залізними кліщами, стиснена, стала подаватися назад.

Та не було куди. Гуляницький греблю, яку так дотепно і скоро збудував, в одному місці, якраз проти тилів армії Пожарського, прорвати велів.

Відчинилися шлюзи, бухнула вода і повинню по долині розлилася, широко й далеко, кругом. Спереду ворог, козаки й татари, а ззаду дру-

гий, ще гірший, бо непередбачений, — повинь. Москалі опинилися в такій халепі, з якої виходу не було. [...]

Виговський, загнавши москалів у болото і набивши їх та натопивши великі тисячі, кинувся з невеликим відділом за князем Пожарським, котрому все ж таки вдалось вихопитися з того пекла, перебитися з великими стратами крізь козаків і втікати в напрямі Конотопа.

Виговський гонив за ним. [...]

Нині ви Пожарському за Срібне відплатили. Він там усіх мешканців вирізував, не жалуючи жінок і дітей, а ви тут тридцять тисяч його війська трупом поклали. Лежать вони в болоті, як снопи на лані, котрий повинь залляла. Ще такого погрому не зазнала Москва» [6, с. 131–140].

Наведений уривок з твору Богдана Лепкого містить відомості, вперше подані в таких історіографічних пам'ятках XVII–XVIII ст., як Літопис Самовидця, Літопис Самійла Величка, польські хроніки та ін. джерела [7], тому можна припустити, що письменник скористався ними, працюючи над повістю. У підсумках митець наголосив на втратах, яких зазнала московська армія, зокрема назвав серед численних полонених таких представників знаті, як «син славного Прокопа Ляпунова, і двох Бутурліних, і кількох полковників, і сам князь Пожарський», яких український гетьман «ханові в дарунку відіслав» [6, с. 140].

Російський історик С. Соловйов змушений був визнати, що «цвіт московської кінноти, який відбув щасливі походи 1654 і 1655 рр., загинув у один день... У жалобній одежі вийшов цар Олексій до народу, й жах напав на Москву...» [8]. Тому Конотопську битву в підколоніальній науці замовчували, а коли й згадували, то фальсифікуючи історичні факти.

Лише з проголошенням незалежності українські історики почали досліджувати одну з найвидатніших перемог української зброї — події 1659 р. під Конотопом. Найґрунтовніше ця тема розкрита в працях А. Бульвінського [9; 10] та Ю. Мицика [11]. Останній так описав військову майстерність козаків та їхніх союзників: «Підійшовши до Конотопа, Виговський залишив орду, яка поділилася на дві частини, за р. Соснівою і половину українського війська. Сам же на чолі решти війська вдарив на царські сили біля переправи через річку. Побачивши нечисленне військо гетьмана, князь Семен Пожарський рушив за ним, а коли воно стало тікати (як виявилось потім, умисне), кинувся навздогін. Коли Пожарський перейшов за втікачами річку, то опинився в пастці біля с. Соснівка. Із засідки з двох боків на його військо вдарили резервні козаки Виговського

і орда. Одночасно широко розлилася річка, яку встигли загатити люди Виговського, котрі на додачу зруйнували міст, унеможлививши відступ старим шляхом. [...] Внаслідок Конотопської катастрофи на полі бою полягло 40 тис. царського війська, а 15 тис., в т. ч. 50 воевод, було взято в полон» [11, с. 49]. Таким чином, реконструкція битви відомого вченого співпадає з тим, як змалював її Б. Лепкий у повісті «Сотниківна» ще в 1927 р.

Варто підкреслити, що ідейний зміст історичних творів письменника належно оцінили його сучасники, зокрема молодь. Як зазначив П. Лисяк: «Фактом є, що нерідко можна було стрінати сільських хлопців і дівчат на вигоні за товаром при лектурі “Мотрі”, “Батурина”, “Полтави”, “Вадима” та “Сотниківни”» [12, с. 44]. Про популярність «Сотниківни» свідчить і сербський переклад твору, що побачив світ у Белграді в 1930 р., і сценічне опрацювання повісті, котре здійснив український драматург та режисер О. Скалосуб. Одноійменна історична п'єса вийшла друком у 1932 р. в коломийській книжковій серії «Бібліотека аматорського театру», яка «стала у великій нагоді нашим самодіяльним драмгурткам» [13, с. 197].

Радянський літературознавець В. Державин охарактеризував повість «Сотниківна» як «зразок тенденційного перекручування та затушковування історичних подій» [14, с. 28]. Стаття критика і не могла бути іншою, вона повністю відповідала духу тоталітарної доби, коли боролися з українською ідеєю в будь-якому її прояві.

Повернення українському народові спадщини Б. Лепкого, зокрема повісті «Сотниківна», розпочалося з проголошенням незалежності. До цього процесу активно долучилась інтелігенція Тернопілля. Зокрема, варто відзначити подвижницьку працю Б. Мельничука, котрий першим у сучасній Україні перевидав повість «Сотниківна» окремою книгою в Тернополі у 1991 р.; йому ж належить інсценізація твору. Прем'єра постановки (режисер Я. Бабій) відбулася в червні 1992 р. у Львівському обласному музично-драматичному театрі ім. Ю. Дрогобича, вдруге вистава була представлена на суд глядачів у Рівненському обласному музично-драматичному театрі в 1996 р. Обидві прем'єри набули значного резонансу в літературно-мистецькому житті західного регіону.

На тернопільській сцені «Сотниківна» була зіграна з нагоди 125-річчя від дня народження Б. Лепкого (1997), поставив спектакль режисер Є. Ваврик. У вересні 2005 р. прем'єрою «Сотниківни» порадували актори Копичинецького народного театру ім. Б. Лепкого (режисер О. Савка); самодіяльні митці показали виставу й на сцені Тернопільського драма-

тичного театру ім. Т. Шевченка, таким чином прилучившись до популяризації твору серед загалу обласного центру. Одна з цікавих творчих знахідок драматурга — введення в текст п'єси характерного для фольклору образу козака Мамая. Саме завдяки цьому героєві мовна основа твору збагатилася соковитими дотепами, народними приказками, влучними порівняннями.

У рецензії Б. Демківа була відзначена, зокрема, остання сцена вистави, яку Б. Мельничук написав на прохання режисера Я. Бабія [15, с. 4]. Сотник Шелест благословляє Олесю й Петра такими словами: «...Хай Бог дає вам діточок прекрасних, як сонце ясне. Хай множиться рід козацький батькам на радість, а Україні на славу. Щоб могли ми й надалі всілякого ворога бити. Всіх, хто на нашу землю з лихим наміром прийде, хто забуде, що земля ця споконвіку — наша» [16, с. 256]. Вони прозвучали як символічне звернення козацтва до нащадків, котрим випало жити в соборній Україні.

Список використаних джерел

1. Литвиненко Т. Історіософська концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація / Т. Литвиненко. — С., 2001. — 164 с.
2. Лупак Н. Літературно-музичне буття образу Мазепи / Н. Лупак. — Т., 2007. — 200 с.
3. Журавлі повертаються...: з епістолярної спадщини Богдана Лепкого. — Л., 2001. — 920 с.
4. Мицик Ю. Росія замовчувала правду про Конотоп / Ю. Мицик // www.vyshgorod-museum.org.ua.
5. Погребенник Ф. Післямова / Ф. Погребенник // Лепкий Б. Твори: в 2 т. — К., 1997. — Т. 2. — С. 684–694.
6. Лепкий Б. Сотниківна: іст. картина з часів І. Виговського: повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука. — Т., 2012. — 280 с.
7. Конотопська битва в різних джерелах // uk.wikisource.org/wiki.
8. Мицик Ю. «Справжні конотопи» / Ю. Мицик // www.memoiry.gov.ua.
9. Бульвінський А. Конотопська битва 1659 р. / А. Бульвінський // Український історичний журнал. — 1998. — № 3–4.
10. Бульвінський А. Конотопська битва 1659 р. / А. Бульвінський. — К., 2008. — 64 с.
11. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський / Ю. Мицик. — К., 2004. — 84 с.
12. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1872–1941: зб. у пошану пам'яті поета. — Краків; Л., 1943. — С. 42–46.
13. Коломия й Коломийщина: зб. споминів і статей про недавнє минуле. — Філадельфія; Коломия, 2008. — Т. II. — 240 с.
14. Державин В. Історична белетристика Б. Лепкого / В. Державин // Критика. — 1930. — Кн. 5. — С. 27–28.
15. Демків Б. «Одна думка — добре, а дві — краще» / Б. Демків // Тернопіль вечірній. — 1997. — 23 липня. — С. 4.
16. Сотниківна: іст. драма з часів І. Виговського: п'єса Б. Мельничука за однойменною повістю Б. Лепкого / Б. Мельничук // Лепкий Б. Сотниківна: іст. картина з часів І. Виговського: повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука. — Т., 2012. — С. 199–256.

РОЗДІЛ 4

РУКОПИСИ ТА ПЕРШОДРУКИ БОГДАНА ЛЕПКОГО: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Рукописи Богдана Лепкого у фондах київських архівів

Одним із важливих завдань лепкознавства є виявлення в архівних фондах рукописів Богдана Лепкого, їх детальне вивчення та введення в науковий обіг. У фондах київських архівів, зокрема у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, в Інституті рукописів Національної наукової бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, в Центральному державному історичному архіві України, — зберігається рукописна спадщина Б. Лепкого, провідного діяча українського національно-державного відродження кінця ХІХ — першої половини ХХ ст.

До найбільш важливих джерел для науковців слід віднести листування Б. Лепкого. Епістолярій митця представлений в особистих фондах відомих українських письменників, вчених, видавців. Наприклад, у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України зберігаються листи Б. Лепкого до В. Доманицького, І. Левицького, В. Лукича, О. Маковея, І. Франка та ін.

Особливе місце займають рукописи творів Б. Лепкого, що містяться у фондах тогочасних українських наукових, культурно-освітніх організацій, редакцій, з якими співпрацював діяч. Так, у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка автографи письменника зберігаються у фонді «Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові», йдеться про оповідання «Матвій Цапун», «Дідусь», «Іван Ведмідь», «Кара», «Мій

товариш», «Небіжчик», «Підписався» та ін. У фонді «Левицький І.» містяться автографи таких поезій Б. Лепкого, як «В жнива», «Краса», «Жий і вір», «Не схиляйте вділ прапора», «Хочу писати», «Вишневий сад», «Нині», «Вона там є». В Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського зберігаються автографи оповідань зі збірки Б. Лепкого «3 життя». Окреслена рукописна спадщина Б. Лепкого була опрацьована і введена автором студії в науковий обіг у серії попередніх досліджень, зокрема в монографіях «Богдан Лепкий в духовній історії України» (1996), «Богдан Лепкий: життя і діяльність» (2001).

Мета студії — ввести до наукового обігу дотепер маловідомі матеріали фонду 4405 «Союз визволення України, м. Відень», що міститься в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Найважливішу складову джерельної бази студії становлять матеріали, об'єднані у справах № 1–8 під назвою «Богдан Лепкий (1872–1941), письменник, діяч СБУ в таборах українських полонених у Німеччині, професор Краківського університету, Українського наукового інституту в м. Берліні». Архівні матеріали фонду 4405 до початку 1990-х рр. були засекречені й недоступні для наукового вивчення. З проголошенням української незалежності ці документи використовували вчені, однак «лепківські папки» залишилися поза їхньою увагою.

Отже, у фонді 4405 «Союз визволення України, м. Відень» вісім окремих справ приділено діяльності та творчості Б. Лепкого, матеріали датовано 1914–1941 рр. Зупинимось детально на архівних справах № 1–3, де зібрано рукописи митця. У справі № 1 під назвою «Вірші Лепкого Б.» нараховуємо 110 аркушів рукопису Б. Лепкого, що містить кілька десятків поетичних творів митця, написаних упродовж 1919–1920 рр. та об'єднаних за змістом у своєрідну збірку. Окремі з них нині широко відомі, зокрема «Не кидай плуга серед ниви» [1, арк. 19], «Заплакала Божа Мати» [1, арк. 33], «Пиймо цю чарку...» [1, арк. 15], оскільки були надруковані на сторінках академічних видань творів Б. Лепкого у 90-х рр. ХХ ст. Окремі з рукописних творів не ввійшли до збірок, але вони були опубліковані за життя автора в тогочасних виданнях української еміграції в Німеччині. Про це довідуємось з бібліографії творів Б. Лепкого, складеній З. Кузелею у 20-х рр. Так, у часописах «Шлях» (Зальцведель), «Нове слово» (Берлін), «Українське слово» (Берлін) побачили світ твори «Нині», «В світ пішли ми...», «Терновий вінок» [2, с. 228–240]. Окремі

вірші були опубліковані в українських виданнях США, наприклад, у бібліографії В. Лева зустрічаємо згадку про друк поезії «Боже наш! Пане небес!» [3, с. 333]. Однак, більшість з цих видань нині недоступні дослідникам в Україні.

У рукописній збірці Б. Лепкого значну частину становлять поезії, які невідомі не лише широкому загалу шанувальників лепківської музи, а й науковцям. Ці твори з тих чи інших причин не потрапили на шпальти тогочасних газет чи календарів, хоча більшість із них належить до здобутків поетичної творчості Б. Лепкого воєнної доби. Зупинимось на них детальніше.

З початком Першої світової війни письменник зайняв позицію активної участі українських сил у боротьбі за утвердження національної ідеї. Відображаючи настрої української еміграції, Б. Лепкий виступив у віршах як полум'яний борець за Соборну Україну. Низку творів у рукописній збірці присвячено збройним силам галичан — Українському січовому стрільцтву. У поезії на повен зріст постав український вояк під синьо-жовтим прапором. Як приклад, варто навести фрагмент вірша «Поставили його на границі»: «Поставили його на границі / Своєї рідної землі, / І стеріг він її, як зіниці, / Як ока в голові / ...Останню крихту хліба з'їв, / Нігде нема водиці, / Та він належав до стрільців, / Що стерегли границі. / Хоч млів від голоду й жаги, / Та з місця не подався; / Боровсь хоробро, без ваги / Погиб, а не піддався. / Останній вистрілив набій. / П'ять куль дістали в груди. / Бувай здоровий, краю мій, / Прощайте добрі люди! / Скажи нам, як тебе назвать, / Невідомий герою? / А ми? А ми? — Та що казать! / Що ми перед тобою?» [1, арк. 14].

У низці поезій Б. Лепкий звернувся до молодих українців із закликом свято берегти пам'ять про загиблих вояків, брати їх за приклад. Так, один із віршів побудовано у формі звертання батька до сина: «Сину, як побачиш на полю / Самотний гріб, могилу, / Подумай: хтось віддав за волю / Всю свою силу. / Сину, як поглянеш на бідний / З дерева хрест, знак смерти, / Подумай: щоб жив ти свободний, / Мусів хтось вмерти. / Сину, пригни тоді коліно / На тихім полю крови: / “Вони за тебе, Україно, / Вмерли з любови!”» [1, арк. 94].

У рукописній збірці митця виразно звучить особисте «я» автора, розкриваються його думки і почуття. Як і більшість сучасників, Б. Лепкий був змушений жити далеко від рідної землі. Незмірна туга за Україною, за Галичиною пронизує кожен поетичний рядок, написаний на чужині.

Особливо це відчутно у творах «Тихо. Тихо, ніби лихо...» [1, арк. 19], «В світ пішли ми...» [1, арк. 19], «Не плач, коли знівечить доля...» [1, арк. 20], що постали з-під пера митця 5–6 липня 1920 р. у Берліні. Промовистим прикладом настроїв не тільки поета, а й його товаришів-емігрантів є сповнені трагізму рядки: «Зазнав я чимало гіркої біди / В далекому краю чужому, / Аж поки в мандрівці побачив сліди, / Сліди, що провадять додому. / Як я їх побачив, на землю упав, / На стежку в село, що згоріло. / Стряслася земля, весь світ задрижав, / І сонце, і сонце зімліло» [1, арк. 34].

У ліричних творах Б. Лепкий звернувся до героїчного минулого України, згадав славу прадідів-дідів. Українське козацтво митець змалював як символ національно-визвольної боротьби, носія ідей соборності й державності, приклад патріотизму для нащадків. «Святе» минуле, за Б. Лепким, живе в могилах — «гробах». Поет вірив, що завтра з тих могил воскресне козацький дух, він запалить жертвним вогнем серця сучасників й принесе Україні незалежність: «Поцерблені мечі, / Вітаю Вас! / Нездійснені кличі, / Прийде ваш час! / Герої у гробах, / Спокійно спіть. / Непройдений наш шлях! / Враги, дрижіть!» [1, арк. 46].

Пронизаний соборницькою ідеєю вірш «Україно...» — це написаний у думках автора пейзаж із неповторною красою гір Карпат, родючих чорноземних нив Поділля, порогів Дніпра. До рідної землі поет звернувся такими словами: «Україно, рідний краю, / Ти від Сяну аж по Дон. / Україно, рідний краю, / Вітчина моя свята, / Чи є в світі, я не знаю, / Друга земля така. / Чи є в світі де Карпати, / Верховини вічний шум, / Щоб міг душу колисати / До таких чудових дум? / Чи є в світі де Поділля, / Цей родючий чорнозем, / Хліборобське задовілля / Плугом оране й мечем? / Чи є в світі де пороги / Як на нашому Дніпрі, / І такі шляхи-дороги / Широчезні і святі» [1, арк. 79]. На широких дорогах поет бачить «духи предків, лицарів», яким не дає спати «дренькіт соромних оков». Тому не випадково останні слова вірша — це полум'яний заклик митця до нащадків стати на захист «України-матері, землянки святої».

Після втрати української незалежності у творах Б. Лепкого, хоч як це парадоксально, посилився оптимістичний тон, з більшою силою зазвучала впевненість у майбутній перемозі національної ідеї. Підставою для цього стала насамперед духовна суверенність, яку винесли українці як найбільший скарб із визвольних змагань ХХ ст.: «Зневажений наш храм, / Зруйнований наш дім, / Одно осталося нам, / Одно на світі цім — / це

Віра! / Сторощені списи, / Пощерблені мечі, / Що серцю ти даси / І що даси душі? / Надію! / Посипався наш квіт, / В болото впав і в кров, / Де є цей лік, щоб світ / Він оздоровив знов? / Любов...» [1, арк. 89].

Постає питання, звідки черпав Б. Лепкий натхнення, коли більшість втратила надію. Ці сили давала йому безмежна віра в Бога та в божественне призначення України, що була праїдеєю митця. У цьому контексті варто процитувати вірш «Боже наш! Пане небес!», який належить до ліричних шедеврів Б. Лепкого. Автор звернувся до дітей — майбутнього України, він зумів простими словами, що йдуть від серця до серця, передати свій заповіт, як «любити Бога й Україну»: «Боже наш! / Пане небес! / Кілько на світі чудес. / Сонце сіяє так мило, / Квіття так буйно зацвило, / Спіє пшениця у полі, / Пташка буяє на волі, / І шумить ліс на горбі, — / Як не молитись Тобі? / Гукає дзвін, недільний дзвін: / Бам-бам! Бам-бам! Бам-бам! / Чуєш? Неначе кличе він: / Спішіть у Божий храм. / Вберіть біленькі сорочки, / З ніг порох обтрясіть / Й невинні серця, діточки, / До Господа несіть. / Подякуйте за хліб, за сіль, / За ясні теплі дні, / За урожайність наших піль / І за безжурні сни. / Моліться: “Родичам, рідні / Здоров’я, Боже, дай / І дай побачити мені / У щастю рідний край”» [1, арк. 89].

Рукописну поетичну збірку завершує прозове звернення до сучасників «Мій рідний краю!», в якому митець окреслив мету написання творів — прагнення передати землякам свої думки і почуття. На власну працю Б. Лепкий дивився, як на справу, призначену долею: «Це не я пишу, це туга говорить з мене, не говорить — кричить». Та поруч туги йдуть спомини про милі серцю дитячі роки, про святу красу подільської землі, — саме у цих спогадах він знаходив сили для подальшої роботи. Як сповідь душі поета звучать останні слова: «Тож простіть мені і ви, читачі любі, і ви, критики шановні, і ви всі, кому ця книжка попадеться в руки, простіть мені, що я писав і пишу вірші» [1, арк. 96–97].

У справі № 2 нараховуємо близько 300 аркушів. Тут зібрано рукописи оповідань Б. Лепкого «Піддався», «Бунт», «Дівчинка з квіткою», «Балачка на біжучі теми, або Роби, що хоч!» та ін. Найбільшу цінність становить фрагмент рукопису історичної епопеї «Мазепа». Як відомо, письменник розпочав роботу над романом у 20-х рр. в Німеччині, там зредагував до друку перші частини епопеї («Мотря», «Не вбивай», «Батурина» тощо). У фондах ЦДАВО України зберігається 150 аркушів рукопису роману, які в описі справи об’єднані під назвою «В Батурині». Нині це єдиний в Україні автограф «Мазепа», що відомий лепкознавцям.

У справі № 2 зберігається рукопис незавершеної статті Б. Лепкого «Нові повстання на Україні». Публіцист торкнувся питання більшовицької окупації українських земель у роки громадянської війни. Політика більшовицької Росії охарактеризована Лепким як колонізація України. Так, у статті проголошено: «...більшовики вже не раз ліквідували українські повстання, а воно все таки триває, як триває ненависть українського народу до хижацького наїзду московських бандитів, червоних катів, на нашу землю» [4, арк. 116].

Публіцистична спадщина Б. Лепкого окремо зібрана у справі № 3 під назвою «Статті», де зберігаються рукописи таких статей діяча, як «Національні спомини з останніх днів», «Українці в Генуї», «Галичина 1775 р.», «Большевизм — Україна — Європа». За бібліографією творів Б. Лепкого, складеною З. Кузелею, з названих статей опубліковано було лише останню на сторінках часопису «Українське слово» (Берлін) у Ч. 8 від 15 лютого 1921 р. без підпису автора [2, с. 227]. У публікації Б. Лепкий особливо чітко проявив свої соборницькі настрої. Більшовицьку окупацію України він назвав відкритим грабунком та нищенням українського народу: «Ні хазари, ні половці, ні татари, ніхто й ніколи не заподіяв нашому народові стільки лиха, і ніхто не перемінив цвітучої української землі в таку руїну, як це зробили большевики» [5, арк. 12]. Причину невдач національно-визвольного руху в Україні публіцист вбачав у байдужості європейців до державницьких прагнень українців, до масового винищення й грабунку народу. Автор попереджав, що завтра ця пасивність приведе до «збольшевизації» Європи, чого і «хочуть російські комуністи» [5, арк. 13].

Показовою щодо радянської влади та її керівництва є позиція Б. Лепкого у незавершеній статі «Українці у Генуї» [6, арк. 10–11]. Поштовхом до її написання стала публікація під такою назвою у російському часописі «Время» від 10.04.1922 р., де сповіщалося про прибуття до Генуї представників української влади, що входили до складу делегації більшовицької Росії. Автор зазначив щодо їх «місії»: «Це — чужинці, яких назначив Кремль, і які спираються на московську Червону армію...» [6, арк. 10]. Б. Лепкий іронічно підкреслив, що голова української делегації Х. Раковський навіть не вміє добре говорити українською мовою. Публіцист водночас інформував громадськість про дії уряду С. Петлюри, котрий у ноті протесту до учасників конференції проголосив себе законним представником української влади. В останніх рядках автор навів

зміст дипломатичного документу. Таким чином, Б. Лепкий був широко обізнаний з подіями в Європі щодо «українського питання» й виступив за найшвидше вирішення його на користь українського народу, котрий не «визнає большевицької влади... і бореться з нею з оружжям в руці» [6, арк. 11].

У статті «Галичина 1775 р.» йдеться про історичне приєднання Галичини до Австрійської монархії у 1775 р. Тоді, згідно «цісарського маєста-ту», було віддруковано карту Галичини, яку прикрасили гербом Галича — чорна галка з короною на голові [7, арк. 10]. На карті чітко було виділено границі краю на той час. На думку автора, цей історичний документ мав би стати об'єктивним свідченням щодо меж українських земель у Східній Галичині й, таким чином, сприяти вирішенню українсько-польського конфлікту на початку ХХ ст.

До кращих публіцистичних творів Б. Лепкого 20–30-х рр. належить стаття «Національні спомини з останніх днів». На її сторінках діяч закликав берегти пам'ять про історичне минуле українського народу. Кожне слово, написане Б. Лепким, йде від самого серця митця-патріота і виховника українського громадянства. Це звернення до свідомості українця містить такі слова про значимість духовного чинника у житті суспільства:

«Чоловік потребує не тільки корму для свого тіла, але й для душі.

Так само і народ.

Як котрий народ дбає тільки про свій економічний розвиток, а не турбується ні культурою, ні просвітою, ні політикою, то його поневолять другі народи і зроблять своїм рабом-слугою. Просвітна і культурна праця розбуджують свідомість національну, а тая свідомість провадить до боротьби за волю і державну самостійність.

Дуже важливим для кожного народу є знати свою історію, бо вона вчить нас, як жили наші предки, що доброго вони зробили і які гріхи прийняли на свою совість.

Коли народ знає свою минувшість, коли він розуміє заслуги і провini своїх батьків, то йому легше провадити боротьбу за волю і правду.

Українському народові бракувало національної свідомості, і тому-то наша боротьба за волю в останніх літах коштувала нам так багато жертв. Робили ми не одно таке, що вийшло нам на згубу, бо не було в нас розуміння, що ми один народ від Сяну до Дону, що всі українці, розсіяні по цілiм світі, аж по Зелений Клин, по Нью-Йорк і Канаду, це одно тіло й одна душа

і що всім нам треба в першу чергу добитися того, що мають другі народи, себто власної держави, а тоді вже будемо турбуватися тим, які порядки нам потрібні, щоб кожному українцеві на Україні було добре і гарно жити.

А ми робили якраз навпаки. Ще наша держава не скріпилася як слід, а ми вже робили повстання проти неї, хоч цілих сто літ жили під Росією і ніяких повстань у нас не було. Чуже ярмо двигали ми терпеливо, а своєї власної влади не хотіли пошанувати, хоч вона вимагала від нас тільки трохи жертви, щоб оборонити рідний край, і трохи терпеливості, щоб укріпився наш державний устрій. Та ні одного, ні другого не було в нас ані за Центральної Ради, ні за Гетьманщини. І що лиш тоді, як на Україну нахлинули чужинці, народ зрозумів небезпеку і хоробро обороняв своєї землі і волі, не жалуючи ні життя, ні маєтку.

Але це було запізно. Нас поневолила чужа перемога.

А все ж таки оцеї боротьби не вільно нам забувати. В ній було дуже багато героїзму, дуже багато правдиво лицарського завзяття, дуже багато безпримірної жертви.

Дух предків віджив у душах наших січових стрільців, наших козаків і серед наших селянських повстанців.

Історії України прибула нова глава, на котрої сторінках записалося не одно достойне ім'я.

Ці імена треба нам згадувати з пошаною, треба вчити підрастаюче покоління, щоб воно собі їх добре затило і пішло колись їх слідами прямо до вільної та неділимой України.

Подаємо календар щонайважливіших подій, сумних і веселих, щасливих і трагічних з часів великої боротьби за волю України, з періоду відновлення і будування української держави.

Цей календар най буде нашим національним пом'яником. А поминати будемо наші великі події і наших героїв, що життя своє за рідний край віддали, не тільки службами божими і парастасами, не тільки відчитами і концертами, але перше всього добрими ділами.

В роковини кожної важної події най кожний з нас старається щось доброго зробити. Нема чоловіка, котрий не міг би зробити доброго вчинку. Цей купить книжку, другий піде на збори, третій дасть, кілько його стати, на добродійні цілі, на притуток для наших скалічених вояків, на сироти, на рідну школу і т. д.

А кожний з нас повинен пригадати своїй родині, що: “нині минає три роки, як большевики розстріляли Чупринку!” або: “завтра буде п'ять літ,

як москалі зайняли наш Київ!» або: «десять літ тому галицькі стрільці боролися хоробро на Маківці!» і т. д.

А вже такі події, як проголошення самостійності України, або проголошення самостійної української держави в Галичині, повинні бути нашими загальними українськими святами. Тоді не повинно бути українця, щоб не взяв участі в святочних обходах і не дав гроша на наші народні цілі.

Такий народний пом'яник повинен чимало причинитися до скріплення нашої народної свідомості, а тая свідомість мусить довести нас до самостійності, бо нема такої сили, щоб поборола великий, здоровий і свідомий народ!

Пізнаймо наше “вчора”, будьмо працюючими і мудрими “нині”, а діждемося кращого “завтра” (підкреслення Б. Лепкого. — Н. Б.).

Подаємо спомини про веселі і сумні моменти з нашого народного життя в останніх кількох роках, щоб кожний українець вивчив їх напам'ять і щоб дітям своїм переказав.

Народ, котрий забуває великі діла предків, не народ, а людське стадо, котре чужі чабани женуть до своїх кошар» [8].

У кінці статті Б. Лепкий навів хронологію найвагоміших подій в історії України ХХ ст. Серед них: «22 січня 1918 р. — Проголошення самостійності України»; «29 січня 1918 р. — Кривавий бій під Крутами, в котрім погиб цвіт нашої молодіжі, особливо студентів, обороняючи самостійну Україну перед московськими нахабами»; «22 січня 1919 р. — На Софійській площі в Києві проголошено злуку Галицької Української Держави з Наддніпрянською в одну Соборну Україну» та ін. [8, арк. 4]. Таким чином, діяч хотів привернути увагу широких кіл громадськості до проблеми національно-патріотичного виховання загалу. Письменник закликав сучасників стояти на засадах національної солідарності. Показово у цьому виступила багатогранна діяльність самого Б. Лепкого, активного учасника національно-визвольного руху українців ХХ ст.

Уважний аналіз знайдених в архіві матеріалів дав змогу відчутти «дух часу», зрозуміти спосіб мислення Б. Лепкого, визначити його цінності. Віднайдені рукописи митця відзначаються масштабністю та актуальністю поставлених у них проблем. Насамперед, це питання державного суверенітету України. На думку Б. Лепкого, державна незалежність стане історичним фактом лише за однієї умови — високої національної свідомості українського народу. Саме українська національна ідея черво-

ною ниткою проходить через усі твори Б. Лепкого, які кілька десятиліть зберігали у спецфондах українських архівів, а нині вони стали доступні широкому колу шанувальників високопатріотичної творчості митця.

Список використаних джерел

1. «Вірші Лепкого Б.» // ЦДАВО України. — Ф. 4405 (Союз визволення України, м. Відень), спр. 1, оп. 1, 110 арк.
2. Кузеля З. Бібліографія писань Богдана Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 229–253.
3. Бібліографії // Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — С. 331–370.
4. Лепкий Б. Нові повстання на Україні / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405, спр. 2, оп. 1, арк. 116–117.
5. Лепкий Б. Большевизм — Україна — Європа / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405, спр. 3, оп. 1, арк. 12–13.
6. Лепкий Б. Українці в Генуї / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405, спр. 3, оп. 1, арк. 10–11.
7. Лепкий Б. Галичина 1775 р. / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405, спр. 3, оп. 1, арк. 13–14.
8. Лепкий Б. Національні спомини з останніх днів / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405, спр. 3, оп. 1, арк. 4–9, 15, 17–18.

Богдан Лепкий — співробітник «Шляху»

Маловивченою сторінкою біографії Богдана Лепкого є перебування відомого українського письменника, вченого, перекладача, публіциста на теренах Німеччини впродовж 1916–1925 рр. Одним із джерел у дослідженні окресленого періоду виступає українська періодика, що виходила друком на німецькій території. Однак часописи української еміграції не представлені вповні в бібліотеках та архівах України, нині окремі їх числа розпорошені у фондах архівних установ Києва, Львова, Чернівців тощо.

Основним завданням студії є введення до наукового обігу спадщини Б. Лепкого, опублікованої на сторінках «Шляху», друкованого органу «Української військово-санітарної місії» в Німеччині. Діяльність Б. Лепкого як співробітника газети не стала досі предметом окремого дослідження, що обумовлює новизну наукової праці. У творах митця, що постали в розпал визвольних змагань, звучить провідна ідея — утвер-

дження української держави. Звідси впливає актуальність доробку Б. Лепкого, що сьогодні здатен відіграти роль одного з найпотужніших засобів утвердження національної ідентичності.

Об'єктом дослідження є часопис «Шлях» (1919–1920) як комплексне джерело, на сторінках якого періодично друкували твори Богдана Лепкого. Предмет дослідження — публіцистичний та літературний доробок митця.

Із вибухом Першої світової війни розпочався новий період у житті Б. Лепкого. Рятуючись від наступу російських військ, митець разом із родиною добрався до Відня. У 1914 р. діяч одним із перших галичан став співробітником новоствореного Союзу визволення України (СВУ) [1, арк. 32], за сприяння якого був направлений до роботи в таборах українських військовополонених, колишніх солдатів російської царської армії. Як член «Просвітнього відділу СВУ» Б. Лепкий у листопаді 1915 р. отримав призначення у табір Раштат біля Баден-Бадену, а з лютого 1916 р. — у Вецляр [2].

Наприкінці 1918 р. СВУ припинив свою діяльність у таборах, його роботу перебрав на себе «Комітет культурної допомоги полоненим українцям у Німеччині», а від початку 1919 р. — «Українська військово-санітарна місія». Б. Лепкий залишився у Вецлярі до кінця 1920 р. і як активний співробітник цих організацій займався поверненням колишніх військовополонених в Україну. Водночас до його обов'язків входило писати статті до газети «Шлях», що виходила друком двічі на тиждень упродовж 1919–1920 рр. у таборі Зальцведеля.

Редакційну колегію часопису очолював З. Кузеля, водночас до неї належали П. Карманський та Б. Лепкий [3]. Друкований орган «Української військово-санітарної місії» відобразив самостійницьку та державницьку позиції редакції, саме завдяки заслугам Б. Лепкого українські полонені вміло обороняли власні «українські» позиції перед прихильниками Росії [4, с. 8]. З. Кузеля зазначив у цьому контексті: «В “Шляху” лежить багато дрібної й невидної праці Б. Лепкого... Крім фейлетонів належить йому не одна передовиця й стаття, не одна критична замітка та не одна гадка, що ще й досі не втратила своєї вартості» [5, с. 3]. Яскравим підтвердженням цих слів виступає складена ним бібліографія спадщини Б. Лепкого до ювілейного збірника письменника під назвою «Золота Липа» (Берлін, 1924), де на часопис «Шлях» припадає 40 позицій: у рубриці «Гарне письменство» виділено 15 творів Б. Лепкого, «Літературно-наукові праці» охоплюють 10 нарисів вченого, до статей віднесено 15

публіцистичних виступів діяча [6]. Однак останні не вдалося віднайти в повному обсязі. Водночас окремі числа «Шляху», що зберігаються нині у фондах Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, містять літературний доробок Б. Лепкого, не згаданий у бібліографії З. Кузеля.

Більшість творів Б. Лепкого на сторінках часопису було опубліковано не під його прізвищем, а під вигаданими автором псевдонімами чи криптонімами: «Богдан Л.», «Б. Л.», «Крегулецький», «Н. Літинський», «Сновида», «А. О.», «Аз.», «Сень С.», «Ст. С.», «Н. Л.», які письменник використовував і раніше. Першим серед лепкознавців це зазначив З. Кузеля, окремо наголосивши у бібліографії творів Б. Лепкого на публікаціях, які друкувалися без його прізвища. Сам митець в одному з листів до О. Барвінського зазначив щодо цього: «...друкувати прошу без підпису (підкреслення автора. — Н. Б.), раз, з особистих причин, а по-друге, тому, що годі мені, якомусь там гімназіальному вчителеві в Кракові, дискутувати з цілим народом. Коли б я був посол, чи державник, чи що там, то воно виглядало б інакше, а так годі виставляти себе на сміх» [7, арк. 85].

На наш погляд, це було однією з причин появи у «Шляху» низки т. зв. «передовиць», тобто статей на першій сторінці видання, які друкували без прізвища автора. Йдеться, зокрема, про публіцистичні виступи митця «Без зневіри», «Більше зимної крові», «Не будемо рабами», «Сумні думки», «Єднаймося» та ін. Водночас до статей, які тематично охопили час українських національно-визвольних змагань, митець вживав псевдоніми чи криптоніми. Так, статтю «Більше серця» підписано псевдонімом «Сновида», передовицю «Іміяй уши да слішать» — ініціалами «А. О.», статтю «Самостійність совітської України» — «Аз.», допис «У власній справі» — «Сень С.», а статтю «Фарисеї» — «Ст. С.». Під псевдонімом «Н. Літинський» опубліковано «прозові фейлетони» Б. Лепкого «Наші генії» і «Чужі слова», а також новели письменника «В ресторані», «Друга розмова в ресторані», «Біля пам'ятника», «Поворот». Криптонім «Н. Л.» зазначено під репортажем «Франкфуртська “меса”», есе «По дорозі з Франкфурта», оповіданням «Вертають» та першими частинами науково-популярної розвідки «Шевченко про мистецтво», тоді як останню — четверту — частину праці підписано «Б. Л.», ці ініціали автор подав під нарисами «Дещо про гроші», «Наталія Кобринська», «Причинок до життєпису Шевченка». Псевдонім «Крегулецький», що походить, як і «Н. Літинський», від назви одного із сіл на Тернопільщині — малої бать-

ківщини письменника, — стояв під поезіями Б. Лепкого «Нам снився сон», «Ми єсть народ», «Не знаю звідки» та ін.

Таке різноманіття підписів було породжене непростими політичними обставинами того часу: письменник, виступаючи у різних «жанрових» іпостасях (журналіст, критик, поет тощо), змушений був в одному й тому ж виданні підписувати свої твори по-різному. Тоді як під власним прізвищем Б. Лепкий опублікував на сторінках «Шляху» за 1919 р. лише добірки віршів, новелу «Милостиня», статтю «Наше становище» (у співавторстві з З. Кузелею), фейлетон «Українській капелі та її славному диригентові Вп. Кошицю привіт» та промову «Тарас Шевченко», виголошену в Берліні 12 березня 1920 р. [6]. Не все з переліченого доробку Б. Лепкого нині доступне дослідникам в Україні. Віднайдені статті, есе, літературні твори діяча свідчать про непересічність таланту великого сина галицької землі.

На сторінках «Шляху» митець відобразив події тих днів, коли полонених під проводом «Української військово-санітарної місії» повертали в Україну. Серед останніх акцій таборового життя, в яких Б. Лепкий брав участь, — відкриття пам'ятника померлим українським воякам 16 серпня 1919 р. На скромному монументі, який створив скульптор М. Паращук на кошти полонених, було висічено «Своїм братам українські бранці». Б. Лепкому випало першому покласти вінок до пам'ятника від імені українського посольства УНР в Берліні. Віддаючи «останній привіт померлим», митець виголосив щиру промову, що «зробила глибоке враження на всіх зібраних, а не одному з присутніх витиснула сльози на обличчя» [8]. Діяч звернувся до присутніх зі словами: «...Багато, багато з них (полонених. — Н. Б.) лягло кістками на чужому полі. А з їх терпіння і горя виріс оцей пам'ятник білий, простий, як їх душа, суворий, як їхня доля, зимний, як смерть. Нехай він стоїть на вічну пам'ять про безталанних синів України, що погибли в найтрагічнішій війні за волю рідного краю, за новий кращий устрій людського існування. А нам остається одно: пам'ятати про їх батьків, дітей, рідню й вести далі святе народне діло, діло визволення України, хто, де і як тільки може, щоб жертва крові і життя не пішла на марне...» [9, с. 1]. Цитовані рядки — своєрідний епіграф до подвижницької діяльності митця як співробітника «Шляху».

Таборова робота дала поштовх до написання низки літературних творів. В основі оповідань — реальні події, котрі пережив сам автор чи чув про них із розповідей очевидців. «Святили пам'ятник померлим по-

лоненим», — читаємо у першому реченні новели «Біля пам'ятника», в якій, як і в інших вірцях малої прози періоду Першої світової війни, письменник уникнув зав'язки й експозиційної сюжетної колізії та одразу ввів читача у розвиток подій. Автор вдався до зображення психіки у формі потоку свідомості, ведучи оповідь від кількох внутрішніх «я»: жінки, що втратила чоловіка; її виснаженої дитини; німецького пастора, який знав тих, що померли («Виправляв їх на другий світ»); самого оповідача, котрий був присутній при освяченні монумента; синьожупанника, витесаного з каменю. Їхні думки перехрещуються, внаслідок чого виникає багатоголосся, поліфонія наративу. Б. Лепкий, майстерно володіючи міфотворчим даром перевтілень, промовляє до читача то голосом українського вояка, що постав навіки у пам'ятнику на чужій землі, то голосом протестантського священика, котрий «навчився української мови, щоб зрозуміти їх (полонених. — Н. Б.) останні бажання і щоб подати їм останнє слово на далеку дорогу» [10].

У новелі письменник порушив вічні проблеми життя і смерті. «О, як тяжко вмирати в полоні, далеко від рідної землі!» — каже вояк. А далі звучать філософські роздуми пастора у контексті трагічної історії України: «Така смерть — це велика жертва. Невже ж стільки жертв піде на марне, неville ж із них не зродиться якесь краще життя, якесь нове добро для тих, що за їх вони вмирали? Як восени переорюють ниву, то плуг багато трав і квіток безмилосердно крає і під скибу кладе, але з весною на тій ниві буйна пшениця виростає. Закони природи одні — а над усім великий розум Бога» [10].

Незважаючи на трагізм описаних подій, автор-оповідач побачив у драматичному образі вояка символ українського «рільника», який «перестойть війну». Водночас цей пам'ятник, — у візії Б. Лепкого, — «це український народ», «він пам'ятник помершим, а символ для живих, щоб вони осталися сильними своєю єдністю народною, своєю нерозбитістю на складові частини, щоб не було у їх зайвого орнаменту. Такий твір перетриває не одну бурю...» [10].

Грізне обличчя Першої світової війни постало і в новелі «Вертають», яка несе в собі притаманні для прози Б. Лепкого ознаки модерністських творів. Автор миттєво схопив один фрагмент драматичних реалій війни: донька вкотре виглядає серед війська, що вертає додому, загиблого батька. Вона знає, що «в Польщі є одна могила, на якій стоїть хрест, а на хресті вирите його ім'я». Однак продовжує його чекати, в її хворобливій

уяві зринає щораз образ, як батько «візьме в свої обійми і ...в хаті зробиться знову так ясно, весело, тепло, як було колись...» [11].

У прозі того часу відображена «характерна для Лепкого стильова манера, що поєднала виразність художньої деталі опису, зображення нюансів внутрішнього світу персонажів з філософськими узагальненнями, думкою про зв'язок всіх доль і явищ світу в єдину закономірність» [12, с. 98–99]. В основу сюжету новели «Милостиня» покладено реальний факт із життя письменника. Маючи звичай «не відтручувати руки, котра мене о поміч просить», автор-оповідач віддав останні «п'ять корон» жебракові, хоч через це довелося відкласти заплановану поїздку на потязі й повернутися додому. Та яким було його здивування, коли в ранковій газеті прочитав про залізничну катастрофу...

Домінантою новели є лаконічність. Б. Лепкий, уникнувши детальних описів, майстерно передав думки і почуття наратора: «То зимно робилося, то гаряче. Чи цього чоловіка щось поставило на вулиці і казало йому забрати в мене тих п'ять корон, за котрі я собі мав купити білет на другий світ, чи це тільки такий собі припадок, таке цікаве зіставлення камінчиків в калейдоскопі, котрим крутить судьба? А може, це не був живий чоловік, тільки привид, щось в роді фантому прочуття у Метерлінка?»

Не знайшовши спокою впродовж дня, збентежений оповідач увечері знову пішов на ту саму вулицю і побачив ... свого «рятівника». Той стояв там, де й вчора, тільки не простягав вже руки, а немов чекав на когось. Охоплений дивними почуттями головний герой хотів вертати додому, коли раптом незнайомец підбіг до нього зі словами: «Спасибі вам! Ви спасли мою дитину, моюодинокую потіху, ціль життя!». Натомість почув у відповідь: «Спасибі й тобі, товаришу, ти спас мені життя» [13].

Порушивши проблеми буття людини у трагічному вирі війни, Б. Лепкий абсолютизує поняття гуманізму і закликає сучасників не забувати Божу заповідь «любити ближнього». Актуальними й нині є останні рядки новели: «Так, ми не маємо права відтручувати руки ближнього, котра нас просить о поміч. Всіх нас годує своїми грудьми та сама мати-земля, всі ми діти тої самої природи, і все, що є, це наше спільне насліддя. Відтручена рука стулюється в кулак, а уста, що поміч прохали, мечуть проклін і кличуть о пімсту» [13].

У дискурсі літературного доробку Б. Лепкого виразно простежується культурологічна проблематика. Твори митця розкривають відчуття автора, його архетипні, тобто первісні образи, які сягають міфу і більше

промовляють про світ, ніж реалістична чи натуралістична правдоподібність [12, с. 42]. Глибинні первні наявні насамперед у поетичній спадщині митця початку ХХ ст. Вони живуть у думці автора «Ноктюрну» про зв'язок сучасної свідомості з історичною й національною пам'яттю народу. Ці думки прочитуються не тільки в частині відомого циклу під назвою «Дванадцять старців», але й в інших віршах, опублікованих на сторінках «Шляху». Варто назвати такі поезії, як «Цить-цить», «Осінні думки», «Сподівався...», «Ти не жахайсь!», «Коли б не віра», «Не знаю звідки...», «Бувало, як вітер степами...», де типовим є архетип «матері-землі», «серця», культ предків-героїв. Універсалії прабатьківської культури сприяли формуванню національної ідентичності сучасників митця, водночас сам автор у їхній уяві поставав як пророк, провісник Краси, Добра, Правди, без яких неможлива Воля (Соборність) України. Уподібнюючись до Месії, поет закликав читачів «Шляху» до пізнання й перетворення життя на засадах гуманізму: «Ми не родились для руїни, / Ні для війни, для боротьби — / Наш ідеал — добро країни, / Ублагороднення юрби / Добро не твориться з нічого, / Юрба росте із одиниць, / І нове родиться з старого, / З предвічних життєвих криниць. / Нема будівлі без основи, / І без коріння деревин, / Добра немає без любови, / Без гарних життєвих хвилин. / Шануй красу, добру кориса, / А чоловіка поважай, / Його весіллям веселися, / А звеселиться рідний край» [14].

Водночас письменник усвідомлював покладену на нього місію виховувати державотворчу потребу в загалу. У цьому контексті він писав на сторінках нарису «По дорозі з Франкфурта»: «...якщо ми невинно будемо обстоювати свої права, як ми одностійно й однодушно стоятимемо за свою незалежність, за вільну Україну, то прийде пора, що і найбільші наші вороги скажуть: “Тоді! З упрямим хахлом не даш собі ради. Треба їм признати те, що й другим”. Тільки не бігаймо заячими слідами, а йдемо одною збитою лавою до тої самої мети, до вільної та незалежної України» [15].

Європейська культура, як духовна, так і матеріальна, була для Б. Лепкого зразком для наслідування. Захоплення у митця викликала подорож на Франкфуртську «месу», яку він описав у однойменному репортажі [16]. Публіцист через призму історичних подій відтворив картину соціально-економічних стосунків у німецькому місті Франкфурт, куди, від часів Карла Великого, щороку приїжджали купці із Заходу і Сходу на великі ярмарки, німецькою — «кірхмеси». Після Першої світової війни

знову постала потреба налагодження нових торговельних взаємин для відродження німецької економіки, тому «віджила (тобто ожила. — Н. Б.) Франкфуртська меса». Повоєнне місто вразило співробітника «Шляху» здобутками «культурного, енергійного і роботячого» німецького народу: «Скрізь праця, праця, праця, перетворена в залізо, сталь, мідь, цинк, нікель, бронзу, шкуру, полотно, шовк, різьбу, книжку, словом у найвсілякіші предмети, які лише можете собі уявити», — зазначив Б. Лепкий [16]. Далі оповідач, не приховуючи захоплення, старанно описав усі артефакти (посуд, одяг, автомобілі, літаки, рільничі машини та ін.) європейської культури того часу, щоб у читача виникло враження присутності на виставці. Увагу публіциста привернула, насамперед, друкарська техніка, якою здавна славилась німецька промисловість, та книги у чудових оправах, що могли стати «прикрасою хати, мов образ» [16].

Замислившись над долею Німеччини та України після Першої світової війни, публіцист у кінці статті висловив невтішні думки щодо української справи. У рецепції Б. Лепкого німецький «дух, виснажений війною і голодом, прибитий тяжкими умовами миру, не падає, не гнеться, лише працює, шукає нових доріг, думає, творить». Завдяки цьому, на думку митця, німецький народ «знайде двері, якими вийде знов на широкі шляхи поступу». Тоді як українці, «народ здоровий і не дурний», позбавлені упродовж століть власної держави, замкнені «братами-опікунами» у вузькі рамки «рала, грабель і лопати», змушені у ХХ ст. зі зброєю в руках доводити «культурному світові» своє право на самостійність. Б. Лепкий звертає погляд у Східну Європу, де «від Сяну до Дону йде безупинний бій за нашу долю й волю», й закликає всіх свідомих українців «випрямити спини, засукати рукави, протерти очі та з новими силами в м'язах і з новою охотою в душі доганяти других, щасливіших народів на шляху культури й цивілізації» [16].

У контексті культурологічної концепції Б. Лепкого варто виділити статтю «Наші генії» про духовні здобутки української еліти. На закид ворогів про «культурну неспосібність» українства публіцист зазначив:

«Історія українського народу дає незбитий доказ, що ми народ не тільки спосібний переймати здобутки культури й цивілізації, але й народ творчий.

Володимир Великий, Ярослав Мудрий, король Данило, епоха Київського й Галицького князівства, розкопки в Києві й у Галичині — це докази, про які можна томи писати. А коли б цей Київ був справді дикий та

некультурний, то не сидів би був у ньому так довго володар Польщі Болеслав Смяли, не тягло б туди поляків, як мух до меду. Прозивають козаків-запорожців бандою розбишак, а забувають, що тая банда робила для охорони європейської культури й цивілізації те, що занедбала культурна Польща, себто укріплювала границю перед інвазією турксько-монгольського світу. Та ще в часах польського феодалізму була Січ гніздом волі, кузнею, у якій виковувався новий громадянський устрій...

Ні, ні, минувшість наша не така-то вже сіра, не така марна, як її вороги наші малюють. Братства, друкарні, школи на Україні, малярська штука (фрески на Вавелю!), домашній промисел, — все воно свідчить про великий культурний хист нашого народу і про його охоту до творчої праці. Наші народні думи, наша пісня, церкви на цілій території соборної України, вони проречистими устами кажуть своє видиме: ні! тим усім, що хочуть нас оклеветати перед світом, принизити, зробити наймити чужого переможця» [17].

Занадто велика цитата виправдовується багатством ідей Б. Лепкого, де домінує розуміння ним провідної ролі української культури в історичному процесі, у націєтворенні народу. У статті показовим є підбір імен, котрі, на погляд митця, прославили українство у світі, зокрема до «наших геніїв» віднесено Б. Хмельницького, П. Сагайдачного, Д. Дорошенка, І. Мазепу. Сама ж публікація присвячена геніальному композиторові церковної музики Д. Бортнянському, котрий, переїхавши на навчання до Петербурга, привіз «у душі музику: українську народну пісню». Коротко окресливши біографію митця, Б. Лепкий зупинився на творчості композитора, «яка ще й нині зворушує глибоко не тільки нас, українців, але й чужинців». Твори музиканта захоплювали критиків «неймовірною свободою», котра, підкреслив публіцист, властива «нашому народному генієві, нашим пісням і історичним думам, формі “Слова о полку Ігоревім” і Шевченкових поем» [17]. Навіть сам портрет Д. Бортнянського, стверджував автор, відповідав «типові українського інтелігента».

На сторінках «Шляху» опубліковано культурологічну розвідку Б. Лепкого «Шевченко про мистецтво», котру 1920 р. було перевидано в Зальцведелі з метою поширення серед полонених. У науково-популярній студії вчений заперечив помилкові погляди професора Хв. Корша щодо освіти Кобзаря. Т. Шевченко, стверджує Б. Лепкий, не «неук», яким змальовували його противники українства, а блискучий, освічений європеець, що захоплював і неписьменних селян, і витончених аристократів

та в усіх збуджував приспані патріотичні почуття. До такого висновку мав прийти кожний, вважає Б. Лепкий, хто критично прочитав «всі (але то — всі!) твори» Кобзаря, його листи й спогади сучасників. Як доказ він навів низку цитат про малярство, поезію, релігію, філософію з оповідань, щоденникових записів та епістолярію Т. Шевченка, підкресливши широку сферу зацікавлень Кобзаря.

Як знавець малярства Б. Лепкий відмітив у творах Шевченка-художника оригінальність та ліризм, старанність лінії, яка не полягала у копіюванні предмета, а відображала «вражіння баченого, перепущені крізь призму душі». Вчений писав, що Шевченко як мистець «безнастанно шукає краси й захоплюється нею, шукає правди, сам облагороджується в мистецтві і хоче облагородити других» [18]. Зі студії читач довідується про Шевченкове захоплення грецьким мистецтвом, здобутками Візантійської та Ренесансної культури, неприйняттям ним німецького малярства й «суздальщини» та «казьонщини», «яке путало крила» людського духу. Таким чином, шевченкознавець хотів наблизити постать Кобзаря до сучасників, подолати «вічну трагедію непорозуміння між артистами й оточенням» [18].

З-під пера співробітника «Шляху» вийшли політологічні та економічні дослідження. Так, у статті «Дещо про гроші» Б. Лепкий коротко подав історію виникнення грошового обігу в світі, спираючись, зокрема, на українські джерела [19]. Просвітницька ідея домінувала й у студії «Чужі слова», де подано тлумачення таких понять, як «абсолютизм», «анархія», «аристократія». У контексті культурологічної проблематики виступає пояснення Б. Лепким генези такого явища, як «анархізм», котрий, на його думку, близький представникам лише окремих народів, носіям певних ментальностей: «Анархізм не лежить в крові й не відповідає вдачі арійців, котрі є конструкторами, синтетиками, він більше підходить під вдачу монголів-степовиків, котрі нічого не будували, а діяльність свою обмежували до витоптування худобою степів. Стопали степ тут — ходімо далі, на тому й край. Тому то батьком модерного анархізму не є німець, англичанин, француз, лише москаль, Михайло Александрович Бакунін» [20]. Безперечно, аналізовані явища слід сприймати через призму політичних поглядів автора.

Оригінальним було тлумачення словосполучення «аристократи духа» — «це люди, що вірять в духовий інтелектуальний поступ людства. На їх думку, найрозумніші, найчесніші та найбільш образовані

одиниці повинні бути провідниками народів». Наголосивши на потребі демократизації суспільства, публіцист водночас підкреслив роль особи в історії: «...нам так дуже треба дбати, з одного боку, о піднесення загальної освіти, а з другого, о виобразовання як найбільшого числа правдиво інтелігентних одиниць» [20]. Отже, поступ залежить не тільки від освіченості загалу, а й від сформованості у суспільстві «вибраних одиниць», на яких покладено духовне збагачення народу, формування його національної ідентичності.

Таким чином, доробок Б. Лепкого на сторінках часопису «Шлях» — це вагома складова державотворчої діяльності митця впродовж 1919–1920 рр. Віднайдені матеріали дозволяють визначити особливості світогляду діяча, його розуміння тогочасних проблем українського суспільства, бачення ним історичного поступу України, яке невід’ємне від прилучення української нації до здобутків європейської цивілізації та культури, від виховання національно свідомої еліти. Звідси постає актуальність і наукова вартість духовної спадщини визначного представника українських визвольних змагань ХХ ст.

Список використаних джерел

1. «Члени організації Союзу визволення України, постійні співробітники і персонал канцелярний» // ЦДАВО України. — Ф. 4405 (Союз визволення України, м. Відень), оп. 1, спр. 13, арк. 31–32.
2. Білик Н. Б. С. Лепкий — діяч Союзу визволення України / Н. Білик // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Чернівці, 2005. — Вип. 173–174. — С. 57–71.
3. Мартинюк М. Українські періодичні видання (1914–1939 рр.): матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. — Л., 1998. — 298 с.
4. Збірник на пошану Зенона Кузеля. — Нью-Йорк, 1962. — 418 с.
5. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7, 8 липня. — С. 3–4.
6. Кузеля З. Бібліографія писань Богдана Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 229–253.
7. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські), Барв. 1658/п.
8. Б. М. Відслонення пам’ятника помершим українським полоненим у Вецлярі / М. Б. // Шлях. — 1919. — Ч. 52.
9. Лепкий Б. Промова на посвяченні пам’ятника помершим українцям, полоненим царської армії у Вецлярі над Ляном / Б. Лепкий // МБЛБ.
10. Літинський Н. Біля пам’ятника / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1919. — Ч. 66. — С. 4.
11. Н. Л. Вертають / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1919. — Ч. 72. — С. 6.
12. Ткачук М. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого / М. Ткачук. — Т., 2005. — 128 с.
13. Лепкий Б. Милостиня / Б. Лепкий // Шлях. — 1919. — Ч. 85. — С. 2–3.
14. Лепкий Б. Ми не родились для

руїни / Б. Лепкий // Шлях. — 1919. — Ч. 56. — С. 2. 15. Н. Л. По дорозі з Франкфурта / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1919. — Ч. 76. — С. 2–3. 16. Н. Л. Франкфуртська «меса» / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1919. — Ч. 71–73. 17. Літинський Н. Наші генії / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1920. — Ч. 15–16. 18. Н. Л. Шевченко про мистецтво / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1919. — Ч. 77–80. 19. Б. Л. Дещо про гроші / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1920. — Ч. 3–4. 20. Літинський Н. Чужі слова / [Б. Лепкий] // Шлях. — 1920. — Ч. 7–8.

Публіцистика Богдана Лепкого на сторінках українських еміграційних видань «Нове слово», «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва»

Ім'я Богдана Лепкого було відоме широкому загалу українців не лише як талановитого письменника, вченого, перекладача, просвітянина, промовця, декламатора, а й знаного публіциста. Дослідження публіцистичної спадщини Б. Лепкого підтверджує провідну ідею діяльності митця — духовне відродження України не можливе без високого рівня розвитку національної самосвідомості.

Дітяч упродовж свого життя активно дописував до багатьох видань у Галичині та за кордоном. Але перед дослідником постає проблема: більшість галицьких видань до 1914 р. збережено в українських архівах та бібліотеках, однак за цей період відсутня бібліографія статей Б. Лепкого, до того ж більшість із них опубліковано не під прізвиськом автора. Сам митець в одному з листів до О. Барвінського зазначив щодо цього: «...друкувати прошу без підпису (підкреслення автора. — Н. Б.), раз, з особистих причин, а по-друге, тому, що годі мені, якомусь там гімназіальному вчителеві в Кракові дискутувати з цілим народом. Коли б я був посол (депутат — Б. Н.), чи державник, чи що там, то воно виглядало б інакше, а так годі виставляти себе на сміх» [1, арк. 85]. Друга проблема — відсутність, повна або часткова, в українських архівах еміграційних видань, у котрих друкувались статті Б. Лепкого впродовж 1914–1925 рр.

Знайти першодруки Б. Лепкого нині можна за псевдонімами чи криптонімами, яких митець мав понад тридцять [2, с. 363]. Серед найбільш уживаних варто назвати: «Б. Л.», «Богдан Л.», «Федір Крегулецький», «Нестор Лендин», «Повожатий», «Сновида» тощо. Ними письменник підписував і власні твори на сторінках часописів. Так, під криптонімом «Б. Л.» він подав у «Літературно-науковому вістнику» статтю (1902) [3, с. 178–180], присвячену новоствореному «Слов'янському клубу» у Кракові. В ній йдеться про цілі літературно-наукового товариства з виразним панславістичним спрямуванням, активним членом якого був український діяч упродовж 1901–1907 рр. За підписом «L. В.» надруковано редактовані митцем рубрики «Руська хроніка» та «Огляд руської преси» на сторінках місячника «Świat Słowiański» («Слов'янський світ»), пресового органу клубу від 1905 р. Під власним прізвищем Б. Лепкий опублікував у польськомовному виданні низку статей на культурно-просвітні та національно-політичні теми: «Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові», «З руських праць та заходів», «Переслідування української мови. Указ 1876 р.», «Руські відлуння з-за кордону», «Українське віче в Петербурзі», «Що робить Україна?», «Русини в Думі» (1905–1906), у яких ознайомив загал із значущими подіями по обидва боки Збруча, переконливо довів, що українці є нацією з великим інтелектуальним потенціалом [4, с. 189–192].

Співпрацю з польськими виданнями Б. Лепкий розглядав як дієвий засіб у популяризації української культури серед найближчих сусідів. Так, у листі митця до Я. Весоловського йдеться про відкриття політичного відділу в польському часописі «Krytyka»: «...для наших справ матимемо польську трибуну» [5, арк. 7–8]. Однак на шпальтах польськомовних видань (за винятком «Świat Słowiański»), до 1914 р. Б. Лепкий відомий як літературний критик.

Як автор статей суспільно-політичного спрямування Б. Лепкий вперше виступив на сторінках «Руслана», редактованого К. Студинським та О. Барвінським, про що свідчить листування митця з останніми [1; 6; ін.], однак, ці публікації друкувались без підпису автора.

З початком національно-визвольних змагань Б. Лепкий, усвідомлюючи роль друкованого слова у формуванні національної свідомості загалу, почав активно працювати як публіцист. Події Першої світової війни, боротьба за українську державність сприяли утвердженню державницької позиції відомого представника галицької еліти, яка була чітко заявлена на сторінках тижневика «Вістник Союза визволення України»

(Відень), у пресових виданнях військовополонених українців «Просвітний листок» (Вецляр), «Громадська думка» [7, с. 216]. Національно-патріотичні виступи Б. Лепкого мали соборницьку мету — «вести далі святе народне діло, діло визволення України, хто, де і як тільки може, щоб жертва крові і життя не пішла на марне» [8].

Упродовж 1919–1920 рр. Б. Лепкий працював у редакції часопису «Шлях», що виходив заходом «Української військово-санітарної місії» в Зальцведелі. За словами З. Кузеля, головного редактора видання, «В “Шляху” лежить багато дрібної й невидної праці Б. Лепкого... Крім фейлетонів (літературних творів. — Н. Б.) належить йому... не одна гадка, що ще й досі не втратила своєї вартості» [9, с. 3]. Саме завдяки його заслугам українські полонені вміло обороняли власні «українські» позиції перед прихильниками Росії [10, с. 8]. На сторінках газети було опубліковано низку статей Б. Лепкого.

У 1920 р. «Українська громада» Берліна заснувала пресовий орган української еміграції «Нове слово», згодом його назву змінено на «Українське слово» (1921–1923) [7, с. 216–218]. У бібліографії спадщини митця, складений З. Кузелею, статті Б. Лепкого за цей період займають більше шістдесяти позицій [11, с. 249–252]. Ці публікації були живим відгуком автора на суспільно-політичні події в Галичині та на «великій Україні», відображали соборницькі устремління діяча, водночас вони віддзеркалювали національно-патріотичні прагнення української еміграції, голосом якої був виступ Лепкого-журналіста. Зокрема, тісне знайомство з колишнім гетьманом України П. Скоропадським, колишнім головою ЗУНР Є. Петрушевичем, полковником Є. Коновальцем, професорами І. Мірчуком, З. Кузелею та іншими видатними українськими діячами політики, науки та культури відіграло вагомий роль у становленні соборницьких поглядів Б. Лепкого на межі 20–30-х рр. ХХ ст. [12, с. 19–20; 13, с. 8; 14, с. 209–211].

Богдан Лепкий був широко обізнаний з трагічними подіями 1920 р. в Україні, про що свідчить стаття «Ще в справі установчих зборів» [15]. На часі стояла проблема майбутнього української держави, де панували руїна й анархія. Вихід із цього становища публіцист вбачав у негайному скликанні установчих зборів. Б. Лепкий був переконаний, «що без цієї інституції годі нам вийти з цього круговороту, у який нас упхнула чужа нахабність і власний наш нерозум» [15]. Діяч звернувся до тих, хто прагнув збудувати «новий» устрій, але не питаючи думки народу, яким той його бачить: «Хоч би ти почіпив на себе найчервонішу шапку, хоч би

ти підібрав собі найпоступовійше ім'я, а все-таки, коли за тобою нема установчих зборів, сейму чи парламенту, так ти самозванець, деспот, узурпатор і годі» [15].

Богдан Лепкий підкреслив типові риси української ментальності, які необхідно враховувати в державотворчому процесі, а саме:

- волелюбність («...наш народ доволі великий індивідуаліст, це не якась фінсько-монгольська товпа, котра в крові своїй має послух і пошану для власті... народ наш не любить нікого слухати...»);

- традиціоналізм («В родинному, товариському й громадському житті український селянин дуже пильно зберігає “звичай”»);

- повага до громадських законів («...з нашої просвітньої праці, з життя товариств, спілок, артілів знаємо, що цей народ шанує устав, статут, ухвали своїх зібрань і т. п.»); звідси висновок автора, що український народ шануватиме закони парламенту;

- характер хлібороба («Аграрій, коли його наділ дає йому тільки достаточне удержання, хоче і потребує спокою і ладу, щоб спокійно сіяти й орати свою землю...») [15].

Богдан Лепкий не міг погодитися з відкладенням виборів, що було кроком до насилля та терору. «...для народу, — переконаний автор, — рівно осоружна насила, чи вона йде справа чи зліва, чи вона помальована на чорно, чи на червоно, чи її на ім'я генерал-губернатор, чи тільки — комісар» [15]. Від насильства український народ міг врятувати лише демократичний, на волі широких народних мас оснований, конституційний устрій — висновок, до котрого мав прийти читач.

У тому ж номері часопису «Нове слово» вміщено статтю Б. Лепкого «Іще одно розчарування» [16] як відгук на повернення за кордон голови Директорії В. Винниченка. Автор дав критичну оцінку становищу, котре посідав голова українського уряду в Москві: більшовики наділили його «титулами й урядами, але на його питання, що він має робити, відповіли йому цинічно: “нічого!”». На прикладах української історії Б. Лепкий довів, що така відповідь була «незвичайно характеристична» для російської політики щодо наших очільників. Так, українські гетьмани за часів «Малоросійської колегії» також «були ніби головами української держави», але все вирішувала «колегія». Звідси невтішний висновок публіциста: «Видно, з того часу донині в поглядах на українську справу російський дух не перемінився. Замість Петра, Катерини й Миколи сидить на престолі Троцький і Ленін, Раковський, в іншому вбранні, з іншими

знаками влади, але в руках їх ця сама дротяна нагайка, скручена колись давно-давно на податливі спини “малоросів”» [16].

З боєм у серці визнав автор й іншу істину: «І ті “малороси” не змінилися», бо завжди серед них знаходяться такі, що проймаються «духом покори і терпіння». Події національно-визвольних змагань змусили Богдана Лепкого замислитися над українською історією, породили роздуми щодо національного комплексу «малороса», що загрожував державницькому поступу українства.

Хвилювала Б. Лепкого проблема майбутнього української держави. Він пророче бачив невтішну долю тих, хто пішов проти власного народу. Митець передбачив історію України в ХХ ст., пишучи: «Хай українські більшовики допоможуть збудувати більшовицьку Росію, хай вони підуть на розріз із змаганнями свого власного народу, особливо широких кругів селянства, а тоді тая нова Росія покаже їм, що вона незгірша від давньої, вона скаже їм, що на Україні українським провідникам нема ніякого діла» [16].

Хоча Б. Лепкому були чужі соціалістичні погляди В. Винниченка та його однодумців, він звернувся до них та інших політичних угруповань із закликом не ворогувати в цей трагічний час, а об'єднатись як «українцям і демократам», щоб світ почув голос українського народу.

Своє кредо громадянина Б. Лепкий сформулював у статті «Жав не жав, — а сяяти треба» [17]. Початок ХХ ст. в історії українського народу автор порівнював із часами Б. Хмельницького: «Тоді, так як тепер, зірвався був увесь наш народ, щоб “добути або дома не бути”». Однак повстання під проводом «батька Богдана» увінчалось успіхом — Україна скинула зі себе шляхетське ярмо, лише смерть гетьмана призвела до втрати держави. Нині причиною цього політика С. Петлюри та В. Винниченка, котрі чекали допомоги від закордонних союзників, тоді як порятунок був у власних силах: «Правда і воля, та не для нас. Даром шукаєте її на чужому полі, на польському й московському, вона лежить у нас, в нашій, кров'ю политій землі, в нашій великій неволі, покритвдженій та невмирущій народі» [17].

Богдан Лепкий не визнав у Радянській Україні реалізації соборницької ідеї. Він ясно бачив, що український народ так і не став повноправним господарем у своїй країні: «... нема в наших руках ані шматка землі, на якій лежала б печать української держави. Скаже хтось: а совітська Україна? Брехня, це не Україна, це більшовицьке генерал-губернаторство... Ні, ні, нема нині української держави, нема!» [17]. Публіцист вважав, що українська держава постане на карті світу в майбутньому

за умови, коли національно свідомими стануть найширші кола громадянства. «Український народ хоче України» — це єдина підстава, на якій можна будувати власну державу. Водночас важливим було питання: «Чи хоче її український селянин?» Тобто першорядну роль у справі незалежності, на думку Лепкого, мало відіграти селянство, що виступало єдиним носієм української культури.

Мистичне значення митець надавав українській національній ідеї, котра була остільки самодостатньою, оскільки несла в собі енергію багатьох поколінь. Він вірив, що ця ідея зреалізується у майбутній державі: «...українська земля існує, і на ній живе український народ, який хоче бути хазяїном на своєму власному полі. І — буде» [17]. У цьому погляді Б. Лепкого тотожні Шевченковим, який вірив у всетворчу силу ідеї. Стаття закінчується закликм митця до сучасників: «Жав не жав, — а сіяти треба!»

У 1921 р. після закриття «Нового слова» друкованим органом української еміграції в Німеччині стала газета «Українське слово». Як член редакції, разом з Д. Дорошенком, З. Кузелею та В. Леонтовичем, Б. Лепкий активно співпрацював із виданням, що обстоювало «ідею незалежності і суверенності Української Держави і Гетьманство, як найбільш відповідну форму державного устрою України» [18, с. 4]. Упродовж 1921–1922 рр. Б. Лепкий опублікував 47 «передовиць» на сторінках «Українського слова» [11, с. 249–252], в яких із притаманною йому образністю та емоційністю знайомив читачів з українською політичною думкою, що досягла в еміграції якісно нового рівня розвитку. Автор аналізував події в Україні, пояснював їх причини, прогнозував наслідки для майбутнього. На переконання публіциста, шлях до миру в Старому Світі — це утвердження української самостійності. Так, у статті «Большевизм — Україна — Європа» автор зазначив: «Дати поміч Україні, щоб вона стала кріпкою національною державою, це лежить в інтересі цілої Європи, коли Європа дійсно дорожить своїми культурними здобутками і не гадає виставити їх на поталу найкривавішого і найжорстокішого з дотеперішніх суспільно-політичних режимів» [19]. Таким ворогом європейської цивілізації, на думку Б. Лепкого, був більшовизм, наступ якого на інші народи був зупинений Україною ціною власної незалежності, тобто, підкреслив автор, українці знову врятувала Європу, як і в часи монголо-татарської навали.

У публіцистиці Б. Лепкий виступив проти винищення українського народу, яке проводилося під «червоним прапором». Світовий громадськості він показав справжнє обличчя диктатури «большевизму»,

породженої Росією з її феодальними пережитками, візантійсько-монгольською деспотією та примітивним колективізмом [20]. Метою більшовицького терору на українських землях, наголосив Лепкий у статті «Червона легенда», було «зломити український сепаратизм, тую ідею окремішності і незалежності», на руїнах царської імперії хотіли збудувати «большевицьку», тому й «не сміє бути України!» [21]. Більшовицька політика «українізації» стала політикою нищення всього українського: «Україна гине, купається у крові, вона конає, а ви тішетесь, що вона українізується» [21]. Викриттю «військового комунізму» в Україні, що призвів до масового вимирання населення, присвячено публіцистичні виступи діяча під промовистими назвами «Голод», «Політика і голод», «Голод і негри», у яких звучав заклик автора до еміграції допомоги братам-українцям [22; 23; 24].

За Ризьким договором від 18 березня 1921 р. між Польщею та Росією українські землі було поділено між загарбниками-сусідами. Західна Україна знову опинилася під владою Польщі, антиукраїнська політика державних кіл якої мало чим відрізнялася від більшовицького терору на підросійській Україні. Тому низку статей Б. Лепкий присвятив складним українсько-польським взаєминам того часу. Окупація Східної Галичини, зазначив діяч у статтях «Без маски», «Бережися», «Divide et impera!», «Ride Bajazzo!», не вияв «братніх почуттів», а прагнення відродити власну економіку за рахунок дешевої української сировини та людського потенціалу [25; 26; 27; 28]. II Річ Посполита стала, за визначенням Лепкого, «найбільшою в Європі тюрмою народів» («Сівачі бурі») [29]. Публіцист викрив дії польських шовіністів на українських землях, які проводили свідому колонізацію українського населення: забороняли українську мову, закривали «твердині національної свідомості» — школи та церкви, переслідували українську інтелігенцію — вчителів та священників, карали будь-які прояви патріотизму («Симбіоза», «Поворот», «Злочинна робота», «За Волинь») [30; 31; 32; 33]; а в українському суспільстві сіяли ворожнечу, щоб ослабити позиції українства («Divide et impera!») [27]. Найбільшою небезпекою для поневоленого українського народу було, на думку Б. Лепкого, руйнування української культури як «нищої» від польської, тому такий політиці польських шовіністів слід протиставити «розбуджений лицарський націоналізм» — світогляд, що сприятиме збереженню української нації: «І такими націоналістами нам конче треба бути, поки ворожі сили наступають на землю, добро і права рідного народу» («Креси») [34].

Східна Галичина, — підкреслював Б. Лепкий, — це споконвічна українська земля, українці, що проживають на ній, мають право на самовизначення шляхом об'єднання їх зі східними братами у незалежній соборній українській державі («Мементо» та ін.) [35]. Ця незалежність має бути досягнена, за Лепким, найсправедливішим шляхом — через референдум серед українського населення за підтримки Ліги Націй («Справа Східної Галичини перед Лігою Націй», «Нім півні запіють») [36; 37].

Богдан Лепкий ніколи не заперечував мирного співіснування українців з росіянами чи поляками, яке можливе лише за умови, коли кожен з цих народів житиме у власній незалежній державі, в протилежному випадку, український народ «дивитиметься на польського і на більшовицького жовніра як на розбишаку і грабіжника» («Повстання») [38].

У контексті складних українсько-польсько-російських взаємин стали полум'яні заклики Б. Лепкого до української еміграції:

- «припинемо чвари та взаємні образи і порухунки заради відбудови „державного корабля“» («Вовки і вівці») [39];

- «Єднаймося — це не фраза, це дошка нашого спасення» («Трагедія України») [40];

- єднаймося «під кличем рятування самостійності і державности України» («На рятунок української державности») [41];

- підтримуймо «духа національної гідності й державної самостійності, хто, де і як тільки може... Помагаймо одні другим, бо хто нам може?» («До земляків») [42];

- згуртуймося в українські товариства і працюймо для майбутньої української держави («До українських емігрантів») [43];

- виховуймо національно свідому молодь як передумову «незалежної України» («Українська молодь за кордоном», «Для просвіти») [44; 45].

Провідною в статті «Рятуймо нашу старовину» [46] стала теза «без культурної самостійності не може бути правдивої самостійності державної», що було надзвичайно актуальним у час революційних подій в Україні, яка потерпала від масових грабежів та «дикого вандалізму» панських маєтків. За словами Б. Лепкого, знищення творів мистецтва «являється неабиякою втратою в нашому культурному бюджеті», «розтратою національного стану посідання». У руйнуванні архітектурних пам'яток, вивезенні колекцій рукописів, стародруків, ікон, зброї, старовинного одягу та інших культурних надбань Б. Лепкий бачив загрозу становленню української держави, громадяни якої не матимуть високого рівня

національної ідентичності, що формується на основі збереженої культурної спадщини, і від якого залежатиме в майбутньому утвердження української нації у світі. Тому публіцист звернувся до тогочасної влади в Україні зі словами: «Невже ж панове комісари не бачили, що, руйнуючи гнізда буржуїв, руйнують і нівечать джерела будучої культури?» Серед опонентів Б. Лепкий мав надію побачити тих, хто «знаходить розкіш і задоволення не тільки в плачу і стонах катованих жертв, але також в розмовах на культурні теми» [46]. Акцентуючи на цьому увагу, Б. Лепкий пророче передбачив майбутню бідність музейних експозицій, що стало наслідком не лише трагічної історії ХХ ст., а й антиукраїнської політики більшовиків, свідомо спрямованої на створення інтелектуальних «прогалин» в національній культурі.

Водночас публіцист торкнувся проблеми вивезення культурних цінностей з України й закликав українську еміграцію створити «Гуртки опіки над українською старовиною», викупити «такі речі... з чужих рук» і таким чином зберегти для нащадків. Сам Б. Лепкий упродовж багатьох років, незважаючи на невисокі вчительські заробітки, зібрав велику колекцію української сакральної культури, декоративно-ужиткового та сучасного мистецтва. Перебуваючи в еміграції, попри воєнні лихоліття та матеріальні нестатки, діяч купував рідкісні стародруки, які згодом поповнили його приватний «музей» у Кракові.

У культурологічній концепції Б. Лепкого проблема українства розглядалася під кутом зору розуміння провідної ролі культури у процесі націєтворення українського народу. Цю думку в концентрованому вигляді відображено і на сторінках статті «Рятуймо нашу старовину», в кінці якої автор наголосив на необхідності збереження пам'яток української духовності, інакше «попадемо в культурну залежність від заграниці, а в першій мірі від наших сусідів-ворогів» [46].

Богдан Лепкий аналізував причини поразки національно-визвольних змагань українців на початку ХХ ст., серед них назвав: геополітичне положення України на межі Заходу і Сходу, загарбницьку політику сусідів, внутрішні протиріччя. Серед останніх виділив брак державних діячів-патріотів, наголосивши, що проблема проводу була характерною для історії України від княжих часів. Із такими словами митець звернувся у 1921 р. до сучасних та майбутніх провідників української нації: «...коли ми на великій руїні не поставимо ідеалу української державності і не підпорядкуємо цьому авторитетові своїх партійних і особистих,

самолюбних інстинктів, то візьмемо на свою совість новий гріх, куди більший від того, який взяли наші предки, бо ані Хмельницький, ні Виговський, ні Дорошенко, ні Мазепа не мали за собою такої національної свідомості народу і такого самостійницького духу мас, який єсть в Україні нині» («Схаменіться») [47].

Виступаючи на захист української ідеї, Б. Лепкий закликав усі політичні партії записати першим пунктом до своїх програм тезу «Самостійна українська держава» [47] і цим закласти фундамент під майбутню незалежність України. Та, насамперед, слова Лепкого-публіциста були звернені до широкого загалу, від глибини національного самоусвідомлення якого залежала й залежатиме історична доля українства: «Будучність наша... в нас самих, в наших душах і серцях, в мозгах і м'язах, в енергії народу, в охоті жити, розвиватися, бути вільними і достойними, бути не худобою, а людьми!» («До земляків!») [42]. Саме слабкість національної ідеї у свідомості широкого загалу українців, на думку письменника, призвела до поразки в боротьбі за соборність у 20-х рр. XX ст.

Богдан Лепкий розглядав національну ідентичність як одну з найнеобхідніших умов існування нації. За Лепким, національно свідомо людина не приховує свою національну приналежність, любить свою вітчизну, шанує народні традиції, знає й береже історію, мову, культуру власного народу. «Що лиш така свідомість національна, — писав діяч, — дає нації тую ідеальну силу, якою вона може відбиватися від ворогів, може разом з другими народами посуватися по шляху поступу» («Національна свідомість») [48]. Саме формування національної ідентичності в кожного українця є умовою визволення України зі столітньої неволі. «Відродження нації мусить початися з духу, — підкреслив Б. Лепкий, — поширенням правдивої свідомості національної врятуємо себе» [48].

Доки існуватиме загроза з боку ворогів, доти, писав Б. Лепкий у статті «Креси», «нам треба бути українськими націоналістами, щоб не стати рабами» [34]. Доки Україна не стане суверенною державою, доти космополітичні ідеї мають бути чужими для співвітчизників.

Виступаючи на сторінках української преси, Б. Лепкий не намагався сподобатися певним політичним колам чи публіці. Він усвідомлював, що сказане ним не всі схвалюють, однак вважав, що «найкраща в світі прислуга — це правда, висказана в час» [49]. І він хотів сказати цю правду у важливий момент української історії, хотів навчити земляків думати державницьки. Керуючись цим принципом, митець продовжив співпра-

цю з новим ілюстрованим тижневиком «Літопис політики, письменства і мистецтва», що виходив друком у Берліні під редакцією відомого історика С. Томашівського. Перед співробітниками постали завдання: часопис «не буде служити жадній політичній партії, ні жадній доктрині, натомість змагатиме до поглиблення і поширення української національної думки й культури шляхом основного самопізнання, поважної критики та систематичного ознайомлювання читачів з головними проявами політичного й культурного життя західного світу» («Літопис») [49].

У 1924 р. Б. Лепкий написав для «Літопису...» низку статей «культурного змісту, котрі мають непроминаючу вартість» [50, с. 83]. Публіцист виступив проти оголошування окремих українських письменників і художників росіянами, тому вважав своїм завданням подати правдиві біографії представників української мистецької еліти. Йдеться про розвідки «Перший німецький голос про Гоголя», «Чи українці?», «І чужому научайтесь, свого не цурайтесь», які доводили українськість М. Гоголя, В. Короленка, І. Рєпіна, М. Ге попри усталену традицію сприйняття цих постатей. Тоді як студії «Отто Бравн», «Арне Гарборг», «Теодор Шторм», «Байрон» сприяли поширенню серед еміграції, значну частину якої становила молодь, знань про здобутки зарубіжної літератури. Сьогодні актуальними залишаються слова митця про національний характер визначних пам'яток світової культурної спадщини, а саме: «Література і мистецтво мусять мати свою традицію, своє дерево родове, мусять корінитися глибоко в своїм ріднім, національним ґрунті» [51, с. 323].

Найважливішим своїм завданням митець вважав «плекання гуманних почувань», «поширення етичних надбань культури» [52, с. 461]. За словами сучасника, Б. Лепкий був більше «культурником», ніж «політиком» [53, с. IX–XII]. На нашу думку, ці поняття однаково близькі особі діяча. Тоді був час, коли письменники мусили ставати політиками, своїми творами вести народ шляхом поступу.

Отже, діяльність Богдана Лепкого як талановитого публіциста становить вагоме місце в доробку української преси ХХ ст. Публіцистична спадщина діяча, тісно пов'язана з доробком Б. Лепкого як промовця, відіграла вагому націотвірну роль, впливаючи своїм соборницьким змістом на свідомість тисяч українських читачів та слухачів. Майстерно володіючи словом, митець пробуджував національні почуття в українському загалі, тим самим відігравав роль одного з ідеологів українського національно-визвольного руху.

Список використаних джерел

1. Лист Б. Лепкого до О. Барвінського // ВР ЛННБ. — Ф. 11 (Барвінські), Барв. 1656/п. 10. 2. Лев В. Богдан Лепкий, 1872–1941: життя і творчість / В. Лев. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. — 329 с. 3. Б. Л. Славянський клюб у Кракові / Б. Лепкий // Літературно-науковий вістник. — 1902. — Т. XVII. — С. 178–180.
4. Лиса (Білик) Н. Богдан Лепкий і «Слов'янський Клуб» у Кракові / Н. Лиса (Білик) // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — Т., 1998. — Вип. VII. — С. 187–193. 5. Лист Б. Лепкого до Я. Весоловського // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 381 (Весоловський Я.), оп. 1, спр. 43. 6. Листи Б. Лепкого до К. Студинського // ЦДІАУ у м. Львові. — Ф. 362 (Студинський К. — академік), оп. 1, спр. 334. 7. Животко А. Історія української преси / А. Животко. — Мюнхен, 1989–90. — 334 с.
8. Лепкий Б. Промова на посвяченні пам'ятника помершим українцям, полоненим царської армії у Вещлярі над Ляном (1917) / Б. Лепкий // МБЛБ. 9. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7,8 липня. — С. 3–4. 10. Збірник на пошану Зенона Кузеля. — Париж; Нью Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. — 418 с. 11. Кузеля З. Бібліографія писань Богдана Лепкого / З. Кузеля // Золота Липа: ювіл. зб. творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін, 1924. — С. 229–253. 12. Цегельський Л. Богданови Лепкому в п'ятдесятлітні роковини його уродин / Л. Цегельський // Базар. — 1922. — Ч. 2. — С. 19–22. 13. Кузеля О. Неділя в Лепких / О. Кузеля // Український магазин. — 1953. — Ч. II. — С. 8. 14. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» / Л. Лепкий // Лепкий Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220.
15. Ще в справі установчих зборів / Б. Лепкий // Нове слово. — 1920. — 25 листопада. — С. 2. 16. Іще одно розчарування / Б. Лепкий // Нове слово. — 1920. — 25 листопада. — С. 1–2. 17. «Жав не жав, — а сіяти треба» / Б. Лепкий // Нове слово. — 1920. — 23 грудня. — С. 1. 18. Оповідка про відкриття передплати на часопис «Українське слово» // Українське слово (далі — УС). — 1921. — Ч. 5. — С. 4.
19. Большевизм — Україна — Європа / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 8. — С. 1. 20. Передовиця / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 5. — С. 1. 21. Червона легенда / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 59. — С. 1. 22. Голод / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 55. — С. 1. 23. Голод і негри / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 58. — С. 1. 24. Політика і голод / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 52. — С. 1. 25. Без маски / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 34. — С. 1. 26. Бережімся! / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 29. — С. 1. 27. Divide et impera! / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 63. — С. 1. 28. Ride Bajazzo! // УС. — 1921. — Ч. 49. — С. 2. 29. Сівачі бупі / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 42. — С. 1. 30. Симбіоза / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 35. — С. 2. 31. Поворот / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 40. — С. 1. 32. Злочинна робота / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 50. — С. 1. 33. Б. Л. За Волинь / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 81. — С. 2–3. 34. Б. Л. Креси / Б. Лепкий // УС. — 1922. — Ч. 39. — С. 1–2. 35. Мemento / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 4. — С. 1–2. 36. Справа Східної Галичини перед Лігою Народів / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 13. — С. 1. 37. Повожатий. Ним півні запіють / [Б. Лепкий] // УС. — 1921. — Ч. 20. — С. 1. 38. Повстання / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 33. — С. 1. 39. Вовки і вівці / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 48. — С. 1. 40. Трагедія України / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 56. — С. 1. 41. Повожа-

тий. На рахунок української державності / [Б. Лепкий] // УС. — 1921. — Ч. 27. — С. 1. 42. До земляків // УС. — 1921. — Ч. 44. — С. 1. 43. До українських емігрантів / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 12. — С. 1. 44. Богдан Лепкий. Українська молодь за кордоном / Б. Лепкий // УС. — 1922. — Ч. 122. — С. 1–2. 45. Для просвіти / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 97–98. — С. 1. 46. Рятуймо нашу старовину / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 51. — С. 1. 47. Б-н. Схаменіться! / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 23. — С. 1. 48. Національна свідомість / Б. Лепкий // УС. — 1921. — Ч. 47. — С. 1. 49. Лепкий Б. Літопис / Б. Лепкий // МБЛБ. 50. Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля / З. Кузеля // Золота Липа. — С. 9–89. 51. Лепкий Б. І чужому навчайтесь, свого не цурайтесь / Б. Лепкий // Літопис політики, письменства і мистецтва. — 1924. 7 червня. — С. 322–323. 52. Лепкий Б. Пояснення / Б. Лепкий // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 2. — С. 457–465. 53. Верниволя В. Богдан Лепкий (нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці) / [В. Сімович] // Лепкий Б. Писання: в 2 т. — К.; Ляйпціг, 1922. — Т. 1. — С. I–XXVII.

Культурологічна концепція Богдана Лепкого

Упродовж останніх років одним із важливих напрямів поступу української історичної науки стало повернення забутих або викреслених із культурного процесу імен, творів, подій, проте наукове вирішення сучасних духовних проблем не зводиться до простої реставрації культурних надбань попередніх епох. Воно потребує переосмислення культуротворчого досвіду минулого з урахуванням теоретико-методологічних засад сучасної науки.

Мета студії — проаналізувати культурологічну концепцію Б. Лепкого. Об'єктом дослідження є праця митця під назвою «Шляхи української державної ідеї», віднайдена у рукописному вигляді в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Джерело, на шести сторінках якого відображено погляди письменника на низку актуальних проблем культурології, свідчить про загальноєвропейський рівень досліджень українських вчених початку ХХ ст. Тому варто спростувати поширену серед дослідників тезу про описовий характер сфери знань з української антропології [1, с. 13] та відсутність наукової новизни в українській культурологічній думці, котра начебто традиційно замкнена лише у площині вирішення проблеми існування української нації, культури, мови тощо.

Студію Б. Лепкого слід датувати 1920–1921 рр., про що свідчить вступ до неї: «Починаючи у фейлетонах “Українського слова” статті на оцю тему, я свідомий усіх труднощів, які беру на себе. Нерозробленість теми, брак історичних і недоступність дипломатичних матеріалів, важкі теперішні життєві й письменницькі умови, все ото, та ще й багато дечого другого спутує мої руки, обмежує розміри наміреної праці до рамок газетних статей...» [2, арк. 196].

1921 рік — період співпраці діяча з «Українським словом», пресовим органом «Української Громади» Берліна [3, с. 4]. На сторінках часопису було опубліковано близько 60 публіцистичних виступів Б. Лепкого, які віддзеркалили національно-патріотичні прагнення української еміграції [4].

На наше переконання, Б. Лепкому вдалося виконати поставлене перед собою завдання, про яке довідуємось з віднайденого рукопису: «... не про одобрення й признання дбаю, мені хочеться у теперішній історичний мент покласти на стіл питання нашої державної думки і причинитися, по змозі моїх слабих сил, до його поширення і висвітлення. Це намір моєї праці» [2, арк. 196].

У контексті культурологічної проблематики нашої студії зупинимось детально на рукописній праці Б. Лепкого, яку не було опубліковано на сторінках «Українського слова» з невідомих причин. Ймовірно, віднайдений рукопис — це роздуми представника української духовної еліти, не призначені для оприлюднення. Та й за глибиною подачі матеріал відрізняється від публіцистики діяча того часу. Можна припустити, що автор мав намір надрукувати студію після доопрацювання, оскільки рукопис закінчив такими словами: «Ми втратили свою державу, а яка була наша державна думка — поглянемо» [2, арк. 201]. У той же час не виключено, що закінчення праці втрачено.

Слід відзначити, що культурологія як наука склалася у ХХ ст. «Цьому процесові передував довготривалий історичний етап формування культурологічної думки, адекватної тому чи іншому культурному періодові. У сучасній науці прийнято вважати, що культурологічна думка — це продукт свідомого творення певної концепції, в якій узагальнено культурний розвиток і дано відповіді на фундаментальні питання буття» [5, с. 51].

Проблема українства під кутом зору розуміння провідної ролі культури у процесі націєтворення українського народу стала об'єктом особливої уваги у працях сучасників письменника — І. Франка, М. Грушевського, О. Барвінського, В. Липинського, Д. Донцова та ін. діячів, з якими

був близько знайомий Б. Лепкий. Власне, ми маємо цілу плеяду вчених, котрі творили фундамент української культурології наприкінці XIX — на початку XX ст. Саме у цей час сформувались погляди Б. Лепкого про національну самобутність та самодостатність української культури, які він у концентрованому вигляді вперше подав у праці «Начерк історії української літератури» (Коломия, 1909 — Т. 1, 1912 — Т. 2). «Державницьку» історію України вчений розпочав від Київської Русі й підкреслив, що давньоруське письменство — це українське письменство. На сторінках «Начерку...» він, зіставивши для порівняння два світи: «Київ» та «Москву», наголосив на таких соціально-культурних детермінантах українського етносу, як демократизм, волелюбність, індивідуалізм та глибока духовність. Провідною у концепції Б. Лепкого стала теза «західної» європейської орієнтації України та її культури [6].

Національно-визвольні змагання українців на початку XX ст., втра- та української державності стали підґрунтям світоглядної концепції Б. Лепкого про поступ українського народу та його культури. У віднай- деному рукописі митця «Шляхи української державної ідеї» ми маємо закінчену культурологічну теорію, у якій вчений прагнув відповісти на питання, в якому напрямку і на яких основах має розвиватись не тільки українська, а й світова культура. Українська парадигма так чи інакше проходить крізь дослідження Б. Лепкого, де особливе місце посідає ідея прилучення української нації до здобутків європейської цивілізації.

Оригінальність і новаторство праці вченого полягає в осмисленні співвідношення культури та цивілізації, що обумовлено відсутністю однозначного трактування цих термінів у сучасній культурології. «Діалектична взаємодія понять “культура” і “цивілізація”, філософський аналіз сутнісних зв’язків, наукове прогнозування розвитку “цієї пари” на сьогодні виявились найменш дослідженими. В той же час увага до їх співвідношення є чи не найбільшою, ніж до усіх питань культурології разом узятих» [5, с. 38].

Цивілізація (від латин. *civilis* — громадський, суспільний, державний) — досить поширене поняття, яке в побуті виступає синонімом культури. Однак нині немає єдиної думки щодо наукового визначення терміна. Наприклад, у тлумачному словнику з культурології подано такі пояснення «цивілізації»: «1) синонім культури, у вузькому значенні — матеріальної культури; 2) рівень, ступінь розвитку матеріальної і духовної культури (антична Ц., християнська Ц., сучасна Ц.); 3) етап

людського розвитку, що слідує за дикістю і варварством (Л. Морган)» [7, с. 465–466]. Тоді як у виданні «Культурологія. XX век: словарь» читаємо: «Цивілізація — міжетнічна культурно-історична суспільність людей, засади і критерії для виділення якої, як правило, відрізняються в залежності від контексту і цілей використання цього терміна» [8, с. 525].

Поняття «цивілізація» з'явилося в античну епоху як визначення якісної відмінності античного суспільства від варварського оточення. У добу Просвітництва (XVIII ст.) поняття «цивілізація», як правило, використовували для характеристики суспільства, заснованого на розумі, справедливості, освіті; термін асоціювався з концепцією прогресу. У XIX ст. Л. Морган ввів поняття «цивілізація» для означення стадії соціокультурного розвитку людства, що прийшла на зміну «дикунству і варварству». Майже до XX ст. поняття «культура» і «цивілізація» вживали як синоніми й вважали, що вони нерозривно пов'язані між собою та взаємно переплітаються. Так, німецькі романтики відзначали, що культура «переростає» в цивілізацію, а цивілізація переходить у культуру [9, с. 46]. Однак у другій половині XIX ст. німецька суспільна думка під цивілізацією розуміла діяльність, спрямовану на поліпшення соціального устрою, а під культурою — зусилля, пов'язані з внутрішнім удосконаленням особистості.

Після Першої світової війни вийшла друком праця німецького філософа О. Шпенглера «Присмерк Європи» (1918–1922), у якій бачимо нове розуміння цих двох понять у XX ст. Учений розглядав кожну з культур (єгипетську, китайську, вавилонську, західноєвропейську (фаустівську), греко-римську (аполонійську) та ін.) як «живий організм» із тривалістю життя близько 1000 років, котрий проходить у своєму циклі такі фази, як народження, дитинство, молодість, зрілість, старість і смерть. Після занепаду чи смерті культури залишається форма — цивілізація. Культура, на думку О. Шпенглера, дає простір для творчості, активної індивідуальної діяльності, тоді як у цивілізації панує механічна конвеєрна робота, що нівелює людину [10, с. 24]. Погляди О. Шпенглера щодо протиставлення культури і цивілізації поділяли А. Тойнбі, М. Вебер, П. Сорокін, М. Бердяєв та більшість філософів-богословів [5, с. 39].

Ця думка присутня і в праці Б. Лепкого, який бачив суттєві відмінності між поняттями, розглядаючи цивілізацію як зовнішній, матеріальний щодо людини світ, а культуру — як символ її внутрішнього, духовного надбання. Так, у першому реченні дослідження зазначено: «Культурний

чоловік розвиває у собі два розуміння: особисте (“я”) і суспільне (“ти, він, вони”)» [2, арк. 197]. Спочатку, стверджував учений, «розвивається розуміння свого власного “я” (у примітивних формах: їм, сплю, ходжу і т. д.), а що лиш пізніше з’являються поняття родини, громади, народу, ближніх» [2, арк. 197]. На думку Б. Лепкого, чим культурніша людина та народ, тим «оба ці розуміння (індивідуальне й соціальне) більш розвигіті і тісніше сплетені між собою» [2, арк. 197]. Далі автор подав своє розуміння дихотомії «культура–цивілізація». Він підкреслив, що індивідуальна свідомість є підставою культури, соціальна — цивілізації. Індивідуальна свідомість виникає як відповідь на питання: «Що таке “я”, звідки я взявся, пощо існую, який мій початок і кінець, яке моє відношення до природи, до невідомої сили, котру люди називають Богом, чи я невільник природи, чи моїм завданням опанувати її хоч до якоїсь міри?» [2, арк. 197]. У результаті пізнання індивідом навколишнього світу високого розвитку досягли наука, релігія, мистецтво, які, підкреслив Б. Лепкий, є основними елементами культури. Отже, культура має природне походження, поняття трактується вченим як сукупність духовних цінностей.

Соціальна свідомість, наголосив учений, містить ставлення людини до людини, усвідомлення нею своїх обов’язків щодо суспільства, дає відповідь на питання, як «розмежувати свою власність від чужої, як її охоронити й забезпечити, як найкраще жити поруч других людей?» [2, арк. 197]. Таким чином, окреслене є підставою творення цивілізації, в якій Б. Лепкий виділив такі складові, як громадський устрій, суд, «закони», торгівлю, «комунікації», «поліцію», «мілітаризм» тощо. Тобто цивілізація має соціальне походження, вона є вторинною щодо природи і культури; під цивілізацією автор розумів діяльність, спрямовану на поліпшення суспільного устрою.

Культурна людина, на переконання Б. Лепкого, у щоденному житті не може відокремити особистої ідеології від соціальної, на кожному кроці і за кожної нагоди вона оглядається на своє оточення, тому власну вигоду обмежує поняттям «добро ближнього». Звідси висновок: «...не годні ми нині відділити культури від цивілізації. Вони так тісно зв’язані з собою, що одна без другої обійтися і жити не може» [2, арк. 197]. Взаємодія культури та цивілізації простежується на прикладі історії людства, коли «паде цивілізація, яка виростає на соціальній ідеології, то терпить на тому й культура, — марніє культура, то й цивілізація доходить до упадку» [2, арк. 197].

Водночас Б. Лепкий поділяє погляди культурологів, які виступили проти ототожнення понять «культура» і «цивілізація»: «Тривкішою являється все-таки культура, бо цивілізація безнастанно змінє свої форми» [2, арк. 197]. Цивілізаційні катастрофи, до яких учений відніс війни, переселення народів, економічні кризи, класову боротьбу, повстання, стали причиною занепаду асирійської, єгипетської, фінікійської, китайської давньогрецької культур [2, арк. 197]. Однак саме культура, за Лепким, «після великої історичної катастрофи... оставалася як пам'ятник минувшини, на якому будовано дальший культурний розвиток людства головами й руками других народів, що висувалися на видівню історії на місцях, які уступили з неї» [2, арк. 198]. В цьому контексті вчений зазначив, що занепад однієї культури стане основою для розвитку іншої, тобто між різними культурами існує тісний зв'язок. Ці думки Б. Лепкого співзвучні поглядам відомого соціолога П. Сорокіна. Як доказ своєї тези Б. Лепкий писав: «Папіруси і клинове письмо, обеліски й піраміди, астрономія і філософія, — багато дечого залишилося як вічний пам'ятник (наскільки в історії можна говорити про вічність) орієнтальної старої культури. На ній виростала новіша, еллінсько-латинська, гуманізм і т. д. Не були це спомини, а культурні об'єкти, які й далі робили свою хосенну службу. Бог вість якими шляхами пішов би був наш теперішній розвиток, коли б не було грецької філософії і трагедії, Гомера, Платона й Арістотеля. Бог вість як виглядала би наша архітектура без грецької святині, наше мистецтво без старинного малярства, мозаїки і різьби. Це й подумати тяжко» [2, арк. 198]. З останніх слів можемо констатувати, як митець високо цінував давньогрецьку культуру, що заклала основу європейської спадщини.

Не можна оминати міркування Б. Лепкого щодо цивілізації, яка після загибелі залишається лише як «спомин минувшини і як пересторога на будуче» [2, арк. 198]. Вчений риторично питає, «що залишилося нині з римських легіонів, грецької фаланги, із колишнього поділу на горожан та невольників, меценатів та клієнтів, патриціїв та плебеїв?» [2, арк. 198]. Цікавим у рецепції вченого є порівняння культури та цивілізації. Так, культура залишає після себе «пам'ятник минувшини», «культурні об'єкти», цивілізація — «спомин», «пересторогу на будуче», тобто цивілізація — це лише певний етап розвитку суспільства, на відміну від культури, вона не залишає ні духовних, ні матеріальних цінностей. На наш погляд, ці ідеї є засадничими у культурологічній концепції митця.

Поняття «культура» викликає найбільший інтерес у вченого, який був глибоко віруючою людиною, критиком матеріалістичної концепції.

Зіставивши культуру і цивілізацію, Б. Лепкий прийшов до наступних висновків:

«В культурному творенні більшу вагу має ідея, інтелект, так сказати: дух, в цивілізаційному — зоологічні життєві умови, фізична сила, динаміка енергії, сила руху.

В культурі зазначилися більше вищі верстви суспільні, вибрані одиниці, на цивілізацію мали і мають вплив широкі хвилі людства. Поширення культури спиняє і лагодить соціальні зударі, це безнастанне тертя коліс у великому млині суспільного побуту, і, навпаки, її замкнутість у вибраних кругах, недоступність до неї загалом стає звичайно причиною великої суспільно-державної катастрофи.

Культура має у собі прикмети аристократизму, але її завданням повинна бути демократія, щоб загал підносити вгору, не навпаки. Бо як ні, — то зле» [2, арк. 198].

Таким чином, важливою є висловлена думка про роль еліти як творця духовних цінностей, аристократизм як домінуючу рису культури, тоді як цивілізація має демократичний характер. Власне, теза демократизації культури, тобто поширення її здобутків, цінностей серед широких мас є засадничою у концепції Б. Лепкого.

У статті автор привернув увагу до минулого України. Так, на його думку, причиною занепаду Київської Русі була саме відірваність високої «княжої» культури від народної. Такі здобутки «культурної праці», як «Слово о полку Ігоревім», Рейнське Євангеліє, «софійські та завельські фрески, і сліди галицької старовини», свідчили про «високе духовне життя» наших предків у княжі часи. Однак, запитує публіцист, «що перенесено з цієї високої культури в сільську, бідну хату? Спосібний народ творив своє власне, культурне надбання, і таким чином прорвалася оця золота нитка, що має зв'язувати верхи з низами» [2, арк. 199]. Це призвело до занепаду давньоруської держави, «неволі», «вичеркнення слова “Україна” з книги історії людства» [2, арк. 199]. Усвідомлення втрати спонукало до праці українських магнатів та гетьманів у наступні історично-культурні епохи. Однак «нав'язати», за словами Б. Лепкого, «золоту нитку» між верхами та низами українського суспільства вдалося лише І. Котляревському, Т. Шевченкові, І. Франкові й іншим діячам культури.

У контексті проблеми Б. Лепкий зупинився на недавніх революційних подіях у царській Росії, їхні передумови він бачив у недоступності здобутків культури, а саме вищої освіти, театру, вільного слова для «широких хвиль народу». Публіцист наголосив, що навіть «цілим народам,

особливо українцям і жидам замикали на сім замків двері до свята свя-тих, накладали каганець мовчання на їх уста, зв'язували їм руки й ноги та так спутаними лишали на широкому шляху поступу» [2, арк. 199].

Обґрунтовуючи виникнення конфлікту між високою культурою Росії, яку творили і споживали лише «щасливих 10000 народу», та масовою культурою 150 мільйонів громадян Російської імперії, Б. Лепкий протиставив культуру еліти як творця духовних цінностей і культуру мас як споживача культури. Елітарна культура, що не демократизується, за словами вченого, «чужа для народу, і він не дорожить нею». Власне, це стало причиною «відокремлення неросійських народів від Росії» та руйнації «російської культури й цивілізації російськими-таки руками» [2, арк. 200].

Щодо кінцевих висновків у роздумах митця варто процитувати наступне:

«Культура мусить демократизуватися, а цивілізація, з природи речі, повинна бути демократична — оце мав я заодно перед очима, пишучи статтю про “шляхи нашої державної думки”».

Під оцими двома кличами збувалося наше національне відродження, і це для нас потіха на будуче, це те благословення предків, яке вони дають нам на нашу дальшу життєву мандрівку. Недільні школи, віча за реформою виборчою, боротьба за університет, складки на удержання приватних гімназій, аграрні страйки, тисячі читалень, кас, артільних спілок, табори інтернованих, збігців і полонених, врешті “січові стрільці” — все воно вказує, що провідники українського руху заєдно зв'язували верхи з низами, заєдно відкликалися до волі й енергії широких народних кругів і на них будували українську культуру й цивілізацію.

Золота нитка нав'язана, і вона не прорветься так скоро» [2, арк. 200].

Згадуючи здобутки українського національного відродження, Б. Лепкий питав себе, «чи ми народ минувшини, чи будучності, чи українець сказав уже своє слово, чи що лиш скаже?», що було актуальним після поразки національно-визвольних змагань початку ХХ ст.

Аналізуючи тенденції історичного розвитку в минулому, Б. Лепкий відзначив, що немає народу, якому можна було б «відмовити титулу культурності». Водночас, великий позитив для майбутнього України вчений бачив у приналежності української території до Середземноморського басейну, де свого часу «зацвіла найбуйніша культура» Фінікії, Єгипту, Греції, Риму, Візантії, Болгарії, тому на український народ, писав Б. Лепкий, «паде така сама повинність принести в скарбницю світової

культури якийсь дорогоцінний вклад». Серед теперішніх здобутків він назвав народне мистецтво і пісню, творчість Т. Шевченка, однак цього, за Лепким, «замало» на наш талановитий народ. Незважаючи на несприятливі суспільні-політичні умови того часу, вчений прийшов до висновку: «Гадаю я, що ми народ будучності, з того боку, може, й справді наймолодші з аріїв» [2, арк. 201]. Таким чином, публіцист підкреслив ідею «західної» європейської орієнтації України та її культури; піднесення останньої, за Лепким, «значною мірою» залежить «від розвитку держави, а по крайній мірі державної думки», тобто соборницької ідеї.

Оригінальність і новаторство праці Б. Лепкого полягає в осмисленні співвідношення культури та цивілізації. У центрі уваги вченого знаходиться поняття «культура», роздуми над яким відображені ним у наступних положеннях та висновках. За переконанням митця, культуру створює еліта суспільства. Культура містить духовні цінності, відображені у релігії, мистецтві, науці. Культура повинна демократизуватися, тоді доступність її здобутків широким масам стане основою стабільного розвитку будь-якої цивілізації чи держави. Держава, у свою чергу, має підтримувати культуру, а саме — створювати умови для реалізації духовних можливостей суспільства. Водночас митець підкреслив провідну роль культури в історичному процесі, у національному відродженні українського народу.

Список використаних джерел

1. Культурологія: навч. посіб. — К., 2003. — С. 10–13.
2. Лепкий Б. Шляхи української державної ідеї / Б. Лепкий // ЦДАВО України. — Ф. 4405 (Союз визволення України, м. Відень), оп. 1, спр. 2, арк. 196–201.
3. Оповідка про відкриття передплати на часопис «Українське слово» // Українське слово. — 1921. — Ч. 5. — С. 4.
4. Білик Н. Публіцистика Б. Лепкого на сторінках українських еміграційних видань / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — Т., 2002. — Вип. 12. — С. 107–114.
5. Культурологія: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Пічі. — Л., 2004. — 240 с.
6. Білик Н. Культурологічні студії Б. С. Лепкого / Н. Білик // Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку: матеріали II Міжнар. наук. семінару. — Чернівці, 2005. — С. 347–355.
7. Кононенко Б. Большой толковый словарь по культурологии / Б. Кононенко. — М., 2003. — 512 с.
8. Культурология. XX век: словарь. — М., 1995.
9. Культурологія: теорія та історія культури: навч. посіб. / за ред. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. — К., 2004. — 368 с.
10. Карпова Л. О. Культура і цивілізація: взаємодія та розбіжність (культурологічний експурс) / Л. О. Карпова // Зб. наук. праць. — Вип. 1. — К., 1993. — С. 23–33.

ПІСЛЯМОВА:

Мої лепкознавчі студії

У пропонованому читачам виданні зібрано дослідження культурологічної спадщини Богдана Лепкого, що вийшли в останнє десятиріччя. Опубліковані у малодоступних виданнях, вони тепер адресовані всім, хто цікавиться творчістю цього видатного українського митця.

Початок моїх лепкознавчих студій пов'язаний із навчанням в аспірантурі Тернопільського державного педагогічного інституту (нині Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка) під науковим керівництвом доктора історичних наук, професора М. Алексієвця. Обравши об'єктом дослідження багатогранну діяльність Б. Лепкого в контексті українського національно-державного відродження, я розпочала студії в архівах та бібліотеках України. У них віднайдено сотні листів, десятки першодруків митця, що раніше зберігались у «спецфондах». Водночас опрацьовано документи з архіву Б. Лепкого, котрі Роман Смик передав зі США до м. Бережани, де в 1995 р. відкрито музей митця. Ці матеріали вперше введено до наукового обігу в монографії «Богдан Лепкий в духовній історії України» (1996).

Виходу першодруку передувало особисте знайомство з Р. Смиком, опікуном архіву Б. Лепкого. У спогадах назавжди залишиться перша зустріч з ним у дворіку бережанської ратуші в серпні 1995 р., напередодні відкриття музею письменника. Мені (як випускниці художньої школи) доручили пофарбувати стілець, на якому, за переказом, сидів О. Маковей, а тепер цей артефакт буде представлено в першій залі музею. Цього моменту на подвір'я ступила директор Музею книги Надія Волинець у супроводі сивочолого чоловіка. «Хресна мати» музею Б. Лепкого відрекомендувала мене Романові Петровичу й мовила добре слово як про помічницю під час останніх приготувань до відкриття музейної установи. Романа Смика (сина греко-католицького священика) зацікавила тема мого дослідження — «Богдан Лепкий в духовній історії України».

Відтоді мої лепкознавчі студії були під опікою Романа Петровича. Йому завдячую виданням першої монографії, яку д-р Р. Смик переслав із США до України восени 1996 р. Саме за неї отримала вагому для по-

чатківця нагороду — стипендію Кабінету Міністрів України для молодих учених (1997–1999). Відзнака українського уряду підтвердила актуальність вивчення національно-патріотичних поглядів митця на основі його епістолярію та публіцистичних виступів. Про книгу схвально написали у пресі української діаспори США й Канади.

У роботі над завершенням дисертації племінник Б. Лепкого радо допомагав цінними матеріалами з архіву митця. Варто згадати, зокрема, його фінансування моїх наукових студій у Польщі (1996), де в Архіві Ягеллонського університету вдалося віднайти документи з «особистих папок» Б. Лепкого. За сприяння Р. Смика відбулася моя зустріч із професором В. Беньковським. Спілкування з польським ученим, який особисто знав Б. Лепкого, опрацювання документів із сімейного архіву Беньковських, студії в бібліотеках Ягеллонського університету та Польської Академії Наук у Кракові сприяли глибшому дослідженню епохи митця.

Після захисту дисертації «Роль Богдана Лепкого та його творчості в українському національному відродженні» (1999) Р. Смик профінансував видання наукової праці. Перші примірники монографії «Богдан Лепкий: життя і діяльність» (2001) він розіслав до українознавчих осередків США, Канади, Австралії, Польщі; за його сприяння книга стала доступною читачам обласних бібліотек в Україні.

Сьогодні, на відстані часу, усвідомлюю, як багато завдячую моральній і матеріальній підтримці мецената. Він, приїжджаючи щороку в Україну, привносив у наші будні культурний світ, сповнений глибокої людяності та дивовижної працьовитості. Романові Смику випало жити серед визначних особистостей, для яких Україна була понад усе. Це — греко-католицьке духовенство, котре належало в Галичині до національної еліти; це вчені-українознавці, серед яких варто назвати З. Кузеля; це подвижники української духовності на чолі з Б. Лепким. Маючи такі основи, Р. Смик у далекій Америці не втратив власної ідентичності.

За підтримки Р. Смика в архівах м. Києва виявлено рукописи Б. Лепкого, його статті, цінні документи про співпрацю діяча із Союзом визволення України. Згодом ці матеріали введено до наукового обігу в низці публікацій. А творчий доробок митця склав основу «Вибраних творів» Б. Лепкого, що видані завдяки гранту Канадського інституту українських студій (КІУС). На жаль, Р. Смик не побачив цього видання: благословивши його до друку, відійшов у вічність...

«Завдяки Б. Лепкому» відбулося знайомство з талановитими людьми, які брали участь в академіях з пошанування цього діяча на Терно-

пільщині. Вагомий внесок у популяризацію спадщини митця належить співробітникам Музею Богдана Лепкого на чолі з Н. Дирдою. Їх подвижництво наснажує до праці на лепківській ниві, кличе в дорогу до «найкращого у світі міста», як писав Б. Лепкий у спогадах про Бережани.

Водночас багато завдячую своїй родині, яка завжди підтримувала мене в наукових студіях. Завдяки участі Олега Білика в проєкті «Культурологічна спадщина Богдана Лепкого» вчасно вийшов друком перший том «Вибраних творів» Б. Лепкого (2007), який склали поезія, проза й спогади письменника; більшість цих творів опубліковано в Україні вперше.

У 2009 р. підготовлено до друку публіцистику, промови, розвідки Б. Лепкого; окреслена спадщина нині доступна широкому загалові шанувальників творчості митця на сторінках другого тому «Вибраних творів» Б. Лепкого (2011).

Серед лепкознавчих акцій варто виділити організацію наукових заходів. Так, з нагоди 135-річчя від дня народження Б. Лепкого було проведено міжнародну наукову конференцію «Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого» (2007); важливість цієї події засвідчило видання матеріалів конференції, разом із професором М. Ткачуком впорядкованих до друку.

Вагомим стимулом до праці стало визнання моїх студій серед загалу. В 2009 р. за публікації в галузі лепкознавства була удостоєна Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. Братів Богдана та Левка Лепких, серед лауреатів якої — Р. Смик, І. Герета, Р. Гром'як, Б. Мельничук, Ф. Погребенник, М. Ільницький, В. Подуфалий, Р. Лубківський, В. Качкан, Н. Волинець, Я. Омелян, Н. Дирда, Я. Мазурак, О. Савка, У. Скальська, Б. Хаварівський, М. Ониськів, І. Марчук, М. Ткачук, Є. Удін, О. Мосійчук та інші подвижники повернення імені й творчості Б. Лепкого Україні.

У співпраці з письменником і краєзнавцем Б. Мельничуком слід шукати генезу видання історичної повісті Б. Лепкого «Сотниківна» та її інсценізацій. Цей проєкт, реалізований завдяки гранту КІУСу в 2012 р., було приурочено 140-річчю від дня народження Б. Лепкого. До ювілею митця також опубліковано бібліографічні покажчики «Богдан Лепкий: відомий і невідомий» та «Надія Білик: лепкознавчі та культурологічні студії», що стали своєрідним підсумком діяльності на лепківській ниві.

Маю надію, що дослідження культурологічної спадщини Богдана Лепкого сприятиме формуванню цілісного творчого портрета митця і водночас стане пошануванням пам'яті духовного подвижника українського національно-державного відродження.

БІБЛІОГРАФІЯ

Архівні джерела

Державний архів Львівської області (ДАЛО)

Ф. 26. (Університет ім. Яна Казимира у Львові).

Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУ у м. Львові)

Ф. 309 (Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові).

Ф. 311 (Редакція журналу «Нові шляхи»).

Ф. 348 (Товариство «Просвіта» у Львові).

Ф. 361 (Крушельницький А.).

Ф. 362 (Студинський К. — академік).

Ф. 376 (Скрутень Й.).

Ф. 381 (Весоловський В.).

Ф. 384 (Гординський Я.).

Ф. 391 (Загальноукраїнська культурна рада).

Ф. 663 (Павлик М.).

Ф. 834 (Українське студентське товариство «Січ»).

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)

Ф. 4405 (Союз визволення України, м. Відень).

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (далі: AUJ)

Sygn. S II 619 (Teczki osobowe [Łepkij Bohdan]).

Sygn. D XII, XV (Teczki osobowe [Łepkij Bohdan]).

Архів Романа Смика у м. Чикаго

Листи до Б. Лепкого.

Архів родини Бєньковських у м. Кракові

Листи до М. Лазар-Бєньковської.

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.

Відділ рукописів (ВР ЛННБ)

Ф. 3 (Кічура М.).

Ф. 9 (Стефаник В.).

Ф. 11 (Барвінські).

Ф. 34 (Гнатюк В.).

Ф. 66 (Маковей О.).
Ф. 70. (Пеленський Є.-Ю.).
Ф. 535 (Щурат В.).

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України у м. Києві. Відділ рукописів (ВР ІЛК).

Ф. 47 (Доманицький В.).
Ф. 59 (Маковей О.).
Ф. 61 (Лукич В.).
Ф. 64 (Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові).
Ф. 78 (Левицький І.).

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy (Rkps. BJ)

Sygn. 8569, 8619, 8642, 8678, 8691, 8692 (Orkan W.).
Sygn. 171 (Vaqholz J.).

Обласний комунальний музей Богдана Лепкого в м. Бережани (МБЛБ)
Основні фонди музею.

Опубліковані джерела та матеріали

Творча спадщина Богдана Лепкого

Поезія

Лепкий, Б. Стрічки [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацкого. 3 друк. В. Шийковского, 1901. — 108 с.

Лепкий, Б. Листки падают [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацкого. 3 друк. В. Шийковского, 1902. — 130 с.

Лепкий, Б. Осінь [Текст] / Б. Лепкий. — Коломия : Накладом власним. 3 друк. В. Браунера, 1902. — 96 с.

Лепкий, Б. На чужині [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацкого. 3 друк. В. Шийковского, 1904. — 50 с.

Лепкий, Б. З глибин душі [Текст] : вибір поезій / Б. Лепкий. — Л. : Накладом М. Петрицького. «Друк. Уділова», 1905. — 192 с.

Лепкий, Б. Над рікою [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом Р. Гординського. 3 друк. В. Шийковского, 1905. — 92 с.

Лепкий, Б. Поезіє, розрадо одинока [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Друк. О. Ріппера в Кракові, 1908. — 84 с.

Лепкий, Б. Для ідей [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1911. — 16 с.

Лепкий, Б. З-над моря [Текст] / Б. Лепкий. — Жовква : Накладом автора. Друк. оо. Василян, 1913. — 88 с.

Лепкий, Б. В столітє уродин Шевченка [Текст] / Б. Лепкий. — Краків : Друк. О. Ріппера, 1914. — 4 с.

Лепкий, Б. В Тарасові роковини [Текст] / Б. Лепкий. — Коштом і заходом Товариства «Просвіта». — Відень, 1915. — 32 с.

Лепкий, Б. Доля [Текст] / Б. Лепкий. — Вецляр, 1917. — 52 с.

Лепкий, Б. Вибір віршів [Текст] / Б. Лепкий. — Вецляр : Струя. Друк. Шарфого, 1921. — 64 с.

Лепкий, Б. Ноктюрн [Текст] / Б. Лепкий. — Зальцведель : 3 друк. Гофмана, 1921. — 16 с.

Лепкий, Б. Слота [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом «Червоної калини». 3 друк. А. Гольдмана, 1926. — 28 с.

Лепкий, Б. Поезії [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд. та передм. М. Ільницького. — К. : Рад. письменник, 1990. — 383 с.

Лепкий, Б. Під Великдень [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд. Р. Смик. — Т. : Тернопіль, 1993. — 42 с.

Лепкий, Б. Під Різдво [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд. Р. Смик. — Т. : Лілея, 1993. — 78 с.

Лепкий, Б. Поезії [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд. Н. Дирда. — Т. : Джура, 2005. — 500 с.

Проза

Лепкий, Б. З села [Текст] : збірка оповідань / Б. Лепкий. — Чернівці : 3 друк. Товариства «Руська Рада», 1898. — 84 с.

Лепкий, Б. З життя [Текст] : збірка оповідань / Б. Лепкий. — Л. : Накладом Укр. видавничої спілки, 1899. — 64 с.

Лепкий, Б. Оповідання [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацького. 3 друк. В. Шийковского, 1901. — 138 с.

Лепкий, Б. Щаслива година [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацького. 3 друк. В. Шийковского, 1901. — 148 с.

Лепкий, Б. В глухім куті [Текст] : оповідання / Б. Лепкий. — Л. : Вид-во Товариства «Просвіта». 3 друк. НТШ у Львові, 1903. — 32 с.

Лепкий, Б. Нова збірка [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацького. 3 друк. В. Шийковского, 1903. — 104 с.

Лепкий, Б. В горах [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом А. Хойнацького. 3 друк. В. Шийковского, 1904. — 120 с.

Лепкий, Б. Кара та інші оповідання [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом Укр. видавничої спілки. 3 друк. НТШ у Львові, 1905. — 176 с.

Лепкий, Б. По дорозі життя [Текст] : вибір оповідань / Б. Лепкий. — Л. : Накладом М. Петрицького. «Друк. Уділова», 1905. — 170 с.

Лепкий, Б. Кидаю слова... [Текст] : нариси й оповідання / Б. Лепкий. — Чернівці : 3 друк. Товариства «Руська Рада», 1911. — 78 с.

Лепкий, Б. Під тихий вечір [Текст] : повість-казка / Б. Лепкий. — К. : Ляйпціг : Укр. накладня, 1923. — 396 с.

Лепкий, Б. От так собі [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Друк. оо. Василян у Жовкві, 1926. — 136 с.

- Лепкий, Б.* Мотря [Текст] : іст. повість : у 2 т. / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1926. — Т. 1 — 388 с.
- Лепкий, Б.* Мотря [Текст] : іст. повість : у 2 т. / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1926. — Т. 2 — 308 с.
- Лепкий, Б.* Не вбивай [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1926. — 396 с.
- Лепкий, Б.* Батурин [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1927. — 416 с.
- Лепкий, Б.* Полтава [Текст] : іст. повість. I. Над Десною / Б. Лепкий. — Л. : Друк. НТШ у Львові, 1928. — 330 с.
- Лепкий, Б.* Полтава [Текст] : іст. повість. II. Бої / Б. Лепкий. — Л. : Друк. НТШ у Львові, 1929. — 420 с.
- Лепкий, Б.* Сотниківна [Текст] : іст. картина з часів І. Виговського / Б. Лепкий. — Л. : Друк. оо. Василян у Жовкві, 1927. — 184 с.
- Лепкий, Б.* Зірка [Текст] : повість з повоєнного життя / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. А. Гольдмана, 1929. — 184 с.
- Лепкий, Б.* Вадим [Текст] : повість з княжих часів / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. А. Гольдмана, 1930. — 228 с.
- Лепкий, Б.* Веселка над пустирем [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Друк. вид. «Неділі», 1930. — 352 с.
- Лепкий, Б.* Орли [Текст] : іст. оповідання з рр. 1734–1750 / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. Видавничої спілки «Діло», 1934. — 54 с.
- Лепкий, Б.* Каяла [Текст] : іст. оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославича на половців 1185 р. / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. Видавничої спілки «Діло», 1935. — 68 с.
- Лепкий, Б.* Казка мого життя. Крегулець [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Друк. НТН у Львові, 1936. — 80 с.
- Лепкий, Б.* До Зарваниці. (З «Казки мого життя») [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. Видавничої спілки «Діло», 1938. — 152 с.
- Лепкий, Б.* Казка мого життя. Бережани [Текст] / Б. Лепкий. — Краків : Накладом «Укр. вид-ва». Друк. Денникова, 1941. — 182 с.
- Лепкий, Б.* Три портрети. Франко — Стефаник — Оркан [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. Видавничої спілки «Діло», 1937. — 164 с.
- Лепкий, Б.* Крутіж [Текст] : іст. малюнки з часів гетьмана Виговського / Б. Лепкий. — Краків : Накладом «Укр. вид-ва», 1941. — 176 с.
- Лепкий, Б.* Вибране [Текст] / Б. Лепкий ; передм. М. Ільницького. — Л. : Світ, 1990. — 184 с.
- Лепкий, Б.* Сотниківна [Текст] : іст. картина з часів І. Виговського / Б. Лепкий. — Т. : РВВ упр. по пресі, 1991. — 115 с.
- Лепкий, Б.* Мотря [Текст] : іст. повість : у 2-х ч. / Б. Лепкий. — Л. : Червона калина, 1991. — 388 с.
- Лепкий, Б.* Не вбивай ; Батурин [Текст] : іст. повісті / Б. Лепкий. — Л. : Червона калина, 1991. — 450 с.

Лепкий, Б. Полтава [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — Л. : Червона калина, 1991. — 407 с.

Лепкий, Б. З-під Полтави до Бендер ; Крутіж [Текст] : іст. повісті / Б. Лепкий. — Л. : Червона калина, 1991. — 335 с.

Лепкий, Б. Мотря [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — К. : Дніпро, 1992. — 464 с.

Лепкий, Б. Не вбивай ; Батурин [Текст] : іст. повісті / Б. Лепкий. — К. : Дніпро, 1992. — 534 с.

Лепкий, Б. Полтава [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — К. : Дніпро, 1992. — 485 с.

Лепкий, Б. З-під Полтави до Бендер [Текст] : іст. повість / Б. Лепкий. — К. : Дніпро, 1992. — 264 с.

Лепкий, Б. Казка мого життя [Текст] / Б. Лепкий. — 2-е вид., доповн. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 1999. — 300 с.

Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : Т. 1. Мотря : іст. повість. Ч. 1 ; Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського / Б. Лепкий ; упор. Б. Мельничук ; передм. Н. Білик, Б. Мельничука. — Т. : Збруч, 2004. — 352 с.

Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : Т. 2. Мотря. Ч. 2 ; Орли ; Крутіж : іст. повісті : оповідання / Б. Лепкий. — Т. : Збруч, 2006. — 400 с.

Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : Т. 3. Не вбивай ; Батурин : іст. повісті / Б. Лепкий. — Т. : Збруч, 2008. — 488 с.

Лепкий, Б. Прозові твори [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд. Н. Дирда. — Т. : Джура, 2007. — 508 с.

Лепкий, Б. Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського : повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука [Текст] / Б. Лепкий, О. Скалозуб, Б. Мельничук ; упорядкув. та передм. Н. Білик ; прим. Н. Білик, Б. Мельничука. — Т. : Богдан, 2012. — 280 с.

Збірки творів

Лепкий, Б. Писання [Текст] : в 2 т. / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1922. — Т. 1 : Вірші. — 427 с. ; Т. 2 : Проза. — 488 с.

Золота Липа [Текст] : ювіл. зб. творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін : Укр. слово, 1924. — 260 с. — Вибрані місця з поезій Б. Лепкого, зложив З. Кузеля : С. 133–152 ; з новіших творів Б. Лепкого : С. 153–227.

Лепкий, Б. Твори [Текст] : у 2 т. / Б. Лепкий ; упоряд., авт. передм. та прим. М. Ільницький. — К. : Дніпро, 1991. — Т. 1 : Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. — 862 с. ; Т. 2 : Повість. Спогади. Виступи. — 719 с.

Лепкий, Б. Твори [Текст] : у 2 т. / Б. Лепкий ; упоряд., авт. вст. ст. та прим. Ф. Погребенник. — К. : Наук. думка, 1997. — Т. 1 : Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. — 846 с. ; Т. 2 : Прозові твори. — 696 с.

Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : у 2 т. / Б. Лепкий ; упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдики ; прим. Н. Білик. — К. : Смолоскип, 2007, 2011. — Т. 1 : Поетичні твори. Драми. Прозові твори. Спогади. — 604 с. ; Т. 2 : Публіцистика. Промови. Наукові розвідки, студії, дослідження. — 616 с.

Твори для дітей

Лепкий, Б. Під ялинку [Текст] : різдвяна збірка / Б. Лепкий. — Л. : Видання Товариства «Просвіта». 3 друк. «Діла», 1930. — 112 с.

Лепкий, Б. Про діда, бабу і качечку кривеньку [Текст] : казка для дітей / Б. Лепкий. — Л. : Видання «Рідної школи», 1931. — 16 с.

Лепкий, Б. Про дідову Марусю і про бабину Галюсю [Текст] : казка для дітей / Б. Лепкий. — Л. : Видання «Рідної школи», 1931. — 20 с.

Лепкий, Б. Про лиху мачуху... [Текст] : казка для дітей / Б. Лепкий. — Л. : Видання «Рідної школи», 1931. — 40 с.

Лепкий, Б. Три казки [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Видання «Рідної школи», 1931. — 80 с.

Лепкий, Б. Казка про Ксеню і дванадцять місяців [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : Накладом «Світ дитини». Друк. оо. Василян у Жовкві, 1934. — 56 с.

Лепкий, Б. Три казки [Текст] / Б. Лепкий ; упоряд., передм. та прим. Ф. Погребенника. — К. : Веселка, 1991. — 94 с.

Лепкий, Б. Цвіт споминів [Текст] : твори для дітей / Б. Лепкий ; упоряд. Н. Дирди. — Т. : Джура, 2002. — 184 с.

Лепкий, Б. Казки [Текст] / Б. Лепкий ; передслово Н. Дирди. — Т. : Богдан, 2012. — 96 с.

Нариси, студії, дослідження

Łepki, B. Marya Konopnicka [Text] : szkic literacki / B. Łepki // Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1897. — Brzeżany, 1897. — S. 3–36.

Łepki, B. Marya Konopnicka [Text] : szkic literacki / B. Łepki // Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1898. — Brzeżany, 1898. — S. 1–16.

Лепкий, Б. Василь Стефаник [Текст] : літ. нарис / Б. Лепкий. — Л. : Накладом автора. 3 друк. В. Шийковського, 1903. — 32 с.

Лепкий, Б. Про «Наймичку», поему Тараса Шевченка [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. В. Шийковського, 1907. — 64 с.

Лепкий, Б. Начерк історії української літератури. — Кн. I. До нападів татар [Текст] / Б. Лепкий. — Коломия : Галицька накладня Я. Оренштайна. 3 друк. А. Кисілевського і С-ки, 1909. — 320 с.

Лепкий, Б. Начерк історії української літератури. — Кн. II. Від нападів татар до Котляревського [Текст] / Б. Лепкий. — Коломия : Галицька накладня Я. Оренштайна. 3 друк. А. Кисілевського і С-ки, 1912. — 272 с.

Лепкий, Б. Про жите великого поета Тараса Шевченка [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. НТШ у Львові, 1911. — 48 с.

Лепкий, Б. Маркіян Шашкевич [Текст] : характеристики укр. письменників ; з іл. / Б. Лепкий. — Коломия : Галицька накладня Я. Оренштайна. 3 друк. А. Кисілевського і С-ки, 1912. — 108 с.

Лепкий, Б. Про Шевченків «Кобзар» [Текст] / Б. Лепкий. — Л. : 3 друк. НТШ у Львові, 1914. — 64 с.

Лепкий, Б. Чим жива українська література? [Текст] / Б. Лепкий // 3 історії української літератури. — Відень : Накладом Союзу визволення України. 3 друк. Ад. Гольцгавзена, 1915. — С. 3–23.

Лепкий, Б. Про життя і твори Тараса Шевченка [Текст] / Б. Лепкий. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1918. — 100 с.

Лепкий, Б. Шевченко про мистецтво [Текст] / Б. Лепкий // Шлях. — 1919. — Ч. 77–С. 2–3 ; Ч. 78. — С. 2–3 ; Ч. 79. — С. 2–3 ; Ч. 80. — С. 2–3.

Лепкий, Б. Незабутні : літ. нариси [Текст] / Б. Лепкий. — Берлін : Укр. слово, 1922. — 84 с.

Zarys literatury ukraińskiej [Text] : Podręcznik informacyjny przez *Bohdana Łepkiego* / B. Łepki. — Warszawa-Kraków, 1930. — Serja 1. — Nr. 2. — 272 s.

Лепкий, Б. До питання про переклади ліричних поезій [Текст] / Б. Лепкий // Prace polskiego towarzystwa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. — Nr. IV. — Kraków, 1933. — S. 139–149.

Лепкий, Б. Наше письменство [Текст] : короткий огляд укр. літератури від найдавніших до теперішніх часів / Б. Лепкий. — Краків, 1941. — 136 с.

Лепкий, Б. Начерк історії української літератури ; *Zarys literatury ukraińskiej*. Podręcznik informacyjny ; *Literatura ukraińska* ; Декілька проблем з української літератури [Текст] / Б. Лепкий ; фотопередрук з післясловом О. Горбача. — Мюнхен : УВУ, 1991.

Лепкий, Б. Про життя і твори Тараса Шевченка [Текст] / Б. Лепкий. — К. : Україна, 1994. — 174 с.

Лепкий, Б. Маркіян Шашкевич [Текст] / Б. Лепкий // Тернопілля'98–99 : регіон. річник. — Т. : Збруч, 2002. — С. 411–433.

Публікації про Богдана Лепкого

Монографії

Білик, Н. Богдан Лепкий : життя і діяльність [Текст] : [монографія] / Надія Білик. — Т. : Джура, 2001. — 172 с. — Дод. : С. 159–169.

Білик-Лиса, Н. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу [Текст] : [монографія] / Надія Білик-Лиса. — Т. : Збруч, 1999. — 144 с.

Горак, Р. Трагедія Богдана Лепкого [Текст] : [монографія] / Р. Горак. — Івано-Франківськ : Грань, 2002. — 72 с. — Дод. : С. 64–69.

Климишин, М. Лірика Богдана Лепкого [Текст] : спроба нової оцінки : [монографія] / М. Климишин. — Т., 2003. — 152 с. — Дод. : С. 112–151.

Костецька, О. Жанрова система прози Богдана Лепкого в рецепції літературної критики 30–40-х років ХХ століття [Текст] : [монографія] / О. Костецька. — Т. : Підручники і посібники, 2004. — 73 с.

Лев, В. Богдан Лепкий, 1872–1941 : життя і творчість [Текст] : [монографія] / В. Лев. — Записки НТШ. — Т. СХСІІІ. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1976. — 399 с. — Дод. : С. 250–392.

Лиса, Н. Богдан Лепкий в духовній історії України [Текст] : [монографія] / Надія Лиса. — Чикаго ; Т. : Видав д-р Роман Смик, 1996. — 56 с.

Литвиненко, Т. Історіософська концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація [Текст] : [монографія] / Т. Литвиненко. — Суми : Слобожанщина, 2001. — 164 с.

Лупак, Н. Літературно-музичне буття образу Мазепа [Текст] : монографія / Н. Лупак. — Т. : Карт-бланш, 2007. — 200 с. — Дод. : С. 153–198.

Погребенник, Ф. Богдан Лепкий [Текст] : [монографія] / Ф. Погребенник. — К. : Знання, 1993. — 64 с. — Поезії Б. Лепкого : С. 53–62.

Сивіцький, М. Богдан Лепкий : життя і творчість [Текст] : [монографія] / М. Сивіцький. — К. : Дніпро, 1993. — 375 с. — Бібліогр. : С. 257–373.

Ткачук, М. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого [Текст] : [монографія] / М. Ткачук. — Т. : ТНПУ, 2005. — 128 с.

Царик, О. Богдан Лепкий і Владислав Оркан : дружба митців і творчий діалог [Текст] : [монографія] / О. Царик. — Т. : ТДПУ, 2000. — 136 с.

Рецензії, статті, дослідження

Аркас, М. Історія України-Русі з малюнками [Текст] / М. Аркас. — 2-е вид. — Краків : Накладом О. Аркасової, 1912. — 424 с.

Безушко, В. Богдан Лепкий [Текст] / В. Безушко // Популярна бібліотека «Америки». — Ч. 5. — Філядельфія : ПА, 1952. — 21 с.

Білецький, Л. Поет туги і смутку [Текст] / Л. Білецький // Лепкий, Б. Під тихий вечір. — Вінніпег : Тризуб, 1953. — С. 5–16.

Бойко, Ю. Богдан Лепкий [Текст] / Ю. Бойко // Нова Україна. — Харків, 1942. — Ч. 250. — 5 листопада.

Бульвінський, А. Конотопська битва 1659 р. [Текст] / А. Бульвінський // Український історичний журнал. — 1998. — № 3–4.

Бульвінський, А. Конотопська битва 1659 р. [Текст] / А. Бульвінський. — К., 2008. — 64 с.

Бунда, Є. Творчий zenіт Богдана Лепкого [Текст] / Є. Бунда // Літературні вісті. — 1927. — № 9. — С. 2–5.

Верниволя, В. Богдан Лепкий (нарис літ. діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці) [Текст] / [В. Сімович] // Лепкий, Б. Писання : в 2 т. — К. ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1922. — Т. 1. — С. I–ІХХVІІ.

Витвицький, В. Михайло Гайворонський: життя і творчість [Текст] / В. Витвицький. — Нью-Йорк, 1954. — С. 22–24, 78–80.

Волошко, Є. Треба говорити вголос. (Про білі плями в укр. літературознавстві) [Текст] / Є. Волошко // Вітчизна. — 1988. — № 4. — С. 174–181.

Вуцькі, А.-Ш. Богдан Лепкий в німецькій літературі [Текст] / А.-Ш. Вуцькі // Свобода. — США, 1922. — 15 листопада. — С. 4.

Vivus. 3 поля нашої поезії [Текст] / [І. Франко] // Літературно-науковий вісник. — 1906. — Кн. 3 — Т. 33. — С. 588–594.

Гарасевич, Г. Богдан Лепкий. У соті роковини з дня народження / Г. Гарасевич // Овид. — США, 1974. — Ч. 3. — С. 5–9.

Головин, Б. Богдан Лепкий і «Просвіта» [Текст] / Б. Головин // Русалка Дністрова. — 1998. — Ч. 4. — С. 10–11.

Голубець, М. Богдан Лепкий [Текст] / М. Голубець // Наш прапор. — 1933. — Ч. 18–21. — С. 2.

Голубець, М. Життєвий шлях Б. Лепкого [Текст] / М. Голубець // Богдан Лепкий, 1872–1941 : зб. у пошану пам'яті поета. — Краків ; Л. : Укр. вид-во, 1943. — С. 8–12.

Горак, Р. Трагедія Богдана Лепкого [Текст] / Р. Горак // Дзвін. — 1990. — № 10. — С. 71–86.

Горбач, О. Б. Лепкого «Начерк історії української літератури» [Текст] / О. Горбач // Лепкий Б. Начерк історії української літератури / Фотопередрук. — Мюнхен : УВУ, 1991. — С. 1–13.

Гром'як, Р. Літературно-критична діяльність Богдана Лепкого [Текст] // Давнє і сучасне / Р. Гром'як. — Т. : Лілея, 1997. — С. 211–217.

Гром'як, Р. Проблема національної асиміляції і творчість Богдана Лепкого [Текст] // Орієнтації. Розмисли. Дискурси / Р. Гром'як. — Т. : Джура, 2007. — С. 125–136.

Демків, Б. «Одна думка — добре, а дві — краще» / Б. Демків // Тернопіль вечірній. — 1997. — 23 липня. — С. 4.

Державин, В. Історична белетристика Б. Лепкого [Текст] / В. Державин // Критика. — 1930. — Кн. 5. — С. 27–48.

Дорошенко, В. Богдан Лепкий. (3 нагоди 60-ліття) [Текст] / В. Дорошенко // Життя і знання. — 1932. — Ч. 15. — С. 433–434.

Дорошенко, В. Наукова і науково-популярна діяльність Богдана Лепкого [Текст] / В. Дорошенко // Краківські вісті. — 1942. — Ч. 163. — С. 2–3.

Дорошенко, В. У відповідь напасникам [Текст] / В. Дорошенко. — Відень : Накладом Союзу визволення України, 1917. — 32 с.

Животко, А. Історія української преси [Текст] / А. Животко ; передм. К. Костева. — Мюнхен, 1989–1990. — 334 с.

Жулинський, М. Богдан Лепкий [Текст] // Із забуття в безсмертя : сторінки призабутої спадщини / М. Жулинський. — К., 1990. — С. 81–85.

Завадович, Р. У сторіччя народження Богдана Лепкого [Текст] / Р. Завадович // Церковний вісник. — 1972. — Ч. 22. — 25 листопада. — С. 5–6.

«За працю для народу». (Нові почесні члени товариства «Просвіта») // Календар Товариства «Просвіта» на 1927 рік. — Л., 1926. — С. 161–163, 169.

Зуляк, І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) [Текст] : монографія / І. Зуляк. — Т. : Воля, 2005. — 946 с.

Зуляк, І. Б. Лепкий і «Просвіта» [Текст] / І. Зуляк // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого : матеріали міжнар. наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. — Т. : Рада, 2007. — С. 273–276.

Ільницький, М. М'якість колориту, ніжність почуття [Текст] / М. Ільницький // Лепкий, Б. Вибране. — Л. : Світ, 1990. — С. 5–18.

Ільницький, М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...» [Текст] / М. Ільницький // Лепкий, Б. Твори : у 2 т. / упор., авт. передм. та прим. М. Ільницький. — К. : Дніпро, 1991. — Т. 1. — С. 5–29.

Єфремов, С. Історія українського письменства [Текст] / С. Єфремов. — 4-е вид. — Ляйпціг : Галицька накладня, 1919. — Т. 2. — С. 262.

Євшан, М. Богдан Лепкий. Елементи його творчості [Текст] / М. Євшан // Українська хата. — 1909. — Ч. 7. — С. 396–407.

Карпова, Л. О. Культура і цивілізація : взаємодія та розбіжність [Текст] / Л. О. Карпова // 36. наук. праць. — Вип. 1. — К., 1993. — С. 23–33.

Кейван, І. Нариси з історії української культури. — Кн. 3. : Українське образотворче мистецтво [Текст] / І. Кейван. — Едмонтон, 1984. — 312 с.

Козак, М. Головні моменти наукової діяльності Богдана Лепкого [Текст] / М. Козак // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 80–84.

Кононенко, Б. И. Большой толковый словарь по культурологии [Текст] / И. Б. Кононенко. — М. : Вече, АСТ, 2003. — 512 с.

Кугутяк, М. Галичина : сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX — 1939 р.) [Текст] / М. Кугутяк. — Івано-Франківськ, 1993. — 199 с.

Кузеля, З. Богдан Лепкий у Німеччині [Текст] / З. Кузеля // Діло. — 1933. — 7, 8 липня. — С. 3–4.

Кузик, К. Богдан Лепкий і музика [Текст] / К. Кузик // Краківські вісті. — 1942. — Ч. 261–271.

Культурология. XX век [Текст] : словарь. — М., 1995.

Культурология : теорія та історія культури [Текст] : навч. посіб. / за ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. — К., 2004. — 368 с.

Культурология [Текст] : навч. посіб. — К. : КМ Академія, 2003.

Культурология [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Пічі. — Л. : Новий Світ, 2000; 2004. — 240 с.

Лавров, Ю. Початок діяльності Союзу визволення України [Текст] / Ю. Лавров // Український історичний журнал. — 1998. — № 4. — С. 17–32.

Лисяк, П. Богдан Лепкий як громадянин [Текст] / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1872–1941 : зб. у пошану пам'яті поета. — Краків ; Л. : Укр. вид-во, 1943. — С. 42–46.

Лисяк-Рудницький, І. Історичні есе [Текст] : в 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. — К. : Основи, 1994. — Т. 1. — 483 с.

Литвиненко, Т. Нерозкрита грань великого таланту. (Деякі аспекти історіософської концепції пенталогії Б. Лепкого «Мазепа») [Текст] / Т. Литвиненко // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури XX ст. : матеріали

Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника / за ред. М. Ткачука. — Т., 1998. — С. 228–233.

Луців, Л. Богдан Лепкий як історик літератури [Текст] / Л. Луців // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 157. — С. 3.

Мартинюк, М. Українські періодичні видання (1914–1939) [Текст] : матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. — Л., 1998. — 298 с.

Марунчак, М. Лепкий — Шашкевичеві [Текст] / М. Марунчак // Шашкевичіана. — Вінніпег, 1964. — Ч. 3. — С. 64–66.

Мицик, Ю. Гетьман Іван Виговський [Текст] / Ю. Мицик. — К., 2004. — 84 с.

Патер, І. Союз визволення України : заснування, політична платформа та орієнтація [Текст] / І. Патер // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. — Л. : ЛНУ, 1999. — Вип. 34. — С. 331–339.

Пеленський, Є.-Ю. Богдан Лепкий [Текст] / Є.-Ю. Пеленський. — Львів : Дажбог, 1933. — 15 с.

Пеленський, Є.-Ю. Богдан Лепкий — поет [Текст] / Є.-Ю. Пеленський // Богдан Лепкий, 1872–1941 : зб. у пошану пам'яті поета. — С. 13–32.

Повернення Україні Богдана Лепкого [Текст] / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго ; Україна, 1996. — Кн. 1. — 330 с.

Повернення Україні Богдана Лепкого [Текст] / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго ; Україна, 1996. — Кн. 2. — 404 с.

Повернення Україні Богдана Лепкого [Текст] / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго ; Україна, 1997. — Кн. 3. — 401 с.

Повернення Україні Богдана Лепкого [Текст] / зібрав, упоряд. і видав Р. Смик. — Чикаго ; Соборна Україна, 1998. — Кн. 4. — 270 с.

Повідомлення про смерть Богдана Лепкого, доктора, професора Ягеллонського університету, відомого поета і письменника // Краківські вісті. — 1941. — Ч. 30. — С. 8.

Погребенник, Ф. Богдан Лепкий [Текст] / Ф. Погребенник // Лепкий Б. Твори : у 2 т. — Т. 1. — К. : Наук. думка, 1997. — С. 5–34.

Погребенник, Ф. «Чуєш, брате мій...» : пісні братів Лепких [Текст] / Ф. Погребенник. — Т. : Лілея, 1996. — 52 с.

Погребенник, Ф. Визначний письменник-просвітянин. (До 125-річчя від дня народж. Б. Лепкого) [Текст] / Ф. Погребенник // Слово «Просвіти». — 1997. — Листопад. — С. 11.

П., С. Духовний борець за Християнську Україну [Текст] / С. П. // Християнський шлях. — Німеччина, 1946. — 21 липня. — С. 2–3.

Расевич, В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни [Текст] / В. Расевич // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. — Л. : ЛНУ, 1999. — Вип. 34. — С. 317–330.

Ратич, В. Сфери творчости Богдана Лепкого [Текст] / В. Ратич // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 66–80.

Рудницький, М. Богдан Лепкий [Текст] // Від Мирного до Хвильового / М. Рудницький. — Л. : Діло, 1936. — С. 273–281.

- Рудницький, М.* «Молода Муза». (З нагоди свята Б. Лепкого у Львові) [Текст] / М. Рудницький // Діло. — 1933. — Ч. 37. — С. 2.
- Сивіцький, М.* Білі плями і міцностейкий трафарет [Текст] / М. Сивіцький // Вітчизна. — 1989. — № 2. — С. 147–150.
- Сивіцький, М.* Краківський амбасадор української культури [Текст] / М. Сивіцький // Церковний календар. — Варшава, 1972. — С. 118–134.
- Славутич, Я.* Поезія Богдана Лепкого [Текст] / Я. Славутич // Зб. наук. праць на пошану Є. Вертипороха. — Торонто, 1972. — С. 100–108.
- Смик, Р.* У 100-ліття з дня народження Б. Лепкого [Текст] / Р. Смик // Матеріали академії. — Чикаго, 1972. — С. 3–9.
- Соколова, В.* Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б. Лепкого «Мазепа»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» [Текст] / В. В. Соколова; Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 1997. — 16 с.
- Срібняк, І.* Табір полонених українців у Зальцведелі (Німеччина) у 1915–1917 рр. [Текст] / І. Срібняк // Київська старовина. — 1997. — № 3–4. — С. 139–151.
- Стебельська, А.* Шевченкова «Катерина» в перекладі Богдана Лепкого [Текст] / А. Стебельська // Гомін України. — Канада, 1992. — № 7. — С. 3–4.
- Степняк, М.* Поети «Молодої Музи» [Текст] / М. Степняк // Червоний шлях. — 1933. — Ч. 1. — С. 165–180.
- Сторіччя Богдана Лепкого // Екран. — 1973. — Ч. 67–68.
- Турбацький, Л.* Переднє слово [Текст] / Л. Турбацький // Лепкий Б. З села. — Чернівці: З друку Товариства «Руська Рада», 1898. — С. 3–4.
- Українські Січові Стрільці, 1914–1920 [Текст] / за ред. В. Гнаткевича, Л. Лепкого, І. Німчука. — Л.: Червона калина, 1935. — С. 126–130.
- Х.* Здалека і зблизька [Текст] / Х. // Дзвони. — 1933. — Ч. 2. — С. 84–90.
- Шах, С.* Рік 1941. Богдан Лепкий. Сильвестр Лепкий [Текст] // У 150-ліття уродин о. Маркіяна Шашкевича. 1961. Рік ювілеїв / С. Шах. — Мюнхен: Християнський голос, 1961. — С. 74–83.
- Яворська-Копач, О.* Богдан Лепкий — історик української літератури [Текст] / О. Яворська-Копач // Гомін України. — Канада, 1992. — № 6. — С. 2.
- Яріш, В.* Берлінські початки [Текст] / В. Яріш // Українці в Берліні, 1918–1945. — Торонто, 1996. — С. 53–56.
- Brzoza, C.* Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej [Text] / C. Brzoza // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — Kraków, 1993. — S. 153–165.
- Demiańczuk, J.* «Młoda Ukraina». Wybór nowel [Text] / J. Demiańczuk // Świat Słowiański. — 1909. — № 9. — S. 50–53.
- Grzymała-Siedlecki, A.* M. Kociubyński [Text] / A. Grzymała-Siedlecki // Świat Słowiański. — 1907. — № 35. — S. 305.
- Jakóbiec, M.* Łepkyj (Łepki) Bohdan Nestor [Text] / M. Jakóbiec // Polski słownik biograficzny. — Kraków, 1973. — T. XVIII. — S. 34–53.

Jakóbiec, M. Literatura ukraińska [Text] / M. Jakóbiec // Dzieje literatur europejskich pod redakcją W. Floryana. — W., 1989. — T. III. — S. 532–533

Maslanka, J. Postać Mazepy w literaturze i sztuce europejskiej [Text] / J. Maslanka // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — T. I–II., 1992–1993. — Kraków, 1993. — S. 41–49.

Mokry, W. Kultura i literatura ukraińska jako obiekt zainteresowań i badań naukowych w Krakowie [Text] / W. Mokry // Ruch Literacki. — 1983. — R. 24. — Z. 3–4. — S. 229.

Sesja poświęcona działalności naukowej i literackiej Bohdana Łepkiego w 50-tą rocznicę śmierci. 16.X.1991 r. (Kraków) [Text] // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. P. Łuznego, W. Mokrego. — Kraków, 1993. — T. I–II.

Siwicki, M. Bohdan Łepki. (W setną rocznicę urodzin) [Text] / M. Siwicki // Slavia Orientalis. — 1972. — R. XXI. — Nr. 4. — S. 439.

Siwicki, M. Krakowski ambasador kultury ukraińskiej. O Bohdanie Łepkim [Text] / M. Siwicki // Znak. — 1985. — R. 37. — Nr. 6. — S. 89–98.

Sołak, Z. Marian Zdziechowski i Klub Słowiański [Text] / Z. Sołak // Studia historyczne. — W., Kraków, 1987. — Z. 2. — R. XXX. — S. 219–239.

Zdziechowski, M. Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego [Text] / M. Zdziechowski // Zdziechowski M. Widmo przyszłości. Szkice historyczno-publicystyczne. — Wilno, 1939. — S. 201–208.

Матеріали наукових конференцій з лепкознавства

Богдан Лепкий — письменник, учений, митець [Текст] : матеріали наук. конф., присвяч. 120-річчю від дня народж. Б. Лепкого. — Ів.-Ф., 1992. — 162 с.

Богдан Лепкий — видатний український письменник [Текст] : зб. статей та матеріалів урочистої академії, присвяч. 120-річчю від дня народж. письменника / ред. проф. Гром'як Р. Т., доц. Ткачук М. П. — Т., 1993. — 194 с.

Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури XX ст. [Текст] : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника / за ред. М. Ткачука. — Т. : ТДПУ. — 1998. — 388 с.

Богдан Лепкий в духовній історії України [Текст] : матеріали наук. конф., Бережани, 27 серпня 2005 р. / за наук. ред. проф. Р. Т. Гром'яка ; упоряд. доц. Н. І. Білик. — Т. : Джура, 2006. — 128 с.

Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого [Текст] : матеріали міжнар. наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. — Т. : Рада, 2007. — 388 с.

Матеріали Міжнар. наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки», присвяч. 140-річчю від дня народж. Богдана Лепкого [Текст] // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Літературознавство / За ред. проф. М. Ткачука. — Т., 2012. — Вип. 36. — 331 с.

Мемуарні матеріали

Безушко, В. З розмови з Богданом Лепким, автором «Мазепи» [Текст] / В. Безушко // Діло. — 1930. — Ч. 6. — С. 5.

Богдан Лепкий. Біографічний нарис написав З. Кузеля [Текст] / З. Кузеля // Золота Ліпа : ювіл. зб. творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / зладив З. Кузеля. — Берлін : Укр. слово, 1924. — С. 9–89.

Геник-Березовський, Ю. Богдан Лепкий — професор університету [Текст] / Ю. Геник-Березовський // Слово пламенем взялося : мистецтво живого українського слова : зб., присвяч. пам'яті мистця-декляматора Ю. Геника-Березовського в двадцятиліття його смерті. — Торонто : Євшан-Зілля, 1972. — С. 154–163.

Геник-Березовський, Ю. Слово на могилі Б. Лепкого [Текст] / Ю. Геник-Березовський // Краківські вісті. — 1941. — 10 серпня. — С. 2.

Горняткевич, Д. Богдан Лепкий як маляр [Текст] / Д. Горняткевич // Ілюстровані вісті. — Краків, 1941. — Ч. 8–9.

Іванців, Д.-Л. Краківські стежки [Текст] / Д.-Л. Іванців // Слово «Просвіти». — 1997. — Ч. 2. — С. 12.

Карманський, П. Бодь [Текст] // Українська богема / П. Карманський. — Львів : Краса і сила, 1936. — С. 39–43.

Климишин, М. Спомин про Богдана Лепкого [Текст] / М. Климишин // Гомін України. — Канада, 1992. — 6 травня. — С. 2.

Козак, М. Спогади [Текст] / М. Козак // Краківські вісті. — 1941. — Червень. — С. 2.

Корчак-Городиський, О. Вакаційні мандри [Текст] // Спогади / О. Корчак-Городиський. — Чикаго : ПА, 1987. — С. 19–21.

Крук, Г. Моя дорога до різьби [Текст] / Г. Крук // Українці в Берліні, 1918–1945. — Торонто, 1996. — С. 229–245.

Кузеля, О. Неділі в Лепких [Текст] / О. Кузеля // Український магазин. — Франція, 1953. — Ч. II. — С. 8.

Купчинський, Р. Жмут споминів про Богдана Лепкого [Текст] / Р. Купчинський // Ілюстровані вісті. — Краків, 1941. — Ч. 8. — С. 2–3.

Лепкий, Б. Гарно було... [Текст] / Б. Лепкий // Альманах українського студентського життя. — Краків, 1931. — С. 11–18.

Лепкий, Б. Поет про свою дружину [Текст] / Б. Лепкий // Жінка. — 1937. — Листопад. — Ч. 21–22. — С. 5.

Лепкий, Л. Дещо про молодість Богдана Лепкого [Текст] / Л. Лепкий // Лепкий, Л. Твори. — Т., 2001. — С. 154–164.

Лепкий, Л. На маргінесі «Казки мого життя» [Текст] / Л. Лепкий // Лепкий, Б. Казка мого життя. — Нью Йорк, 1967. — С. 181–220.

Лепкий, Л.-Р. Причинки до генези трилогії «Мазепа» [Текст] / Л.-Р. Лепкий // Овид. — США, 1961. — Рік XII. — Ч. 2. — С. 24–28.

Ліщинський, І. Релігійність Богдана Лепкого (спогад) [Текст] / І. Ліщинський // Нові дні. — Зальцбург, 1946. — Ч. 29. — 21 липня. — С. 2.

Львович, П. Професор Богдан Лепкий [Текст] / П. Львович // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 215–219.

Лужницький, Г. Богдан Лепкий і театр : жмуток спогадів з приводу вистави історичної драми «Батурин» в Українському театрі м. Львова [Текст] / Г. Лужницький // Львівські вісті. — 1941. — Рік I. — Ч. 26. — С. 5.

Луцький, О. Богдан Лепкий у Кракові [Текст] / О. Луцький // Золота Липа. — С. 102–107.

Михальчишин, Я. Він любив свій народ [Текст] // З музикою крізь життя / Я. Михальчишин. — Л. : Світ, 1992. — С. 15–17.

Остап'юк, Б. Мої незабутні зустрічі з Богданом Лепким [Текст] / Б. Остап'юк // Бережанське віче. — 1992. — 28 березня. — С. 2.

Остап'юк, Б. Моє знайомство із славним поетом галицького Поділля. (До 115-річчя народж. Богдана Лепкого) [Текст] / Б. Остап'юк // Альманах УНС на рік 1987. — Джерзі Сіті ; Нью Йорк : Свобода, 1986. — С. 175–183.

Остап'юк, Б. Богдан Лепкий у Тернополі в 1929 р. [Текст] / Б. Остап'юк // Тернопіль. — 1991. — № 4. — С. 52.

Сімович, В. Богдан Лепкий [Текст] / В. Сімович // Наші дні. — 1942. — Ч. 8. — С. 7.

Смик, Р. Праця для грядущих поколінь [Текст] / Р. Смик // Лежить на серці доля України : ювіл. зб. на пошану д-ра Романа Смика / ред. Н. Волинець. — Т. : Джура, 2003. — С. 61–64.

Смик, Р. «Я радію його поверненню» [Текст] / Р. Смик // Свобода. — 1992. — 30 червня. — С. 7.

Спомин про автора «Журавлів» : [Текст] [спогади о. М. Шаварина записав Б. Кусень] // Русалка Дністрова. — 1997. — Січень. — № 1. — С. 4.

Трильовський, К. Богданові Лепкому — поздоров [Текст] / К. Трильовський // Золота Липа. — С. 107–113.

Цегельський Л. Богданові Лепкому в п'ятдесятилітні роковини його уродин [Текст] / Л. Цегельський // Базар. — США, 1922. — Ч. 2. — С. 19–22.

Яворська-Копач, О. Незабутня постать [Текст] / О. Яворська-Копач // Новий шлях. — Канада, 1986. — Ч. 28–29. — С. 2.

Чайковський, А. «Як я пізнався з ювілятом» [Текст] / А. Чайковський // Золота Липа. — С. 98–102.

Чайковський, М. Про Богдана Лепкого (жменька спогадів) [Текст] / М. Чайковський // Повернення Україні Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 273–279.

Епістолярна спадщина

Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 6. : Листи Д. Дорошенка до В. Липинського [Текст] / упоряд. В. Лев. — Філядельфія, 1973. — 312 с.

Дзьобан, О. Листи Богдана Лепкого до Василя Щурата [Текст] / О. Дзьобан // Записки НТШ. — Праці філол. секції. — Т. ССХХІ. — Л. : НТШ. — 1990. — С. 341–347.

Журавлі повертаються... : з епістолярної спадщини Богдана Лепкого [Текст] / упоряд., авт. передм., прим. В. Качкан. — Л. : Фенікс, 2001. — 920 с.

Коцюбинський, Ю. Чуєш, брате мій! (До стосунків Б. Лепкого з М. Коцюбинським) [Текст] / Ю. Коцюбинський // Українська мова і література в школі. — 1993. — № 2. — С. 53–55.

Листи Богдана Лепкого до Володимира Гнатюка [Текст] / подав П. Баб'як // Тернопіль. — 1991. — № 3. — С. 56–57 ; № 4. — С. 53–54.

Листи Б. Лепкого до В. Стефаника [Текст] // Лепкий, Б. Присвяти Василеві Стефаникові / упоряд., вступ. ст. та комент. Ф. Погребенника. — Т. : Лілея, 1997. — С. 83–88.

Листи до Богдана Лепкого [Текст] / видав Р. Смик. — Чикаго, 1996. — 78 с.

Листи Митрополита А. Шептицького до Б. Лепкого [Текст] // Повернення України Богдана Лепкого. — Кн. 2. — С. 387.

Поет і художниця : з листів Богдана Лепкого до Олени Кульчицької [Текст] // Україна. — 1991. — № 14. — С. 14–16.

У півстолітніх змаганнях : вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1914) [Текст] / упоряд. О. В. Гайова, ін. — К. : Наук. думка, 1993.

Бібліографічні матеріали

Бібліографія [Текст] / склав В. Лев // Лев, В. Богдан Лепкий, 1872–1941 : Життя і творчість. — С. 331–370.

Бібліографія [Текст] / склав Є.-Ю. Пеленський // Богдан Лепкий, 1872–1941 : зб. у пошану пам'яті поета. — Краків ; Л., 1943. — С. 47–77.

Богдан Лепкий : відомий і невідомий (1872–1941) [Текст] : бібліогр. покажч. / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, Обл. музей Богдана Лепкого в м. Бережанах, Держ. архів Терноп. обл., Терноп. обл. краєзн. музей, Бережан. Музей книги ; уклад. М. Пайонк [та ін.] ; авт. нарисів : Н. Білик, Н. Дирда; ред. Г. Жовтко ; кер. проекту та наук. ред. В. Вітенко. — Т. : Підручники і посібники, 2012. — 240 с. — (Родом з України ; вип. 8).

Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941) [Текст] : бібліогр. покажч. / [уклад. : М. Пайонк, ін.]. — Т. : ІВП, 1997. — 44 с.

Вибрана бібліографія [Текст] / складена Н. Білик // Лепкий, Б. Вибрані твори : у 2 т. — К. : Смолоскип, 2011. — Т. 2. — С. 519–530.

Видання «Просвіт» Галичини : книги та аркушева продукція (1868–1939) [Текст] : бібліограф. покажч. — К. : Абрис, 1996. — 248 с.

Кузеля, З. Бібліографія писань Богдана Лепкого [Текст] / З. Кузеля // Золота Липа. — С. 229–253.

Надія Білик : лепкознавчі та культурологічні студії [Текст] : бібліогр. покажч. / Обл. комун. музей Богдана Лепкого ; упорядкув. : Н. Дирди, Н. Стрілець. — Т. : Астон, 2012. — 28 с.

ДОДАТКИ

Хронологічний показчик лепкознавчих студій Н. Білик

1995

1. Б. Лепкий в духовній історії України [Текст] / Н. Лиса // Україна і світ. Історія : минуле і сучасність : темат. зб. праць студентів і аспірантів іст. ф-ту Тернопільського пед. ін-ту / за ред. проф. М. Алексієвця. — Т., 1995. — С. 92–95. [Лиса — дівоче прізвище авторки]

1996

2. Богдан Лепкий в духовній історії України [Текст] : [монографія] / Н. Лиса. — Чикаго ; Т. : Видав д-р Роман Смик, 1996. — 56 с.
3. Богдан Лепкий і Україна [Текст] / Н. Лиса // Україна на шляху до незалежності і демократії : темат. зб. праць викладачів, студентів і аспірантів іст. ф-ту Тернопільського держ. пед. ін-ту. — Т. : ТОВ Поліграфіст, 1996. — С. 113–115.
4. Поет і Україна. (До 125-річчя від дня народження Богдана Лепкого) [Текст] / Н. Лиса // Русалка Дністрова. — 1996. — № 24. — С. 4.
5. Богдан Лепкий як популяризатор української культури у Польщі (перекладацька діяльність митця) [Текст] / Н. Лиса // Slavica Tarnopolensia 3. — Т., 1996. — С. 47–53.
6. Б. Лепкий у контексті українсько-польських відносин [Текст] / Н. Лиса // Українська еміграція в історії та літературі : матеріали міжнар. наук. конф., 18–20 вересня 1996 р. / ред. проф. Р. Гром'як, проф. Б. Лановик. — Т., 1996. — С. 119–125.
7. Богдан Лепкий і українська національна ідея [Текст] / Н. Лиса // Освітнянин. — 8-9-10'96. — С. 24–25.
8. Україна Богдана Лепкого [Текст] / Н. Лиса // Жайвір. — 1996. — № 1. — С. 5.
9. За українську національну ідею [Текст] / Н. Лиса // Жайвір. — 1996. — Листопад. — С. 1.
10. Значний слід у духовній історії [Текст] / Н. Лиса // Русалка Дністрова. — 1996. — Ч. 19. — С. 3.

1997

11. Богдан Лепкий і українська національна ідея [Текст] / Н. Лиса // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету (далі ТДПУ). Серія : Історія / за ред. проф. М. Алексієвця. — Т. : ТОВ Поліграфіст, 1997. — Вип. VI. — С. 211–215.
12. Польський голос про Богдана Лепкого (творчість Б. Лепкого в оцінці М. Якубця) [Текст] / Н. Лиса // Studia Methodologica. — Т., 1997. — Вип. 3. — С. 121–122.
13. Б. Лепкий і греко-католицьке клерикальне оточення [Текст] / Н. Лиса // Ідея національної церкви в Україні : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. А. Гудими, Б. Хаварівського. — Т., 1997. — С. 60–65.

14. Богдан Лепкий як популяризатор української культури у Польщі [Текст] / Н. Лиса // Проблеми трансформації в гуманітарній, соціально-економічній та науково-освітній сферах : зб. тез. — Т., 1997. — С. 38.
15. Соборницькі переконання Богдана Лепкого [Текст] / Н. Лиса // Тернопілля'97 : регіон. річник. — Т. : Збруч, 1997. — С. 295–297.
16. Гідний нащадок священного роду [Текст] / Н. Лиса // Божий сяч. — 1997. — Ч. 11. — С. 6.
17. Богдан Лепкий і українська національна ідея [Текст] / Н. Білик // Вісник історії краю. — 1997. — Ч. 11. — С. 3–4.

1998

18. Богдан Лепкий і «Слов'янський клуб» у Кракові [Текст] / Н. Лиса (Білик) // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія / за ред. проф. М. Алексієвця. — Т., 1998. — Вип. VII. — С. 187–193.
19. Богдан Лепкий — професор Ягеллонського університету [Текст] / Н. Лиса // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника / за ред. М. Ткачука. — Т. : ТДПУ, 1998. — С. 119–124.
20. Ораторське мистецтво Богдана Лепкого [Текст] / Н. Лиса // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника / за ред. М. Ткачука. — Т. : ТДПУ, 1998. — С. 347–352.
21. Науковий доробок Богдана Лепкого як феномен українського національно-культурного відродження кінця ХІХ — початку ХХ ст. [Текст] / Н. Білик // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури : зб. матеріалів і тез наук. конф. — Рівне, 1998. — С. 138–140.
22. Богдан Лепкий як популяризатор української культури у Польщі (перекладацька діяльність митця) [Текст] / Н. Білик (Лиса) // Українська література в контексті світової : теорет., іст., метод. аспекти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. — Черкаси, 1998. — С. 67–72.

1999

23. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу [Текст] : [монографія] / Н. Білик-Лиса. — Т. : Збруч, 1999. — 144 с.
24. Богдан Лепкий в духовній історії України (історіографічний огляд) [Текст] / Н. Білик (Лиса) // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. — Т., 1999. — Вип. VIII. — С. 198–205.
25. Наукова діяльність Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик (Лиса) // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. — Т., 1999. — Вип. IX. — С. 20–25.
26. Богдан Лепкий : штрихи до політичного портрета [Текст] / Н. Білик-Лиса // Жайвір. — 1999. — Листопад. — С. 2.

2000

27. Богдан Лепкий і «Християнсько-суспільний союз» [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. — Т., 2000. — Вип. 11. — С. 22–26.

28. Українська національна ідея в поетичній творчості Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик (Лиса) // Бережани 1375–2000 : зб. ст. та матеріалів. — Т. ; Бережани : Збруч, 2000. — С. 111–118.
29. Так міг написати лише митець про митця [Текст] / Н. Білик-Лиса // Жайвір. — 2000. — Серпень. — С. 4.

2001

30. Богдан Лепкий : життя і діяльність [Текст] : [монографія] / Н. Білик ; передмова І. Герети. — Т. : Джура, 2001. — 172 с. [Дод. : С. 159–169]
31. Педагогічна діяльність Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. — Т., 2001. — Вип. 12. — С. 50–58.
32. Історична епопея Богдана Лепкого «Мазепа» (історико-культурологічний аспект) [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. — Т., 2001. — Вип. 13. — С. 130–135.
33. Богдан Лепкий і «Християнсько-суспільний союз» [Текст] / Н. Білик-Лиса // Високе небо Богдана Лепкого : спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. — Бережани ; Т. : Джура, 2001. — С. 97–106.
34. Богдан Лепкий : штрихи до політичного портрета [Текст] / Н. Білик-Лиса // Високе небо Богдана Лепкого : спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. — Бережани ; Т. : Джура, 2001. — С. 107–110.
35. Нові здобутки на лепківській ниві [Текст] [рец. на кн. : Коритко Р. Від передгрозя до громовиці] / Н. Білик // Жайвір. — 2001. — № 3. — С. 10–11.
36. Педагогічна діяльність Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик-Лиса // Жайвір. — 2001. — № 7. — С. 2. ; продовж. : 2002. — № 6. — С. 6.

2002

37. Публіцистика Богдана Лепкого на сторінках українських еміграційних видань [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія / за ред. проф. М. Алексієвця. — Т., 2002. — Вип. 2. — С. 107–114.
38. Греко-католицька церква та Митрополит Андрей Шептицький у житті Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від часу введення на митрополичий престіл у Львові Слуги Божого Андрея Шептицького, 27 жовтня 2001 р. / за ред. І. Герети. — Т. : Астон, 2002. — С. 72–77.
39. Богдан Лепкий : на шляху до епопеї «Мазепа» [Текст] / Н. Білик // Тернопілля'98–99 : регіон. річник. — Т. : Збруч, 2002. — С. 506–508.
40. Нові здобутки на лепківській ниві [Текст] [рецензія на кн. : Коритко Р. Від передгрозя до громовиці] / Н. Білик // Бережанське віче. — 2002. — № 51. — С. 6.

2003

41. Б. С. Лепкий — діяч Союзу визволення України [Текст] / Н. Білик // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Чернівці : Рута, 2003. — Вип. 173–174. — С. 57–70.
42. Рукописи Богдана Лепкого у фондах київських архівів [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія / за ред. проф. М. Алексієвця. —

Вип. 3 : Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. — Т. : ТДПУ, 2003. — С. 251–256.

2004

43. Науково-освітня діяльність Б. С. Лепкого в контексті українського державотворчого процесу [Текст] / Н. Білик // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі : зб. наук. праць. — Т., 2004. — Вип. 3. — С. 61–65.
44. Українське сакральне мистецтво в житті Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Київська традиція і східний обряд в Українському християнстві : наук. зб. / за ред. проф. А. Колодного і А. Гудими. — К.; Т., 2004. — С. 151–155.
45. Літописець долі рідного народу [Текст] / Н. Білик, Б. Мельничук // Лепкий Б. Вибрані твори : Т. 1. Мотря : іст. повість. Ч. 1 ; Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського. — Т. : Збруч, 2004. — С. 3–12.
46. Богдан Лепкий та Осип Курилас : до історії взаємин [Текст] / Н. Білик // Тернопільський міський осередок НТШ : зб. праць. — Т. : Рада, 2004. — Т. 1. — С. 282–289.

2005

47. Постать Богдана Лепкого у контексті українсько-польських взаємин [Текст] / Н. Білик // Українська історична біографістика : забуте і невідоме / за ред. проф. М. Алексієвця. — Т. : Лілея, 2005. — С. 191–212.
48. Культурологічні студії Б. С. Лепкого [Текст] / Н. Білик // Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку : матеріали II Міжнар. наук. семінару «Кайндлівські читання», 28–29 травня 2005 р. — Чернівці : Прут, 2005. — С. 347–355.
49. Б. С. Лепкий — сенатор II Речі Посполитої [Текст] / Н. Білик // Матеріали V Буковинської Міжнар. іст.-краєзн. конф., присвяч. 130-річчю заснув. Чернівецького національного ун-ту ім. Ю. Федьковича : у 2 т. — Чернівці : Книги — XXI, 2005. — Т. 1. — С. 173–175.

2006

50. Б. С. Лепкий — діяч Союзу визволення України [Текст] / Н. Білик // Богдан Лепкий в духовній історії України : матеріали наук. конф., Бережани, 27 серпня 2005 р. / за наук. ред. проф. Р. Гром'яка ; упоряд. доц. Н. Білик. — Т. : Джура, 2006. — С. 20–35.
51. Богдан Лепкий — співробітник «Шляху» (Зальцведель, Німеччина) [Текст] / Н. Білик // Український вимір : міжнар. зб. інформ., освітніх, наук., метод. ст. і матеріалів з України та діаспори. — Ніжин ; К. : НДУ ім. М. Гоголя, 2006. — Вип. 5. — С. 81–85.
52. Б. С. Лепкий — діяч Союзу визволення України [Текст] / Н. Білик // Тернопільський міський осередок НТШ : зб. праць. — Т. 2 : Національно-визвольні змагання укр. народу у XX ст. — Т., 2006. — С. 24–44.
53. Культурологічна концепція Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Розбудова держави. — 2006. — № 1–6. — С. 39–47.
54. Українська національна ідея в поетичній творчості Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик (Лиса) // Слово і час. — 2006. — № 9. — С. 45–50.

2007

55. Культурологічна концепція Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // III Міжнарод. наук. конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу», Луцьк, 17–19 травня 2006 р. : доповіді : в 3 т. / гол. ред. І. Коцан. — Луцьк, 2007. — Т. 1. — С. 88–93.
56. Вступне слово [Текст] / Н. Білик, Н. Гавдида // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдиди ; прим. Н. Білик. — К. : Смолоскип, 2007. — Т. 1. — С. 5–6.
57. Богдан Лепкий : відомий і невідомий [Текст] / Н. Білик, Н. Гавдида // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдиди ; прим. Н. Білик. — К., 2007. — Т. 1. — С. 7–48.
58. Примітки [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдиди ; прим. Н. Білик. — К., 2007. — Т. 1. — С. 565–598.
59. Із культурологічної спадщини Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Теорія літератури, компаративістика, україністика : зб. наук. праць з нагоди 70-річчя академіка Р. Гром'яка / упоряд. М. Лановик, З. Лановик // *Studia methodologica*. — Т., 2007. — Вип. 19. — С. 271–277.
60. Курси українознавства в Берліні (суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля) [Текст] / Н. Білик // Українська освіта у світовому часопросторі : матеріали 2-го Міжнар. конгресу, Київ, 25–27 жовтня 2007 р. — К. : УАІД Рада, 2007. — Кн. 1. — С. 58–59.
61. Зенон Кузеля — лепкознавець [Текст] / Н. Білик // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого : матеріали міжнар. наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. — Т. : Рада, 2007. — С. 307–312.
62. Питання збереження культурної спадщини у концепції Б. С. Лепкого [Текст] / Н. Білик // Охорона культурної спадщини в Україні : історія, теорія, практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Тернопіль, 28–29 травня 2007 р. — Т., 2007. — С. 123–126.
63. Постать Тараса Шевченка в культурологічній спадщині Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Русалка Дністрова. — 2007. — Ч. 3. — С. 4–5.
64. Постать Богдана Лепкого в спогадах сучасників [Текст] / Н. Білик // Вільне життя. — 2007. — 3 листопада. — С. 8.

2008

65. Роман Смик — меценат української культури [Текст] / Н. Білик // Український вимір : міжнар. зб. інформ., освітніх, наук., метод. ст. і матеріалів з України та діаспори. — Чернівці, 2008. — Ч. 7. — С. 353–359.
66. Роль Богдана Лепкого у поглибленні інтеграції України в світовий культурний процес [Текст] / Н. Білик // Україна — Європа — Світ : міжнарод. зб. наук. праць / ред. Л. Алексієвець. — Т., 2008. — Вип. 1. — С. 108–118.
67. Суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля в Берліні [Текст] / Н. Білик // Зб. наук. праць НДІ українознавства. — К. : УАІД Рада, 2008. — Т. XIX. — С. 191–197.

68. Богдан Лепкий — співробітник «Шляху» (Німеччина) [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. Вип. 2. // Українська історична біографістика : забуте і невідоме. — Ч. 2. — Т., 2008. — С. 134–139.
69. Постаць Богдана Лепкого у спогадах сучасників [Текст] / Н. Білик // Тернопільський міський осередок НТШ : зб. праць. — Т. 4. : Видатні постаті в українській культурі і науці. — Т. : Рада, 2008. — С. 175–183.

2009

70. Ідеї українського державництва [Текст] / Н. Білик // Русалка Дністрова. — 2009. — Ч. 1. — С. 6.
71. Богдан Лепкий — почесний член Товариства «Просвіта» [Текст] / Н. Білик // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / за ред. проф. І. Зуляка. — Т., 2009. — С. 211–215.
72. Просвітницька діяльність Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія / за ред. проф. І. С. Зуляка. — Т., 2009. — Вип. 2. — С. 88–92.

2010

73. Повість Богдана Лепкого «Сотниківна» : історико-культурологічний аспект [Текст] / Н. Білик // Літ. Тернопіль. — 2010. — Ч. 1. — С. 99–109.
74. Постаць Тараса Шевченка в культурологічній спадщині Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Україна — Європа — Світ : міжнар. зб. наук. праць. Серія : Історія, міжнародні відносини / ред. Л. Алексієвець. — Тернопіль, 2010. — Вип. 5 : у 2 ч. : Україна — Європа — Світ : історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : міжнар. зб. наук. праць на пошану проф. М. Алексієвця. — Ч. 1. — С. 200–204.
75. Богдан Лепкий на шляху до епопеї «Мазепа» [Текст] / Н. Білик // Тернопіль вечірній. — 2010. — № 56. — 22 грудня. — С. 15.

2011

76. Вступне слово [Текст] / Н. Білик, Н. Гавдида // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдида ; прим. Н. Білик — К. : Смолоскип, 2011. — Т. 1. Видання друге. — С. 5–6.
77. Богдан Лепкий : відомий і невідомий [Текст] / Н. Білик, Н. Гавдида // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдида ; прим. Н. Білик. — К., 2011. — Т. 1. Видання друге. — С. 7–48.
78. Примітки [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдида ; прим. Н. Білик. — К., 2011. — Т. 1. Видання друге. — С. 565–598.
79. Культурологічна спадщина Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдида ; прим. Н. Білик, Н. Гавдида, Л. Білик. — К. : Смолоскип, 2011. — Т. 2. — С. 5–37.
80. Примітки [Текст] / Н. Білик, ін. // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдида ; прим. Н. Білик, Н. Гавдида, Л. Білик. — К., 2011. — Т. 2. — С. 535–580, 588–591, 597–599.

81. Вибрана бібліографія, складена Надією Білик [Текст] // Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдиди ; прим. Н. Білик, Н. Гавдиди, Л. Білик. — К., 2011. — Т. 2. — С. 519–530.
82. Культурологічна спадщина Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Україна — Європа — Світ : міжнар. зб. наук. праць. Серія : Історія, міжнародні відносини / ред. Л. Алексієвець. — Т., 2011. — Вип. 8. — С. 312–328.

2012

83. Повість Богдана Лепкого «Сотниківна» та її інсценізації : історико-культурологічний аспект [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського : повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука / упоряд. та передм. Н. Білик ; прим. Н. Білик, Б. Мельничука. — Т. : Богдан, 2012. — С. 6–20.
84. Примітки [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського : повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука. — Т., 2012. — С. 259–260, 263–269.
85. Пояснення діалектних та рідковживаних слів [Текст] / Н. Білик // Лепкий Б. Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського : повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука. — Т., 2012. — С. 257–258.
86. Роман Смик — меценат української культури [Текст] / Н. Білик // Землі Опілля в природно-географічному та історико-культурному розвитку України : матеріали 4-ої наук.-практ. конф. — Т. : Астон, 2012. — С. 116–122.
87. Другий після Франка : кілька штрихів до портрета Богдана Лепкого [Текст] / Н. Білик // Вільне життя. — 2012. — 2 листопада. — С. 6.
88. Богдан Лепкий : кілька штрихів до портрета публіциста [Текст] / Н. Білик // Бережанське віче. — 2012. — 2 листопада. — С. 4.
89. Рукописи Богдана Лепкого у фондах київських архівів [Текст] / Н. Білик // Дзеркало тижня. — 2012. — 10 листопада. — № 40. — С. 11.
90. Казковий світ Богдана Лепкого [рец. на виставу «Кривенька качечка» Тернопільського академічного обласного театру актора й ляльки] [Текст] / Н. Білик // Вільне життя. — 2012. — 21 листопада. — С. 11.
91. Повість Богдана Лепкого «Сотниківна» : історико-культурологічний аспект [Текст] / Н. Білик // Матеріали Міжнарод. наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки», присвяч. 140-річчю від дня народж. Богдана Лепкого // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Літературознавство / за ред. проф. М. Ткачука. — Т. : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. — Вип. 36. — С. 33–39.
92. Богдан Лепкий : штрихи до портрета [Текст] / Н. Білик // Богдан Лепкий : відомий і невідомий (1872–1941) : бібліогр. покажч. / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, Обл. музей Богдана Лепкого в м. Бережанах, Держ. архів Терноп. обл., Терноп. обл. краєзн. музей, Бережан. Музей книги ; уклад. М. Пайонк [та ін.] ; авт. нарисів : Н. Білик, Н. Дирда ; наук. ред. В. Вітенко. — Т. : Підручники і посібники, 2012. — С. 4–26.
93. Богдан Лепкий як ідейний натхненник українського народу [Текст] / Н. Білик // Психологія і суспільство. — 2012. — № 4. — С. 52–58.

Монографії Н. Білик

1. Богдан Лепкий в духовній історії України [Текст] : [монографія] / Надія Лиса. — Чикаго ; Т. : Видав д-р Роман Смик, 1996. — 56 с.
2. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу [Текст] : [монографія] / Надія Білик-Лиса. — Т. : Збруч, 1999. — 144 с.
3. Богдан Лепкий : життя і діяльність [Текст] : [монографія] / Надія Білик ; передмова І. Герети. — Т. : Джура, 2001. — 172 с.

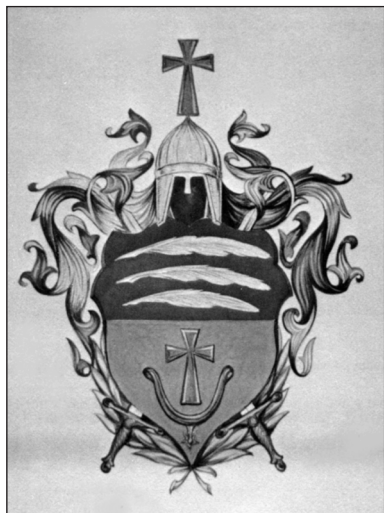
Матеріали наукових конференцій, упорядкованих Н. Білик

1. Богдан Лепкий в духовній історії України [Текст] : матеріали наук. конф., Березжани, 27 серпня 2005 р. / за наук. ред. проф. Р. Т. Гром'яка ; упоряд. доц. Н. І. Білик. — Т. : Джура, 2006. — 128 с.
2. Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого [Текст] : матеріали міжнар. наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. — Т. : Рада, 2007. — 388 с.

Видання творів Богдана Лепкого, упорядкованих Н. Білик

1. Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : у 2 т. / Б. Лепкий ; упоряд. та передм. Н. І. Білик, Н. І. Гавдики ; прим. Н. І. Білик. — К. : Смолоскип, 2007, 2011. — Т. 1. — 606 с. Розділи, упорядковані Н. І. Білик : Поетичні твори. — С. 51–199 ; Драми. — С. 201–214 ; Прозові твори. — С. 215–496 ; Спогади. — С. 497–559.
2. Лепкий, Б. Вибрані твори [Текст] : у 2 т. / Б. Лепкий ; упорядкув. та передм. Н. Білик, Н. Гавдики ; прим. Н. Білик, Н. Гавдики, Л. Білик. — К. : Смолоскип, 2011. — Т. 2. — 616 с. Розділи, упорядковані Н. І. Білик : Публіцистика. — С. 57–335 ; Промови. — С. 336–352 ; Наукові розвідки, студії, дослідження. — С. 405–423, 447–472.
3. Лепкий, Б. Сотниківна : іст. картина з часів І. Виговського : повість. Інсценізації О. Скалозуба та Б. Мельничука [Текст] / Б. Лепкий, О. Скалозуб, Б. Мельничук ; упоряд. та передм. Н. Білик ; прим. Н. Білик, Б. Мельничука. — Т. : Богдан, 2012. — 280 с.

Фотоматеріали

Герб роду Лепких.

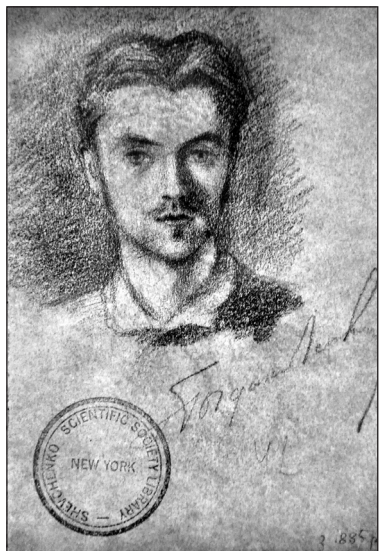
*Дід, о. Михайло Глібовицький
(рис. Б. Лепкого).*

*Батько, о. Сильвестр Лепкий
(рис. Б. Лепкого).*

*Мати, Домна з роду Глібовицьких
(рис. Б. Лепкого).*

Б. Лепкий. Автопортрет, 1885 г.

Дружина, Олександра (Ленда)
Лепка (мал. Б. Лепкого).

Б. Лепкий, 1902 г.

Б. Лепкий, 1907 г.

Сидять (зліва направо): Б. Лепкий,
В. Доманицький, Г. Хоткевич; стоять:
К. Ліпінський, Г. Маріяш, О. Курилас,
В. Липинський (м. Закопане), 1908 р.

Гетьман
Іван Мазепа
(мал. О. Куриласа),
1908 р.

Б. Лепкий серед військовополонених українців російської армії
в офіцерському таборі в Ганновер-Мюнден (Німеччина), 1917 р.

*Сидять (зліва направо): З. Кузеля, А. Сиротенко, Б. Лепкий;
стоять: М. Паращук, Р. Смаль-Стоцький, В. Сімович, 1917 р.*

*Сидять (зліва направо): Л. Лепкий, Н. Лепка, Б. Лепкий,
О. Лепка, Є. Лепка; стоять: Б. Гнатевич, Л.-Р. Лепкий
(м. Ванзее, Німеччина), 1924 р.*

*Б. Лепкий серед учасників мистецького гуртка «Зарево»
(м. Краків), 1932 р.*

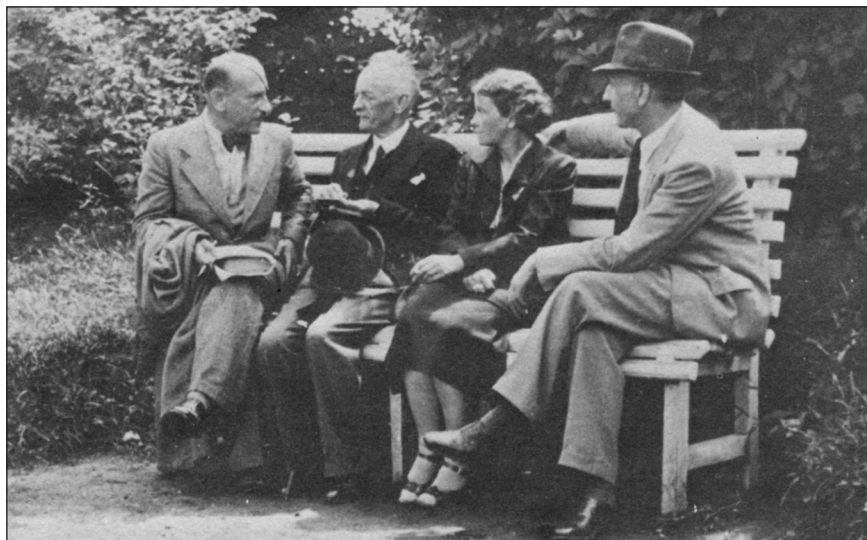
*Б. Лепкий з учасниками концерту на честь 60-річчя
від дня народження митця (м. Бережани), 1932 р.
Справа наліво: о. В. Дубицький, Б. Лепкий, Т. Лепка-Юзвяк,
О. Лонкевич, Є. Лепка, Р. Смик, О. Лепка, Н. Лепка-Данилевич, о. П. Смик.*

Б. Лепкий із дружиною Олександрою (м. Краків), 1934 р.

Б. Лепкий та І. Зілінський зі студентами (м. Краків), 1935 р.

*Зліва направо: Ю. Навроцький, Б. Лепкий,
М. Беньковська, Р. Купчинський (с. Черче), 1938 р.*

Б. Лепкий серед родини й друзів біля вілли «Богданівка» (с. Черче), 1938 р.

Шляхи української державної ідеї.

Поглядаючи у фрейдзюнаж „Українського
Слова“ статті на огляд тем і свідомий
у їх труднощів, які беру на себе.
Незрозумілість теми, брава історичних
і недоступність до дипломатичних
мастерів, вистави генеральні життєві
і письменницькі умови, все ота, та
і багато того другого, єсть мої
рози, обметнує розширення
праці до рамок бюджетних статей.
Але з'ясувало, що кавіть у віршів
стосунків, на годі було-б сподіватися
загального одобрення. Це вже така
тема, що мусять викликати су-
перечні задуми, відповідно до на-
дійкої та іншої прохання
іншого, яким наче рецензентів.
Можливо ^{що} одобрення і призначення
даної, мені жогтовдє у генеральний
історичний мені повести на стіл
тигання кожної історичної держави:
нові думки і ~~зроб~~ ^{слабкі} причинитися, не
зможу ^{слабких} ~~моїх~~ до його поширення
і висвітлення.
Це катор мої праці.

Андрей Леонідов.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
РОЗДІЛ 2. ПОСТАТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	24
Богдан Лепкий і греко-католицьке клерикальне середовище	24
Педагогічна діяльність Богдана Лепкого	31
Б. Лепкий — діяч Союзу визволення України	41
Богдан Лепкий — почесний член товариства «Просвіта»	51
Парламентська діяльність Богдана Лепкого	65
РОЗДІЛ 3. ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО: ВІД ЛІРИКИ ДО ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ	71
Українська національна ідея в поетичній творчості Богдана Лепкого	71
Митрополит Андрей Шептицький у рецепції Богдана Лепкого	79
Богдан Лепкий: на шляху до епопеї «Мазепа»	83
Історична епопея Богдана Лепкого «Мазепа»: історико-культурологічний аспект	88
Повість Богдана Лепкого «Сотниківна» та її інсценізації: історико-культурологічний аспект	97
РОЗДІЛ 4. РУКОПИСИ ТА ПЕРШОДРУКИ БОГДАНА ЛЕПКОГО: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС	107
Рукописи Богдана Лепкого у фондах київських архівів	107
Богдан Лепкий — співробітник «Шляху»	116
Публіцистика Богдана Лепкого на сторінках українських еміграційних видань «Нове слово», «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва»	127
Культурологічна концепція Богдана Лепкого	139
ПІСЛЯМОВА: МОЇ ЛЕПКОЗНАВЧІ СТУДІЇ	148
БІБЛІОГРАФІЯ	151
ДОДАТКИ	167
Хронологічний показник лепкознавчих студій Н. Білик	167
Монографії Н. Білик	174
Матеріали наукових конференцій, упорядкованих Н. Білик	174
Видання творів Богдана Лепкого, упорядкованих Н. Білик	174
Фотоматеріали	175

Літературно-художнє видання

БІЛИК Надія Іванівна

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СПАДЩИНА

БОГДАНА ЛЕПКОГО

Монографія

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Ольга Радчук*

Верстка *Оксани Чучук*

Обкладинка *Ростислава Крамара*

Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 14.06.2013. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Minion Pro. Умовн. друк. арк. 10,70. Умовн. фарбо-відб. 10,70.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48

office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com